

PÉCSI SZEMLE

városthörténeti folyóirat

ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ!

(Tutó niká = E jelben gyózz!)

Krisztus-monogram a Kr. u. IV. századból
(Pécs, Szent István tér, Péter–Pál sírkamra, 2000.)

2012

tél

ÓKERESZTÉNY TÁRGYAK BARANYÁBÓL

Az ókeresztény sírkamrákról minden pécsi hallott már és lokálpatriótaként természetesen a magunkénak érezzük őket. 2000-tól a Világörökség része (*World Heritage*)-cím elnyerése révén a világ is egyre többet tud róluk. A 2007-ben átadott Cella septichora-bemutatóhely pedig kimondottan keresett turisztikai célpont lett, mely elsősorban a Kr.u. 4–5. századi ókeresztény temető építészeti hagyatékát mutatja be, igen látványosan. A temetőből azonban előkerültek kisebb tárgyi emlékek is.

Római kori elődeink nemcsak halottaikat temették a temetőben, hanem temetési rítusokat végeztek és megemlékezéseket is tartottak ott. A ránk maradt építészeti emlékek alapján és a díszített vagy díszítetlen, sokszor rideg falak láttán talán nehéz elképzelni, hogy rajtuk keresztül a későrómai embereket, világukat is megismerhetjük. Ha szóra tudjuk bírni az emlékeket, akkor közelebb kerülünk ahhoz, hogy megtudjuk kik voltak, mit éreztek, hogy gondolkodtak, és elképzeljük, hogy nézhettek ki az ókeresztények. A korszakra vonatkozó írott források szegénysége miatt elsősorban a régészeti és építészeti leletanyagra támaszkodhatunk. Biztosra vehetjük, hogy Sopianae ókeresztényei számára nagyon fontos volt a temető és a sírkultusz. Emellett természetesen létezett mindennapi életük, voltak viseleti tárgyaik és használati eszközeik, ékszereik, melyek egy része szintén megmaradt nemcsak a városban, ahol laktak, hanem a temető sírjaiban is. A tárgyak legtöbbször nem hordoznak magukon vallási jellegeket, mint ahogy általában mi sem rajzoljuk rá edényeinkre vagy ruhánkra a keresztet vagy más vallási szimbólumot. Van azonban néhány olyan régészeti lelet, melyekről ikonográfiai alapon kétségtávol elmondhatjuk, hogy késő antik keresztény emlékek. Ezen személyes tárgyak vizsgálata, bemutatása hozhatja igazán közel hozzánk azoknak az egykor élt embereknek a világát, akik a sírkamrákban és azok közelében temetkeztek.

A legtöbb Baranya megyei ókeresztény tárgyi emléket a JPM Régészeti Gyűjteménye őrzi, de egyes darabok Budapestre, a Magyar Nemzeti Múzeumba kerültek. Az ókeresztény tárgyak bemutatását éppen az egyik Budapesten őrzött darabbal kezdjük.

Fondo d'oro poháralj-töredék¹

Halász Ferenc dunaszekesői iskolaigazgató a MNM-nak adta át a tárgyat. Egy női sírból került elő 1903 és 1906 között, feltételezhetően a Szent János-hegyen. A leletet valószínűleg Lichtnecker János műkincskereskedő magánásatásán találták. Halász Ferenc a pohárfenek későbbi sorsáról másképpen ír, és szívesen előbb a Fleissig-gyűjteménybe, majd a székesfehérvári múzeumba került.²

¹ Ltsz: MNM. 3.1934. átmérő: 8,7 cm.

² Kalmár – MNM-Adattár 16 D 1; Nagy Lajos: Pannonia Sacra = Szent István Emlékkönyv. 1938. Bp. 11. jegyzet; Fülep Ferenc: Ókeresztény üvegedények a Magyar Nemzeti Múzeumban = Antik Tanulmányok, 14. 1967. 242–243. p.; Halász Ferenc: Mit tudunk Dunaszekesőrről az óskortól napjainkig? 2000. Dunaszekeső. 100 oldal

A fondo d'oro megnevezés aranyozott aljú üvegpoharat jelent. A pohár aljába két üvegréteg közé kör alakú, medalionszerű képet helyeztek. (A szokás régészeti szempontból azért szerencsés, mert az üvegpoharak legerősebb pontja éppen a vastag fenékrész, ezért a képeknek több esélyük volt fennmaradni, mint a többi résznek.) A szóban forgó dunaszekcsői ábrázolás egy házaspár portréja, ami azt is jelentheti, hogy a tárgy eredetileg házassági emléktárgy volt. A legtöbb ilyen tárgy Róma katakombáiból került elő, éppenséggel összetörve. A kérdés az, hogy miként kerül egy házassághoz kapcsolódó fogadalmi- vagy emléktárgy tudatosan összetörve a sírokba. A válasz pedig egyszerű: a halállal véget ért az együttélés a házaspár gyászoló tagja pedig a sírnál összetörte azt, elengedve a világi kötetleket.³ A dunaszekcsői pohár felirata azonban mást is elárul: „*SEMPER GAVDEATIS IN NOMINE DEI*”.⁴ Károli Gáspár fordításában: *Örüljetek az Úrban mindenkor*. Keresztény jellege tehát a szöveg alapján biztosra vehető. A szöveg üzenete temetői környezetben pedig már nem más, minthogy a hívőket Istenben az örök boldogság várja (a halál után is). A ránk maradt ókeresztény portréművészet kétségkívül legmagasabb rendű példái az egyiptomi kopt festett halotti maszkok. Számunkra viszont a dunaszekcsői poháralj a környéken élt ókeresztények egyetlen biztos portréját jelentheti, amelyen végre megpillanthatjuk az arcukat is. Ez persze csak abban az esetben igaz, ha feltételezzük, hogy a tárgy megrendelésre készült és a készítőmester valóban a házaspárt örökítette meg. A fondo d'oro-k azonban, más művészi igényű üvegekkel (pl. a vasa diatretumok, azaz hálós díszű serlegek, vésett díszű üvegpoharak, stb.) együtt nem a provinciában készültek, hanem messzebb, pl. Itália üvegekészítő műhelyeiben. Onnan kerültek a mi környékünkre és a portrék akár hasonlíthatnak is a megrendelőkre. További, de már nagyon bizonytalan lehetőségként a Péter-Pál sírkamra képéről merült fel, hogy nem Máriát, hanem az ott eltemetett hölgyet ábrázolja, és ugyanez a helyzet a boltozat férfiportréival valamint az Ókeresztény mauzóleum festett ülő alakjával. Aranyozott, felírt poháraljat hasonló házaspár-ábrázolással a legközelebb Dunaújvárosban találtak.⁵

Fondo d'oro poháralj-töredék Dunaszekcsőről (fotó: Visy Zsolt)

Vésett díszű üvegpohár Pécsről

1897. évi Széchenyi téri ásatásról (R/192. sír) került az egykori híres műgyűjtő, Horváth Antal ügyvéd gyűjteményébe, majd onnan a Magyar Nemzeti Múze-

³ Az oldás és kötés rítushagyományai a zsidó és keresztény szokások közt egyaránt megtalálhatók. „Kötés”: Lk 20,34-35. „Együttélés”: Mt 22,30. Mk 12,25. „Oldás”: I. Kor. 7,2. - *míg a halál el nem választ.*

⁴ (Pál, Philipp. IV,4.)

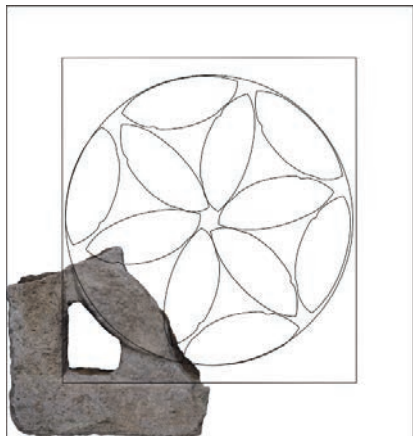
⁵ Fülepp Ferenc: Early Christian Gold Glasses in the Hungarian National Museum. ActaAnt. Hung. 16. (1968) 401-412. p.

Vésétt díszű üvegpohár Pécsről.
(Fülep Ferenc, 1984. 350)

keresztények tovább gyakorolták. A pécsi pohár keresztény jellege csak közvetett módon, az előkerülési hely és a kora (Kr. u. 4. század) alapján vélhető.

Kőrács töredéke az V. sírkamra mellől¹⁰

Kőrács töredéke az V. sírkamra mellől
(Rekonstr.: Gábor Olivér – Bertók Gábor)

umba.⁶ Görög nyelvű felirata: ΠΙΕ ΖΗΧΑΙC ΚΑΙΙΙC ΑΕΙ, melynek fordítása: *Igyál, mindig szépen (jól) fogsz élni.*⁷ E szöveg temetői környezetben már leginkább az élet vizére vonatkozik, akár az élők „frissülnek fel” a temetőben rituálisan elfogyasztott italtól, akár pedig a halottak sírjába kerül be a pohár mellékletként. A temetőbe vitt ételt és italt - mint pogány szokást - a keresztény Jusztinosz a Kr. u. 2. században már kifejezetten tiltotta: *...a halottak sírjára nem viszünk ital-, illat- és ételáldozatokat, meg koszorúkat...*⁸ A Kr.u. 4. század végén Ágoston anyja, a szent életű Mónika viszont még mindig kötelességtudóan gyakorolta a ritust, de ügyelt arra, hogy a végén ne részegedjék le.⁹ Sopianae késő antik temetőjének sírjaiban feltűnően sok üvegmelléklet volt. Ezek sírba való helyezésének szokása itt is pogány időkből származik, de a

Az V. sírkamra bejáratánál Kárpáti Gábor ásatásán 2003-ban előkerült egy kőfaragvány.¹¹ Helyi mészkőből faragott, áttört, keretes kőrács töredéke. Mintája alapján valószínűleg ókeresztény indíttatású. A Pannoniában ókereszténynek tekinthető virágszirmos-minta stílus eredetét egy Magdalában (Közel-Kelet) talált bizonytalan meghatározású Kr. u. 1. századi(?) zsinagóga(?) kőasztalkájának díszítése mutatja, ahol ugyanez a minta menorával együtt fordult elő. Még jobb párhuzamot jelentenek Palesztina területéről a 2. Templom késői idejéből való zsidó osszarium-ládikák, amelyekben tömegével fordul elő a hatszirmú virágmotívum. A késő antik időkben zsidó és főleg kereszt-

⁶ aljátmérő: 3,5 cm, szájátmérő: 13 cm, magasság: 15,5 cm. – Fülep Ferenc: Sopianae. 1984. Pécs. 67. p.

⁷ Hudák Krisztina – Nagy Levente: Megfestett Mennysorság. 2005. Pécs, 13. p.

⁸ I. Apologia XXIV. 2. ford: Vanyó L. - és a Traditio apostolica is mértéktelenségre int (28. fej.).

⁹ Szent Ágoston, Vallomások VI. 2.

¹⁰ Kárpáti Gábor: A pécsi V. számú sírkamra = Műemlékvédelem, 3/XLVI. 2002. Bp. 144. p.

¹¹ Ltsz: R.2004.33.1. magassága 25 cm, szélessége: 23 cm, vastagsága: 12 cm.

tény hatásra birodalom szerte elterjedt virágminta eredete tehát Palesztinában keresendő. Kr.u. 4-5. századi alkalmazása Sopianae-ban már bizonyosan az ókeresztényekhez köthető. Mivel az V. sírkamra belterében talált faragás nélküli kőlapok hevenyészett elhelyezése messze kisebb igényességre utal, ezért nehéz beltéri korlátrácsként értelmezni. A töredék azonban szögletes, így a sírkamra két ismert, kerek kőablaka rácsaként sem rekonstruálható. A kőrács eredeti helye meghatározásának kérdése tehát továbbra is nyitva marad: vagy mégis a beltéri berendezés egy igényesebb része volt, vagy egy szögletes nyílású harmadik ablaké, esetleg kültéri rácsként használták, de azt a lehetőséget sem zárhatjuk ki, hogy nem is ehhez a sírkamrához tartozott.

Kőrács töredéke a temető területéről

A temető ókereszténynek tekinthető északnyugati részén (Szt. István tér) előkerült töredék egy ívelt, áttört-mintás kő töredéke.¹² Hasonló kőfaragvány darabjai ismertek egy vatikáni sírépítményről és a iuennai/globasnitzzi (Ausztria) temetőből. Mivel ez is a temető területén került elő, rendeltetése hasonló lehetett az előző kőrács-töredékéhez.

Kőrács töredéke a temető területéről
(Fülep Ferenc, 1984 325)

Márványrács töredéke az Eötvös u. és a Rákóczi u. sarkáról (Püspökkert)¹³

Az előző darab párhuzamának tekinthető a Sopianae város területéről 1895-ben előkerült, szintén áttört, virágszirmos márványtöredék.¹⁴ A minta formailag még közelebbi keresztény(?) domborműves változata Tác-Gorsiumból ismert és a korábbi aquincumi helytartói palota mozaikján is előfordul, de a birodalom más területein is megtalálható. Áttört jellege alapján ablak vagy kerítés része lehetett.

Mivel a kőtöredék Sopianae város területén került elő, kézenfekvő egy késő antik keresztény városi épülethez kötni. Ilyet azonban egyelőre a Rákóczi út – Jókai utca sarkán feltételezett „ókeresztény” bazili-

Márványrács töredéke az Eötvös u. és a Rákóczi u. sarkáról (Fülep Ferenc, 1984. 325)

¹² Ltsz: 741. hossza 18,5 cm, szélessége 16 cm, vastagsága 7 cm. – Fülep... i. m. 1984. 26. p.; Tóth Endre: A pogány és keresztény Sopianae = Specimina Nova, XX. 2006. Pécs. 87. p.

¹³ A töredéket a leltárkönyv és Fülep Ferenc is Sopianae város területére teszi (Eötvös u. – Rákóczi u.).

¹⁴ Ltsz.: 740-3/1939. hossza 22,5 cm – Fülep... i. m. 1984. 26. p., Tóth... i. m. 2006. 87. p.

kán¹⁵ kívül nem ismerünk. Valóban csábító lenne arra gondolni, hogy a középkori Európában kialakult katedrális-központú városszerveződés visszavetíthető a Kr. u. 4. századra, de az antik városok képe alapvetően akkor még nem változott. A fórum a publicum számára lefoglalt hely, a templomok helye nem itt volt¹⁶, a városok kereszténnyé válása pedig több mint egyszerű templomépítés. A késő antik régészet új irányzata szerint az ókeresztény templomok rekonstrukciója még éppen a régi városi struktúrák figyelembevételével képzelhető csak el.¹⁷ Leegyszerűsítve: a kereszténység ezután következő története során a templom körül alakult ki a piac (fóter) és nem fordítva.¹⁸ A keresztény bazilikák csak a Kr.u. 5. század legelejétől kerültek be a temetőkből (vagy azokkal együtt) a városba, a városi közösségek számára pedig a háztemplomok (*domus ecclesiae*) ideje tovább tartott, mint korábban a kutatók gondolták.¹⁹ Pudens háza 313-ig a pápák rezidenciája volt, Aquila és Prisca 1776-ban felfedezett házában pedig Kr.u. 4. századi fal-festmények voltak.²⁰ Az újonnan épülő városi templomok helyileg természetesen kötődtek a püspökséghez, de nem jellemzően a fórumon, hanem ott, ahol az adományozók és a püspök lehetőségei révén hely adódott, vagyis lokalizálásának nem volt általános szabálya.²¹ A keresztény gazdagok már nem játékokat rendeztek vagy szobrokat és teátrumokat adományoztak, mint pogány elődeik, hanem templomokat, kórházakat, stb. építettek. A folyamatos császári jelenléttel bíró városokban (Konstantinápoly, Antiochia), az adományozó imperátor révén az új templomok helye persze a központban is lehetett, és az irányító szerepet itt veszik majd át később a püspökök.²² Van rá példa Rómában, hogy egy bazilika az antik piactér épületére került, de csak az 5. század 2. feléből. Ez a Basilica di Sancto Stefano (al Monte Celio). Amennyiben Sopianae-ban is ez történt, úgy az csak a Kr. u. 5. században, a hunok érkezése előtti három évtizedben lehetett volna, ami még éppen korai időszaknak tűnik ehhez.²³ A Kr. u. 5. század 2. fele és a 6. század emlékei pedig már nagyon különböznek a korábbi időszakokéitól²⁴, így azok visszamenőleg akkor sem lennének érvényes források, ha Valeria megérte

¹⁵ Tóth Zsolt: A Rákóczi út – Jókai utca saroktelken végzett 2008–2009. évi régészeti feltárásról = Pécsi Szemle, nyár 2010. 24–25. p.

¹⁶ Az antik fórumok és agorák közül az 5. század előtt a birodalom keleti részén csak nagyon kevés néptelenedett el vagy váltott funkciót, Galliában és Hispániában pedig sokukat még az 5. század végén is a megszokott formában használták. Az 5. század közepétől valóban érzékelhető, hogy a templom környezete, mint gyülekezőhely, a fórum kárára kezdett fontossá válni (a császári hirdetményeket itt olvasták fel, a püspöki rendeletek a templomajtóra kerültek, a püspökök itt bíráskodtak stb.) és a 6. században valóban sok fórumot házakkal építettek be – Luke Lavan: The Political Topography of the Late Antique City: Activity Spaces in Practice = Theory and Practice in Late Antique Archeology. (L. Lavan – W. Bowden edd.) 2003. Leiden – Boston, 318–324. p.

¹⁷ Luke Lavan: Late Antique Urban Topography: From Architecture to Human Space = Theory and Practice in Late Antique Archeology. (L. Lavan – W. Bowden edd.) 2003. Leiden – Boston, 178. p.

¹⁸ Gisella Cantino Wataghin: Topography in the Late Antique Town: Resent Results and Open Questions = Theory and Practice in Late Antique Archeology. (L. Lavan – W. Bowden edd.) 2003. Leiden – Boston, 243–245. p.

¹⁹ Damasus pápa (366–384) alatt a hívek többsége még mindig háztemplomokban találkozott – Kimberley Bowes: Early Christian Archeology: A State of the Fields = Religion Compass, 2/4. 2008. 609. p.

²⁰ Rodolfo Lanciani: Pagan and Christian Rome. 1892. Boston – New York. 111–112. p.

²¹ Pasquale Testini – Cantino Wataghin – Pani Ermini: Le Cattedrale in Italia = Actes du Xle Congrès international archéologie Chrétienne. I. 1989. Vatican. Wataghin 2003. 230. p.

²² Bowes... i.m. 2008. 586. 588–597. 603. p.

²³ Britanniában pl. a késő antik városi struktúra összeomlása után csak a 7. századra alakult ki az új, immáron keresztény városi szerkezet. Wataghin 2003. 253. p..

²⁴ Bowes... i.m. 2008. 609. p.

volna ezt az időszakot. A Pécssett előkerült kőfaragvány lelőhelye alapján tehát az ókeresztény városi templom vagy püspöki központ helyét feltételesen inkább a forumtól ÉNy-ra, az Eötvös u. – Dischka u. területére tehetnénk.

A pécsi bronz krisztogram²⁵

2000-ben került elő a IV. sírkamra felett Kárpáti Gábor ásatásán.²⁶ Öntött, áttört bronzkorong, felső füle letört, az alsó ép. Oldalait két-két gömböcske díszíti. Nagyobb betűi a krisztusmonogram ligatúráját adják (Jézus görög nevének, *Krisztusnak* első két betűje, a Chi és Rhó görög betűk összefonása). Az oldalt látható Alfa és Ómega betűk a kezdetet és a véget jelentik az újszövetség alapján.²⁷ Előkerülési körülményeiből pontosabb használati helyére nem lehetett következtetni, hiszen egy sokszorosan kevert, bolygatott földrétegben volt. Használati módja viszont az analógiák alapján ismeretes: lámpa felfüggesztőláncának köztes tagja lehetett. A rómaiak sokféle világítóeszközt ismertek és használtak: elsősorban fáklyát, gyertyát és a mécseset. Ez utóbbit nemcsak kézben hordták, de akár fel is függeszthették, amihez tartóra és láncra volt szükség. Egy ilyen mécsesstartó-függesztőlánc része volt a bronz krisztogram. A rajta szereplő krisztusmonogram világi jelképként a 4. században Konstantin császár győzelmi jelvénye is volt (*labarum*), de temetői környezetben mindenképpen keresztény jelkép. A tárgy mára már a pécsi világörökségi helyszín szimbólumává is vált.

*Bronz Krisztogram
(Fotó: Füzi István)*

Krisztogramos fémlemez Szilágypusztáról

1937-ben került be a múzeumba Szilágy - Malomalja-dűlőből egy bronzból készült hajlott fémlemez több más római tárggyal együtt.²⁸ A rajta látható szegecslyukak alapján feltételezhetjük, hogy eredetileg egy nagyobb, esetleg fából készült tárgyra applikálták. Felületén poncolt, szabálytalan krisztogram valamint Alfa és Ómega görög betűk láthatók. Jelentésük temetői környezetben azonos a fent említettekkel.

*Krisztusmonogramos fémlemez Szilágypusztáról
(fotó: Füzi István)*

²⁵ Kárpáti Gábor – Katona Győr Zsuzsa: Műtárgylista = Kereszténység és államiság Baranyában. 2000. Pécs. 69. p.

²⁶ Ltsz: 134/2000. átm.: 8,5 cm.

²⁷ Jel 1,11 21,6 22,13

²⁸ Ltsz: 16.6.1937. hossza 7,5 cm, szélessége 1,7 cm.

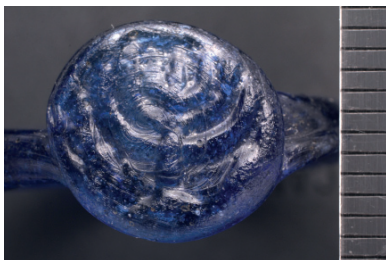
Krisztogramos bronzgyűrű Magyaregregyről

Krisztusmonogramos bronzgyűrű Magyaregregyről (Fotó: Füzi István)

A gyűrű Rónagy Kálmán ajándékként került 1922-ben a pécsi múzeumba.²⁹ Szára nyitott, fején pontokból kirajzolódó krisztusmonogram látható. A Kr.u. 4. századra datálható. Mivel Kr.u. 313 előtt a keresztény vallás gyakorlását gyakran tiltották, ezért keresztény jelképekkel ellátott viseleti tárgyak, ékszerek inkább a 4. századtól váltak gyakorivá. Míg a gyakran rejtőzködő keresztények Kr.u. 313 előtt a nem keresztény laikusok számára semlegesnek tűnő jelképeket használtak (pl. hal, horgony, stb.), addig 313 után már a Konstantin császár által megáldott, nyíltan használható krisztusmonogram vált a legelterjedtebbé. A Kr. u. 4. századból való magyaregregyi gyűrűn való ábrázolása tehát már egyáltalán nem tekinthető kivételesnek.

Menorás gyűrű a Székesfehérvár utcából³⁰

Menorás üvegyűrű a Székesfehérvár utcából (Fotó: Füzi István)

A kék üvegpasztából kézzel formált gyűrű 1982-ben bolygatott sírban került elő. Az egyszerű földsírban fiatal nőt temettek el, gazdag mellékletekkel: érmekkel, fülbevalókkal, karperecekkel, gyűrűkkel, üveg és kerámia edényekkel, valamint egy vas késsel. A leletek közül – ritkasága miatt - kiemelkedik az üvegyűrű, amelynek fejét közepén a hét ágú gyertyatartóval, azaz menorával, annak két oldalán pedig etroggal (citrusféle gyümölcs) és lulabbal (pálmaág) esetleg sófárral (kürt) díszítették

A menóra két oldalán levő ábrázolás értelmezése az ábrázolás elmosódottsága miatt bizonytalan, de analógiákból tudjuk, hogy a felsorolt tárgyak fordulnak elő leggyakrabban menorával együtt. Pannoniába a Kr. u. 2-3. század folyamán érkeztek zsidók, és legtöbbször talán Intercisában (Dunaújváros) telepedtek le, ahonnan nem csak feliratos sírköveiket, hanem zsinagógájukat is ismerjük. Később nagyobb területen szétszóródhattak a provinciában, így kerülhettek Sopanaeba is, ahol kisebb számú közösség élhetett, akik a város későrómai-ókeresztény temetőjébe temették halottaikat. Ugyancsak menorával díszített tárgy, egy ólomból készült amulett, került elő Dombóváron szintén negyedik századi temetőben. A

²⁹ Ltsz: 1533. átmérő: 1,6 cm.

³⁰ Ltsz: R.87.59.6. A karika átmérője 2,1 cm. A pecsétlőrész átmérője 1,1 cm. = Kárpáti Gábor–Katona Győr Zsuzsa 2000. 65. Scheiber Sándor: Jewish Inscriptions in Hungary. Bp., 1983. 45. p. A dombóváron előkerült amulettet Albecker Mária publikálta. Albecker: Későrómai temető Dombóváron. ArchÉrt. 105. (1978) 66–77. p.

sírban talált éremmelléletek segítségével a sopianaei sírt is a Kr. u. 4. századra datálhatjuk. Az érmek Constans és Constantinus császárok a 341-346 közötti időszakra keltezhető veretei.

Krisztusmonogramos csüngő a Székesfehérvár utcából³¹

1982-ben egy kövekkel körülrakott egyszerű földsírban (4. sír) bronz függőpár került elő: Egy krisztogramos ezüstözött bronz függő és párja, amit Constantinus császár ezüstözött bronz érméből készítettek. A sírban egyébként nem volt sok melléklet. A sír végében, a lábnál egyfülű szürke bögrét találtunk, amiben talán a halottnak szánt innivaló volt. Mint korábban a vésett díszű üvegpalack leírásánál már említettük, a víztartó edény, mint melléklet gyakori a sírokban és vízzel kapcsolatos szertartás és mellékletadás szokása a pogány és keresztény rítusban egyaránt előfordul. Ezen kívül még egy bronz pántgyűrű került elő a sírban. A krisztusmonogrammal díszített csüngő úgy készülhetett, hogy egy vékony kör alakú lemezből először a krisztusmonogramot vágták ki, majd a keretet poncolt körökkel készítették és végül rá került a függesztőfül.

*Krisztusmonogramos csüngő a Székesfehérvár utcából
(Fotó: Fűzi István)*

A másik kis függő esetében pedig az éremre egyszerűen egy kis függesztőfület applikáltak. Az ékszerek a koponya bal oldalán a fülhöz közel kerültek elő ezért feltételezzük, hogy fülbevalóként használhatták őket. A függesztőfülekhez csatlakozhatott egy-egy egyszerű hurok, ami segítségével a fülbe helyezték az ékszereket. Az sem kizárt, hogy a csüngők fejdísz/hajdísz részei voltak. A leletegyűttest az érem a Kr. u. 4. századra datálja. Jóllehet abban az időszakban a krisztusmonogramot, mint szimbólumot a nem keresztények is használták de ebben az esetben az ékszerek személyes jellege miatt a vallás külsőségeiben való megnyilvánulásának értékeljük és a tárgy viselőjét kereszténynek tarthatjuk.

Jó Pásztort ábrázoló gemma az Apáca u. 17. sz. alól³²

A gemmával kapcsolatban sajátos helyzetben vagyunk. Két közlése során két erősen különböző kép jelent meg róla.³³ Mivel a tárgy elveszett, ezért nem eldönthető, hogy melyik mutatja az igazi leletet. Ugyanígy a rajta ábrázoltakkal kapcsolatban is megoszlanak a vélemények. Néhány kutató szerint Hermészt ábrázolja bukolikus attribútumokkal – ebben az esetben pogány tárgyról van szó. Más nézet szerint a Jó Pásztor vagyis Jézus látható rajta a keresztény hívőket jelképező bárányal (*Az Úr az én pásztorom nem szűkölködöm. – 23. zsolt.*). Ebben az esetben a gemma keresztény tárgyként értékelhető. Meg kell azonban

³¹ Ltsz: R.87.3.1–2. A csüngő átmérője: 1,8 cm. A függesztőkarika átmérője: 0,6 cm = Kárpáti–Katona... i. m. 2000. 71. p.

³² Fülep... i. m. 1984. 82–85. p.

³³ Fülep... i. m. 1984. 82–171. p.; Gáspár Dorottya: Christianity in Roman Pannonia. BAR. 2002. Oxford, 2002. 85. p.

jegyezni, hogy a tárgy kora, a Kr. u. 4. század már az ókor vége. Pogányok és keresztények ekkor még együtt éltek a késő antik világ keretei közt. Tertullianus megfogalmazásában: *Együtt élünk veletek ebben a világban, ugyanarra a fórumra, ugyanarra a piacra járunk, ugyanabba a fürdőbe megyünk, ugyanazokat a boltokat, műhelyeket, vendéglőket látogatjuk. Veletek szállunk tengerre, veletek katonáskodunk és műveljük meg a földet és veletek kötjük meg üzleteinket.* (Apológia 42.). Tárgyaikat, eszközeiket, sőt jelképeiket is közösen használták, így nem meglepő, ha néha egy tárgyon keresztény és pogány jelek akár egyszerre is szerepeltek, vagy ugyanaz az ábra mindkét csoport számára jelentéssel bírt.

Krisztogramos csüngő Dunaszekcsőről

Halla János 1899 jún. 25-én kelt levelében dunaszekcsői római leletek előkerüléséről értesítette a Nemzeti Múzeumban Hapel Józsefet.³⁴ Egy „AVG”-feliratos ólom-bulla, egy Caracalla császár idejéből származó feliratos kő valamint római pénzek mellett említette meg a krisztusmonogramos csüngőt is.³⁵ Áttört arany-medalionjában láthatók a „X” és a „P” betűk. Hozzá felfüggesztőfül kapcsolódik. Filigrános és granulált készítestechnikája miatt készítésének ideje az 5. századra tehető.³⁶

Krisztusmonogramos csüngő Dunaszekcsőről (Prohászka Péter, 2004. 146)

Ládikaveretek Bakonyáról

A bibliai témákat bemutató vereteket Bakonyán, a csucsai római villánál néhány évvel ezelőtt végzett ásátásán találta Visy Zsolt. A leletet felsoroljuk, de feldolgozása és közzlése a közeljövőben várható, így egyelőre közreadni nem tudjuk³⁷.

*

A múzeumok városában 2009-ben – pont az EKF előtt – sajnos megszűnt az állandó régészeti kiállítás, mely a korábbiakkal együtt vagy száz éven át bemutatta a város és Baranya megye régmúltját. Ezzel Pécs lett az első megyeközpont az országban, amely régészeti múltját állandó kiállításon már nem mutatja be. 2009 óta az iskolai osztályoknak sincs módjuk a régmúlt, a történelmi korszakok és a helytörténet számtalan összegyűjtött régészeti emlékének megismerésére, a turistacsoportok pedig csalódottan fordulnak vissza a múzeum Széchenyi téri bejárata előtt. Egy jövőbeli kiállítás méltó módon mutathatná be a város és a megye múltjának fontos emlékeit, köztük a fentebb ismertetett pécsi ókeresztény tárgyakat is. A Cella septichora-bemutatóhely és más épített régészeti emlékek megtekintése így válna teljessé.

³⁴ MNM Adattár 379/1899. Nagy... i. m. 1938. 161. p. Prohászka Péter: A dunaszekcsői Krisztus monogramos aranycsüngőről = Specimina Nova, XVIII. 2004. Pécs, 139–148. p.

³⁵ Ltsz: MNM 81/1899. súlya: 0,1 g. átm.: 1,8 cm.

³⁶ Prohászka... i. m. 2004 142–143. p.

³⁷ Fazekas Ferenc–Gábor Olivér–Nagy Levente–Visy Zsolt: A késő római kor és az ókereszténység Sopianae és Valeria területén. Pécs, 2010. 38. p.

BIRÓ ZSOLT- SCHNEIDER IMRE

A PÉCSETT SZÜLETETT RÓZSÁS ANTAL Bécsben lett elismert szemészprofesszor

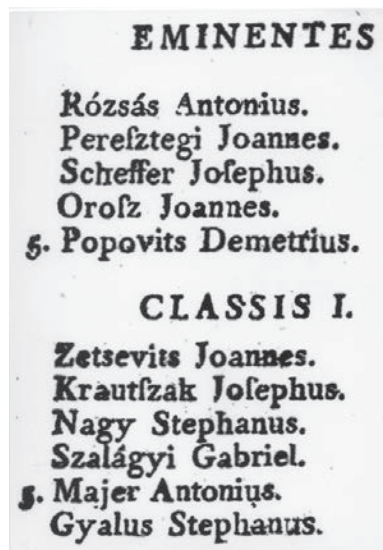
Egy város életével kapcsolatban a lényegesnek és érdekesnek tűnő adatok olykor feledésbe merülhetnek és ezek hosszú idő után kerülhetnek a felszínre; Rózsás Antal doktor életpályája is ezt példázza. A szerzők egyike (S.I.) valamivel több, mint 20 évvel ezelőtt K. Holubar professzortól, a bécsi Orvostörténeti Intézet igazgatójától kapta a megkeresést azzal, hogy a bécsi szemészeti klinika egyik igazgatója (1821–1855), Anton von Rosas Pécsett („Fünfkirchen”) született és itt keresztelték meg; mivel az utóbbi időpontjával kapcsolatban pontatlanságok voltak olvashatók az orvos-történelemben, ezért kérte ennek lehetőség szerinti tisztázását. A Baranya Megyei Levéltár munkatársa, Rajczi Péter sietett segítségünkre – akinek e helyen is (post mortem) köszönetünket fejezzük ki – megoldotta a kérdést és több adatot tárt fel, amelyeket nem hagyhatunk feledni. Az adott időpontban – 1989–1990 – K. Holubar személyesen is leutazott Pécsre, hogy az anyakönyvi kivonatot, gimnáziumot, a várost megtekintse.

Nem	Matricula	Antonius Rosas	Franciscus	Antonius Rosas	Matricula	1791
Widow	Theresia	Antonius Rosas	Franciscus	Antonius Rosas	Matricula	1791
Widow	Theresia	Antonius Rosas	Franciscus	Antonius Rosas	Matricula	1791
Nem	Matricula	Antonius Rosas	Franciscus	Antonius Rosas	Matricula	1791
Nem	Lea	Antonius Rosas	Franciscus	Antonius Rosas	Matricula	1791
1792	Antonius Rosas	Antonius Rosas	Franciscus	Antonius Rosas	Matricula	1792

Születési anyakönyvi kivonat (MNL BML)

Rózsás Antal 1791. december 23-án született Pécsett és az anyakönyvi (matricula) bejegyzés szerint is itt keresztelték meg. Ebben az időben hazánkban a bejegyzések nyelve a latin volt, ez volt a hivatalos nyelv 1844 előtt. Így érthető, hogy a bejegyzésnél az újszülött: „Antonius Rózsás”, az apa neve: „Franciscus”, az anyja neve: „Anna” néven szerepeltek. Rózsás Antal apja a megyénél volt tiszt-

viselő. Az elemi iskola osztályait szülővárosában járta, gimnáziumi tanulmányait a ma Nagy Lajos nevét viselő gimnáziumban végezte. Kitűnő tanulmányi eredményére („Eminentes”) utal, hogy a gimnáziumi érettségi előtt kiadott közös értesítőben neve vastag fekete betűkkel szerepel.

Gimnáziumi értesítő (MNL BML)

A gimnáziumban a nevét Rózsásnak írta, később bécsi pályafutása során mindenütt Rózsásként szerepelt a neve.

Rózsás Antal szüleit sajnálatosan hamar elvesztve, 1806-ban Pestre került, ahol az egyetemen filozófiát tanult, majd az orvoskaron kezdte meg tanulmányait. Hogy magát gyakorló orvossá képezze, 1811-ben Bécsbe ment, és az ottani egyetem orvoskarán *J. Valentintól* és *L. von Hildebrandtól* a gyakorló orvoslást, *V. Kerntől* és *J. N. Rusttól* a sebészetet, *G. J. Beertől* a szemészetet és *L. Boertől* a szülészeti hallgatta. 1814 végén orvosdoktorrá avatták, és szemészként-növendék, majd 1815-ben műtő-növendék lett. 1816-ban az Allgemeines Krankenhausban sebész-másodorvossá nevezték ki, és még ugyanabban az év szeptemberében *G. J. Beer* professzor asszisztense lett a szemészeti klinika vezetőjévé.

Dr. Anton Rosas, orvos-, és sebészdoktor, szemész és operatőr –, évi 900 forintos fizetéssel. Hátrányos volt számára az, hogy ennek az állásnak az elnyerésére minden esztendőben pályáznia kellett. A szemészeti klinikát Bécsben 1812-ben létesítették és *G. J. Beer* professzor, mint rendkívüli egyetemi tanár kapott kinevezést akkor a klinika vezetésére.

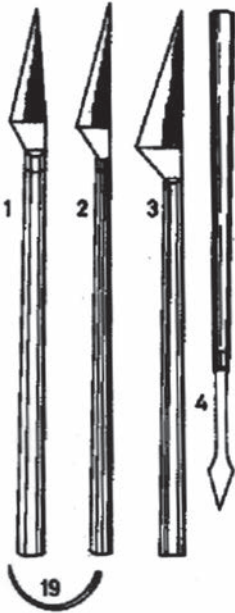
1819-ben Páduában, az 1817-ben létesített, de akkor újjáalakított szemészeti klinikára írtak ki tanszékvezetői pályázatot és ezt Rosas doktor nyerte el. Így módon a páduai klinika egyetemi nyilvános rendes tanára lett. Kinevezésével az itteni klinika szakmai színvonalja jelentősen emelkedett. Mivel a klinikához tanintézet nem tartozott, Rosas professzor jelentős hozzájárulásával ambulanciát és szemészeti fekvőbetegosztályt hozott létre. Munkatársaival a szegény szembetegeket otthonukban kereste fel és őket szükség esetén a szemészeti gyógyintézetbe utaltatta be; a lehetőségére álló eszközöket felhasználva a klinika szakmai hírével magas rangra emelte és így adta át később utódjának.

1821-ben az elhunyt Beer professzor helyébe Bécsben a szemészeti klinika igazgatójává nevezték ki. Rosas itt ugyancsak egész évben működő járóbetegrendelést létesített. Az korábban ellátásra kerülő évi 300–400 beteg helyett több mint 1000 beteget látott el. A klinika mintegy 150 kötetes könyvtárát több mint 1000 munkával gazdagította, és megsokszorozta a műszerek, rajzok valamint a patológiai készítmények számát. *J. N. Hoffmayerrel* a ritkább szembetegségek

viaszmodelljeinek nagy számát készítette el addig nem ismert tökéletességgel. Rosas rátermett szervező, kitűnő operatőr és kiemelkedő tanító volt, aki elsősorban a klinikai és ambuláns oktatásban emelkedett ki. A műtéti szemészeti magánkurzusai igen látogatottak voltak. Rosas professzornak sikerült több gyógyeljárást leegyszerűsíteni, több műszert tervezett meg, technikailag javított és kiviteleztetett; így újjáalakította Beer professzor hályogkésését és ún. sarló-tűjét.

1824 őszén Rosast annak az orvos-bizottságnak a tagjává nevezték ki, amelynek az volt a feladata, hogy a hadseregen belül jelentkezett járványos ophtalmia okát kutassa és a legjobb kezelést javasolja ennek megszüntetésére. Kötőhártya gyulladásos járvány tört ki az osztrák császári hadsereg 13. ezredének katonái között Klagenfurtban. Rövid beszámolójának címe: *Breve saggio sull'ottalmia che negli anni 1822–1823 regnò nell I.R. Reggimento Italiano n.13 d'Infanteria Barone de Wimpffen (Venezia, 1824)*. Ezt az írást később Bécsben, 1825–1827-ben kiadta, amely alapját képezte a későbbi munkájának, amelyben a betegség leírását adta. Rosas professzor ezt a járványos jellegű kötőhártya-

Rózsás kétélű hályogkése, a képen „1” számmal jelölve (könyvomat, Láncz Ferdinánd Szemműtétek c. munkájából)

hurtot gyulladásos természetűnek írta le. Feltételezte, hogy a járvány okai között szerepel Karintia szárazföldi (kontinentális) klímája, az állóvizek bűzös levegője, az élelmezés, ruházat és a hiányos személyi és környezeti higiéné. A fertőzőjellegét a személyzeten végzett kísérlettel is igazolta. Rosas dr. a hadseregben jelentkezett járványt nem tartotta „sui generis” (magától való) jellegűnek. A kezelés keretében diétás és higiénés rendszabályokat vezettek be és egy szemcsepp-kezelést alkalmaztak.

Néhány évvel később jelentek meg további munkái: *Handbuch der theoretischen und praktischen Augenheilkunde* (Wien, 1830), Az elméleti és gyakorlati szemészet kézikönyve, majd *Lehre von den Augenkrankheiten* (1834), A szemészet oktatása a gyakorló orvosok, sebészek, valamint a klinikai oktatás használatára. A szakirodalom nagy elismeréssel szölt mind a két munkáról.

Orvosi tevékenysége mellett Rosasnak köszönhető a bécsi Orvosi Segélyegylet megalapítása, amelyhez ő jelentős összeggel járult hozzá. Rosas dr. kiemelkedett a klasszikus humanista műveltségben, szemléletében azonban konzervatív volt.

1834 végén, orvosdoktorrá avatása után 20 évvel, 1834 végén az állam, az emberiség és a tudományos munkájának elismeréseképpen nemesi előnevet kapott.

Küzdött azért, hogy az akkor 100 éves épületben elhelyezett szemészeti klinikát kibővítsse, több kórterem létesüljön stb.

Rosas professzor számára is a szem elülső szegmensének betegségei voltak ismertek, mivel a 19. század első felében még csak ezek voltak felismerhetők és kezelhetők. A réslámpa-vizsgálat később fejlődött ki, és az ophthalmoscópot még nem fedezték fel. Keveset tudtak akkor az érhártya (chorioidea), a látóhártya (retina) és a szemideg (nervus opticus) betegségeiről.

Tény, hogy ebben az időszakban az alaptudományok: az élettan és a kóronctan eredményeinek felfedezésével a szemészeti ismeretek is jelentősen előrehaladtak. A szemészet orvosi specialitás lett, és ki lett véve a kuruzslók kezéből. Rosas professzort a kortársai kitűnő klinikusnak, szemésznek ismerték, biztos kezű operatorként jellemezték és különösen kiemelkedő előadó volt. Rosas dr. nem volt a tudomány élcsapatában dolgozó kutató, azonban nagy tudású klinikus volt. Érdekes módon tartózkodott a modern módszerektől, így a 19. század közepén fokozatosan megindult hisztopatológiától és ezek alkalmazásától. Nem vezetett be új

Rosas nemesi címere

műtéti módszereket, de elhagyta a régebbi túlhaladott eljárásokat és finomította a modern technikákat a lehető legkisebb szövődményeket érve el. Nem volt forradalmi a szakmájában, de kora műveltségének kiemelkedő személyisége volt.

Számos közleménye jelent meg, és ezek ismertté tették a nevét. Ily módon érthető, hogy a heidelbergi-, az erlangeni és a boroszlói orvosi társaságok tagjukká választották. Az utókor hálás volt Rosas professzornak, mert Bécs városa a schönbrunni kastély közelében (Wien, 1120 /:Meidling:/) utcát nevezett el róla (Rosasgasse).

Marian Rosassal kötött házasságából két leánya és egy fia született. Fiatalabb leánya, Irén, dr. Karl Grundhoz, a bécsi császári és királyi törvényszék ügyvédjéhez ment nőül. Ferenc fia jogi doktor lett és egy pénzügyi intézetben volt cégvezető.

Rosas professzor minden kiválósága mellett kissé megkeseredett, mivel nehezen tudta elfogadni az állandó fejlődés hozta eredményeket és professzor társai többsége fiatalabb volt nála. Több mint 200 év távlatából tisztelettel emlékezünk vissza dr. Rózsás Antalra, dr. Anton von Rosasra, aki Pécssett született és eseményekben gazdag pálya jutott számára osztályrészül. Nemes gesztus lenne a város részéről, ha közteret nevezne el neves szülöttéről, akire a város büszke lehet.

RAYMAN JÁNOS

A 19/VIII. NÉPFELKELŐ GYALOGZÁSZLÓALJ

Az I. világháború kitörése előtt Pécs egyik háziezrede volt a Magyar Királyi 19. Honvéd Gyalogezred. Parancsnoksága a városban volt, két zászlóalja Pécssett, egy Kaposváron állomásozott. A háború kitörésekor azonnal mozgósították, és a szerb hadszíntérre vezényelték őket. Az ezred negyedik zászlóalja Fiumében tartózkodott, de ezredétől elválasztva harcolta végig a háborút. Ugyanekkor felállították a 19-es népfelkelő ezredet is négy zászlóaljjal, amelyek a véd-erőtörvényekkel ellentétben szintén a harctérre kerültek.

1914. augusztus 25–31 között alakult meg Kaposváron 19/III. népfelkelő hadtáp zászlóalj, amelyet rövidesen szintén a frontra vezényeltek.

1914 szeptemberében a szerb fronton Crnabrac és Salas környéki harcokban igen súlyos veszteségeket szenvedett. 1914 novemberében Topovicánál átkeltek a Drinán és decemberben Brckaban feltöltötték a zászlóaljat és egyelőre helyi szolgálatba kerültek. 1915 márciusában már Hercegovinában voltak, és Mostárnál az 5/III. népfelkelő hadtáp zászlóaljjal együtt hadtáp feladatot láttak el.

1915. július 28-tól a Bileki várparancsnoksághoz, mint önálló zászlóaljat rendelték. 1915. november 2-án a montenegrói határ közelében lévő Wardar magaslat visszafoglalásával bízták meg a zászlóaljat, amelyet korábban a cseh 9/IV és 9/III. zászlóaljak feladtak. Ezért a napokig tartó ádáz küzdelemért kapták 1915. november 7-én a felsőbb hadvezetéstől a 19/VIII. népfelkelő gyalogzászlóalj elnevezést. Ekkor Szegfy István honvéd huszárőrnagy volt a zászlóalj parancsnoka.

1916 januárjában Montenegróban részt vettek Trebinje és Kozma térségében zajló ütközetekben, majd január végén Niksic-ben kaptak helyőrségi feladatot. 1916. április 7-én Podgoricán, 18-án Albániában Skutariban helyőrségi szolgálat következett. 1916 májusában átdobták őket az olasz frontra. Június 8-án Rovereto, majd 10-én a helységtől délre a hegyek közt Zugna Torta magaslatánál voltak elhelyezve, ahol támadtak, és megszerzett állásaikat a túlerővel támadó olaszok többszöri visszaverésével védelmezték meg. A támadáshoz Szegfy őrnagynak a 20/III. zászlóaljat is alárendelték. Az itt folyó háromnapos kegyetlen küzdelem megakadályozta az olaszok áttörési kísérleteit, amelyért elismerésben részesültek, és kitüntetések kaptak, amikor július 11-én Nogaredoban pihenőhöz jutottak. De augusztus 5-én már ismét előre küldték őket, az Etsch (Adige) folyó partjáig, a Varini szakadékokig. Külön Varini harccsoportot szerveztek, amelynek parancsnoka Szegfy őrnagy volt. A mellékelt fényképen a varini csoport tisztí fedezéke látható, előtte Szegfy őrnagy áll. A 19/VIII. népfelkelő gyalogzászlóalj felírás is jól olvasható az építmény falán.

1918 februárjában Romániába kerültek, egy nagyobb támadás előkészítésében kaptak szerepet, de a románok elfogadták a békefeltételeket és a támadás elmaradt. A zászlóaljat Csikszentsimonnál vonatra rakták, és ismét az olasz frontra, a Piavéhez küldték. Itt a zászlóaljat a 28. népfelkelő hegyi dandárhoz csatolták,

Szegfy őrnagy a Varini harci csoport fedezéke előtt

amely feltehetően igen hiányos volt, mert április 15-én a 41. honvéd gyaloghadosztály 31. honvéd gyalogezredébe olvasztottak be. Ezzel a 19/VIII. népfelkelő zászlóalj 43 havi harctéri szolgálat után megszűnt.

A zászlóalj parancsnoka Szegfy István honvéd huszárőrnagy, 1918 februárjában már alezredes. 1938-ban, nyugalmazott vitéz huszár-ezredesként részt vett a 19-es gyalogezred történetének összeállításában.¹

A zászlóalj emlékét egy érdekes jelvény őrzi. A közepén lévő kép Dél-Tirol hegyeit idézi, talán az Etsch (Adige) melletti hegyeket. Felirat nem segít a helyszín felismerésében, de a zászlóalj túlélői nyilván pontosan tudták mit ábrázol, nekik nem kellett felirat az emlékezéshez. A kép mellett jobbra vonalkeretben a babérkoszorúval díszített koronás magyar címet helyezték el. Felirata felül: SZERBIA, HERCEGOVINA, MONTENEGRÓ, ALBÁNIA, DÉLTIROLI OLASZ FRONT. A zászlóalj harcainak színtere. Az ábra alatt két sorban kiemelkedő keretben: M. K. PÉCSI 19/VIII NÉPF. GY. ZÁSZLÓALJ. / SZEGFY ISTVÁN H. H. ALEZREDES 1914-18.

A jelvényt sajtolással állították elő, hátoldalán a szöveg és ábra negatívja látható, valamint nagy betűkkel két sorban a gyártó mesterjegye: MORZSÁNYI J. BUDAPEST / IV. ESKŰ. U. 5. Azt sajnos nem tudjuk, hogy Morzsányi a katonáktól kapott rajz alapján, vagy valamelyik művész rajza alapján készítette el a jelvényt, amely minden bizonnyal a háború befejezése után készült.² Mérete 50x30 mm. Ismert ezüst és sárgaréz kivitelben.

¹ 19. honvéd gyalogezred története. Pécs, 1938. Haladás nyomda Rt. 437-440

² Rayman: A pécsi népfelkelő gyalogzászlóalj = Hétfégi Hírdető, 1998.04.11.

NAGY IMRE

PÉCSI MODERNEK
Útkeresés, aktivizmus, Bauhaus
(Ötöröny XXIV.)

„Milyen kedvesek, otthonosak ezek az utcák. Milyen szívesen köszöntenek rám a régi házak. Hogy illatoznak a némán alvó fák, hogy simogat a Mecsekről alásuhanó gyöngye szellő. Igen, itt jártam iskolába, itt voltak első nagy örömeim és fájdalmaim, itt vagyok otthon igazában.”

Kodolányi János: Süllyedő világ¹

A pécsi irodalom és művészet 1915 és 1925 között az avantgárd vonzásába került, fogalmazta meg a több szempontból is nevezetes évtizeddel kapcsolatos véleményét Tüskés Tibor: „A forradalmi avantgárd egy időszakban Pécssett is érezte hatását, sőt nemcsak közvetve, hatásában, másodlagosan volt jelen, de figyelemre érdemes alkotásokat is teremtett, s az európai avantgárd tűzhegyeivel, Béccsel, Párizssal, Weimarral ápolta a kapcsolatot. Ez a helyi avantgárd, akárcsak a hazai és egyetemes avantgárd az irodalomban és a képzőművészetben egyaránt jelentkezett, a művészetek közti kölcsönhatástól erősödött. A pécsi avantgárd kisugárzásában is figyelemre méltó. A jugoszláviai magyar irodalom és a horvát festészet máig őrzi serkentő hatását, a Bauhaus konstruktivista elveit pécsi művészek sora terjesztette és adta át az európai művészetben.”² Az évtized vizsgálata alapján, elismerve Tüskés idézett értekezésének úttörő jelentőségét, megállapításához három megjegyzést kell fűznünk. Az egyik: az évtized képzőművészeti és irodalmi termése a megalkotott értékek szempontjából nehezen hozható közös nevezőre. Előbbi, különösen a festészet, maradandóbb műveket produkált, ehhez képest az irodalom másodlagos jelentőségű. Másik megjegyzésünk: a jelzett évtized, de ennek különösen 1918-tól 1921-ig terjedő szakasza, valóban összehozott Pécssett tehetséges fiatal alkotókat (ísmét hangsúlyozzuk, elsősorban képzőművészeket), ezekről szólva azonban az életmű egészét is figyelembe kell venni, tehát vizsgálódásunk szemléleti horizontját ki kell terjesztenünk. És végül: ha az avantgárd fogalmát az újabb kutatások fényében értelmezzük, s olyan művészi irányzatot látunk benne, amely a műalkotás hagyományos egységének felbontására törekszik, s a heterogén részeknek nagyobb szabadságot engedve a jelgazdagságot a töredékszerűség látszatával társítja, miáltal a befogadóra bízva a rejtett konstrukciós elv megragadását,³ akkor ezzel a műszóval nem fedhetjük

¹ Kodolányi János: Süllyedő világ I–II. Athenaeum Kiadás, Bp. 1940. II. 147. p.

² Tüskés Tibor: Az avantgárd vonzásában = T.T.: Triptichon. Irodalom, művészet, hagyomány. Bp. 1986. 451. p.

³ Peter Burger: Az avantgárd műalkotás. Szép Literatúrai Ajándék 1997. 3–4. 5–29. p.

le a vizsgált jelenségek egész csoportját. Leginkább az irodalmi szövegek egy része pottyán ki ebből a stílushálóból. A jobb költők pályája (mint Csuka Zoltáné) *később* valóban az avantgárd, leginkább az expresszionizmus jegyében alakul, de ifjúkori pécsi munkásságuk még csupán az útkeresés jeleit mutatja. Ezért is döntöttünk, mint tanulmányunk címében jeleztük, a modernség tágabb és tagoltabb jelentésű fogalma mellett.⁴

Az időszak szellemi, esztétikai erjedésének történelmi hátterét Pécs és Dél-Baranya különleges politikai státusa képezte. 1918-ban ugyanis a szerb csapatok, az Antant jóváhagyásával, megszállták a várost és Dél-Baranyát azzal a nem is nagyon rejtett szándékkal, hogy a területet Magyarország további megcsonkításával Szerbiához, pontosabban a Szerb–Horvát–Szlovén (SHS) Királysághoz csatolják. A szerb hódító törekvések mögött gazdasági számítás rejlett: a pécsi szénmedence megszerzésének óhaja. A helyzet meglehetősen bonyolult volt: a belgrádi katonai konvenció először csak a rendfenntartás feladatát végezte, a közigazgatást a magyar hivatalok kezében hagyta, de később ez utóbbit is meg akarta kaparintani. A forradalmak bukása után a menekülő októbristák és kommunisták, valamint a baloldali értelmiségiek egy része Pécsre menekült, s ez a radikális szellem alkotta a modern művészi törekvések hátterét. Számukra ez elsősorban nem elszakított magyar terület volt, hanem, mint Lőrinc Péter megfogalmazta, „Szabadságsziget”. (Kodolányi viszont, aki ekkoriban Haraszi Sándor társaságában sétált Pécs utcáin, fenntartásokkal szemléli a város megváltozott képét. Mint írja: „bármilyen okos, ellentmondást nem tűrő fejtegetésekkel nyitogatja is Sándor az én lüke polgári agyamat, roppantul unom ezt a helyet. [...] Lassan ballagunk, a kihalt utcákon szerb katonai járőr ütemes lépései csattognak.”⁵) A baloldali politikusok azonban, mint Doktor Sándor, a Bábaképezde igazgatója⁶ vagy Linder Béla, aki Károlyi alatt tíz napig hadügyminiszter volt,⁷ 1920-tól pedig pécsi polgármester, az ideológiai szempontokat a nemzeti kérdés fölé helyezve, a szerb hatalom meghosszabbításán munkálkodtak. (A maguk szempontjából logikusan, s tételezzük fel: legtöbbször jóhiszeműen, nem akarván a szerb annexiót, hanem csak egyfajta független státust, aminek elképzelése, persze, naivítás volt

⁴ Frank Kermode: *Mi a modern?* Bp. 1980.

⁵ Kodolányi... i.m. 1940. I. 147. p.

⁶ Doktor Sándor (1864–1945) a Szabadgondolkodók Pécsi Társaságának alapítója, orvosként a természetes életmód híve, a szülészet elismert szakembere. Materialista szellemű előadásai miatt támadások keresztjébe került, Lőrinc Péter szerint meghökkenést váltott ki, hogy szülés előtt álló úrinők közé egy alkalommal cigányasszonyt fektetett. A világháború idején vöröskeresztes önkéntes. Új honalapítás című előadásában, 1919-ben, társadalmi elképzeléseit vázolta. 1920-tól a pécsi nemzeti tanács elnöke. 1921-ben Jugoszláviába emigrált. A magyar csapatok bevonulásakor 1941-ben elfogták, és tízévi börtönbüntetésre ítélték. 1944-ben szabadult. 1945-ben Lőrinc Péter szerint orvosi gyorssegély intézése közben autószerencsétlenség áldozata lett. 1978-ban felállított Nagy Jenő utcai bronzszobrát, Vilt Tibor alkotását, amely Doktor Sándort szónokként, s ugyanakkor tépelődő, benső ellentmondásokkal küzdő, esendő emberként ábrázolta, 2011-ben eltávolították a helyéről.

⁷ Linder Béla (1876–1962) leginkább hadügyminisztertől szokatlan mondata („Nem akarok többé katonát látni!”) révén ismert, amely azonban egy politikai gyűlésen mondott beszédben hangzott el, s úgy is értelmezhető, hogy a katonák ne politizáljanak, a beszélő itt nem akarja őket látni, menjenek a laktanyába. Mentségére szolgálhat, hogy amikor látta, hogy pacifista szellemsége ütközik a vállalt feladattal, gyorsan lemondott. A politikusnak azonban fel kell készülnie arra, hogy mondatait ellenfelei kiragadják kontextusukból. Ily módon Linder mondata végzetesen hangzik akkor, amikor legalább az etnikai határok megvédése lett volna a cél. (Erre a feladatra a kiváló hadvezér, Stromfeld Aurél vállalkozott, amíg külső és belső erők le nem állították.)

részükről.) A politikai fejlemények hullámverése a tiszavirág életű Baranya–Bajai Szerb–Magyar Köztársaság 1921. augusztus 14-i kikiáltásához vezetett mintegy huszonötezer ember jelenlétében Dobrovics Péter (Petar Dobrović) elnökségével, mely azonban egy hét után, augusztus 21-én megbukott, miután Belgrád erre már nem kapta meg az Antant támogatását. Horthy Miklós csapatai bevonultak Pécsre, s a város egyesült az anyaországgal. A baloldali radikális szellem képviselői emigráltak, részben Nyugatra, részben jugoszláv területre, ahol bekapcsolódnak a délvidék szellemi életébe.

A művészetet támogató fórumok közül ki kell emelnünk a Pécsi Művészkör és a rövid életű, valószínűleg csak egyetlen számot produkáló 1920 című „aktivista röpirat”-ot, valamint a *Krónika* című lapot, amelynek 1920. október 1-től 1921. június 15-éig tizenhét száma látott napvilágot. Az 1920-at Garai Károly segítségével Haraszi Sándor szerkesztette. Haraszi 1897-ben született a Baranya megyei Czinderybogádon, szülei Görcsönyből Pécsre költöztek, hogy gyermekeiket taníttathassák. Haraszi a főreálban érettségizett 1917-ben (az iskoláról kedvezőbb emlékeket őriz, mint Kodolányi). A *Munkás* című szocialista pártlap munkatársa lesz. Pécsről a szerbek kivonulása után Bécsbe, majd Jugoszláviába emigrált, újságíróként részt vett a délvidéki magyar szellemi életben. 1945 után az MDP tagja, 1950-ben letartóztatták, majd halálra ítélték. 1954-ben rehabilitálták. Szembeszállt a Rákosi-féle vezetéssel, 1956 októberének végén a Népszabadság szerkesztőjeként részt vesz az Intéző Bizottság munkájában. November 4-én a jugoszláv követségre menekült, ahonnan őt is Romániába vitték. 1958-ban hatévi börtönt kapott. 1960-ban amnesztiával szabadult. 1982-ben halt meg. Haraszi így emlékezett pécsi lapjának történetére *Befejezetlen számvetés* című emlékiratában: „A *Krónika* sikere láttán, azzal a céllal, hogy Pécs kultúrelétében a forradalmi magyar avantgarde irodalmat is szóhoz juttassuk, néhány volt osztálytársammal elindítottuk az 1920 című irodalmi folyóiratot, vagy ahogy a cím alatt jelöltük: aktivista röpiratot. Az első száma 1920 januárjában jelent meg, úgy emlékszem, vers nélkül, csupán prózai szöveggel. Példaképünk Kassák folyóirata, a bécsi *Ma* volt, annak aktivizmusát, polgárt riasztó szertelen forradalmi hangját utánoztuk.”⁸ A *Krónikát* – amelynek címlapját Molnár Farkas tervezte – Kondor László szerkesztette. Róla hallgassuk meg Lőrinc Péter véleményét önéletrajzi munkájának első kötetéből: „Vannak emberek, akik koruk válságát s az ennek hatása alatt jelentkező fiatalkori fejlődési válságot vénségükig, koporsójukig cipelik lelkükben, és elkallódnak, holott sok-sok értéket rejtenek magukban. Félek, hogy Kondor is ezek közé tartozott talán; igen szép verseket írt, egyre inkább csúszva vissza [...] aktivista expresszionizmusából valami artisztikus szimbolizmusba; értékes, nívós folyóiratot tudott teremteni a semmiből, de önmagát, sajnos, nem tudta (legalább is akkor!) átolvasztani Peer Gynt-ösen a krúdys hangulatokból, hogy belépjen a menetelők sorába.”⁹ Kodolányi pedig így ír róla: „A Széchenyi-téren látjuk a *Krónika* illusztris szerkesztőjét is: kalapját a kezében lengetve, sűrű kondor hajjal dí-

⁸ Haraszi Sándor: *Befejezetlen számvetés*. Bp. 1986. 86–87. p.

⁹ Lőrinc Péter: *Válságok és erjedések*. Novi Sad, 1962. 236–237. p.

A Krónika első számának címlapja
(Molnár Farkas terve)

Gábor Jenő: Krónika plakát, 1922.
papír, litográfia, mgt.

szített apollói homlokát büszkén a napfénybe emelve, a tolongó nyárspolgárokat meg sem látva, agyarán kurta fapipával lépked.”¹⁰

Mint jeleztük, ez az időszak Pécsen főként művészettörténeti szempontból jelentős. Ezért, mielőtt számba vennénk az irodalmi termést, vázlatos körképet rajzolunk a pécsi, illetve innen indult képzőművészek csoportjáról. Erre azért is szükség van, mert – mint Molnár Farkas és a Krónika kapcsolata mutatja – festők és írók között életrajzi és szellemi kapcsolatok mutathatók ki.

A Bauhaus, a Walter Gropius által alapított, stílussteremtő művészeti főiskola „az első világháború után megújulni vágyó Közép-Európában az ipari-technikai civilizáció új kihívásaival lépést tartó művész-mérnök szakemberek képzésére vállalkozó egyedülálló iskola volt, mely az avantgárd irányzatok eredményeinek ismeretében a konstruktivizmus, majd a funkcionalizmus elveit magáévá tevő gyakorlati szakembereket képezett. Napjaink egyesült Európájának kulturális-oktatási előzményeként is értékelhető módon széles látókörű, nemzetközileg nyitott, demokratikus szellemisséget képviselt. Weimarban, Dessauban, majd végül Berlinben a német főiskola különböző nemzetiségű tanárok és diákok egymást inspiráló, minden újra fogékony elméleti és gyakorlati alkotó kollektíváját model-

¹⁰ Kodolányi... 1940. i.m. II. 230. p.

lezte” – írta Bajkay Éva.¹¹ A Bauhaus Pécsről induló művészei közül Forbát Alfréd (1897, Pécs–1972, Vällingby) 1915-ben érettségizett a Hunyadi (ma Mátyás király) utcai főreálban, majd budapesti és müncheni tanulmányai után kapcsolódott a Bauhaus munkájába. A *funkcionális város* című tanulmányában foglalta össze várostervezési elveit. Az általa elképzelt település decentralizált szerkezetű, tájhoz illeszkedő és környezetbarát. Elképzélése semmit nem vett az időszerűségéből. Pécssett a Forbát-ház (Kaposvári utca 17.) és a Forbát-villa (a Mecsek oldalában) tükrözi építészeti stílusát.¹² Két évvel fiatalabb társa, Weininger Andor (1899, Karancs/Baranya vm.–1986, New York) a cisztercita főgimnáziumban tanult és érettségizett (1917-ben, Martyn Ferenc osztálytársa volt, akivel annak idején még találkozunk), műegyetemi tanulmányai után lett a Bauhaus tagja. Számunkra legfontosabb, mert az irodalommal kapcsolatos műve a *Gömbszínház* terve, amelynek ihletét a gyermekkorban megismert vándorcirkuszok emlékéből és az antik színház tanulmányozásából merítette. A gömb középtengelyére épülő szerkezet a gépkorszak világát demonstrálva addig elképzelhetetlenül tág és változatosan tagolható szcenikai teret kínált a színészeknek. A nézőknek pedig, akik a héjazat belső felületén a félgömb vonaláig tervezett széksorokban foglalhatnak helyet, ez a színház a „koncentrikus, excentrikus, különböző irányú, mechanikus térszínpadai események új lehetőségeivel” való találkozás rendkívüli élményét nyújthatná.¹³ Breuer Marcell (1902, Pécs–1981, New York) öt évvel Forbát után, 1920-ban érettségizett a pécsi főreálban. A bécsi képzőművészeti akadémia után a Bauhausban folytatott építészeti tanulmányokat. A modern építészet és bútortervezés világhírű mestere, akit leginkább a húszas években bemutatott fémcső ülőbútorairól ismernek. „A fémbútorok a modern tér részei – írta. »Stílustalanok«, mivel semmilyen szándékolt formálást nem kell közvetíteniük céljukon és az ahhoz szükséges szerkezeten kívül. Az új térnek nem kell az építész »önarcképét« visszaadnia, sem pedig használója lelkületét, [...] Olyan berendezésekhez, terekhez, épületekhez jutunk tehát így el, amelyeknek lehetőleg minden része változtatható, mozgatható és különbözőképpen kombinálható. [...] Semmi mások ne legyenek ezek a bútorok, mint a mai élet szükséges eszközei.”¹⁴ *Sun és Shadow* (1955) című könyvében személyes értelmezését adja műalkotásainak.

Molnár Farkassal, a pécsi bauhauslerek negyedik tagjával kissé részletesebben foglalkozunk, mert életútja szorosabban kötődik hazájához, s azon belül szülővárosához.¹⁵ 1897-ben született Pécssett. Weiningerhez hasonlóan ő is a ciszterek diákja volt, náluk is érettségizett 1915-ben. A képzőművészeti főiskolán és a műegyetemen tanult, de tanulmányait megszakította. (Majd csak 1928-ban fog építészmérnöki diplomát szerezni Budapesten.) Baloldali nézeteket vallott,

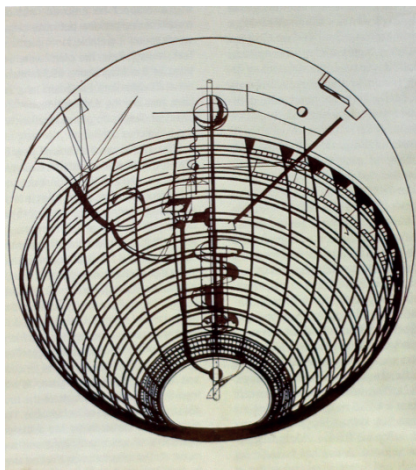
¹¹ Bajkay Éva: Bevezető = A művészettől az életig – magyarok a bauhausban [sic!]. A JPM és a Berlin, Bauhaus-Archiv kiállításának katalógusa. Szerk. Bajkay Éva. Pécs, 2010. 26. p.

¹² Mendöl Zsuzsanna: Forbát Alfréd. A Pro Pannonia Kiadó. Pécs, 2008.

¹³ Bajkay Éva: Az utópia bűvöletében. Under the Spell of Utopia. Weininger Andor. Pécs, 2006. 90. p.

¹⁴ Breuer Marcell: Fémbútor és modern tér (1927) = Breuer Marcell. Elvek és eredmények. Szerk. Ernyey Gyula. Pécs, 2008. 27. p.

¹⁵ Molnár Farkas (1897–1945) pécsi kapcsolatait feldolgozta: Mendöl Zsuzsanna. Molnár Farkas és Pécs = Pécsi Szemle 2010. nyár. 90–105. p.

Weininger Andor terve: Gömbszínház

egyes emlékezők szerint a tanácsköztársaság idején belépett a vörös hadseregbe. 1919 őszén visszatér szülővárosába, s két évig az anyaországtól elcsatolt, szerbek által megszállt Pécsen élt, ahol újra képzőművészettel foglalkozott. Részt vett a Krónika című folyóirat munkájában. A lap első számában így fogalmazta meg álláspontját: „Ma már a romok és temetetlen sírok útvesztőjében kóborol a tegnapi művészetének kísértő árnya. De mi már a véren nevelkedtünk s a fájdalom volt nyoszolyánk. Mi nem paráználkodunk az érzelmi csalatokban. Mi a tett emberei vagyunk.”¹⁶ Művészi hitvallása alapján a különböző művészeti ágak szintézisét kereső produktív esztétika egyik első képviselőjének tekinthetjük.¹⁷ 1920 decemberében egyik alapítója a Gábor Jenő¹⁸ által szervezett Pécsi Művészkörnek. A progresszív szellemű művészek a főtérre néző Royal kávéházban szoktak találkozni. Így ír erről Haraszi Sándor: „A törzsasztal látogatóinak többsége természetesen festő volt. A legszorgalmasabb az akkor még festőnek készülő Molnár Farkas volt, a modern magyar építészet későbbi úttörője. De sűrűn megfordult az asztalnál Stefán [Henrik],¹⁹ a lobogó sörényű, nagydarab parasztivadék,

¹⁶ Molnár Farkas: Művészeti kultúra = Krónika 1920. 1. 13. p.

¹⁷ Bajkay Éva: Molnár, az ismeretlen festő. A pálya első évtizedének képei = Bajkay... i.m. 2010. 16. p.

¹⁸ Gábor Jenő (1893–1968) a képzőművészeti főiskolán 1915-ben Zemplényi Tivadarnál szerzett rajztanári diplomát. 1919 után a főreáliskola, majd a Széchenyi gimnázium tanára. Rendszeres szereplője volt az 1926-ban alapított Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társasága kiállításainak. Összekötőként tartotta a kapcsolatot a később híressé vált pécsi bauhausosokkal, Breuer Marcellel, Forbát Alfréddal (a főreálban a tanítványai voltak), valamint Johan Hugóval, Molnár Farkassal, Stefán Henrikkel, Weininger Andorral, akik Trianont követően kényszerűségből hagyták el az országot, és rajta keresztül tartottak kölcsönösen gyümölcsöző kapcsolatot szülővárosukkal. Újító, korszerű szemléletmódjuk hatására, az 1926-os és 1937-es párizsi, valamint az 1931-es berlini tanulmányútján szerzett mély benyomások révén is a művészet egyetemes áramához kötődött expresszív-kubisztikus műveivel. Kényszerű szegedi kitérő után (1941–47) a fővárosba került. A művészetpolitika a művészeti élet periferiájára szorította. A Kassák baráti köréhez tartozás, a „kítaszítottak” köre azonban kárpótolta őt. 1966-ban véglegesen hazatért Pécsre. Egykori lakóháza, a Szent István tér 17. falán emléktábla (1993).

¹⁹ Stefán (Szelle) Henrik (1896–1971) festő, iparművész, bútortervező, később Németországban élt. Ő készítette szülőfaluja, Máriakémetd templomában a szentély freskóját, s ő tervezte barátja, Johan Hugó által kivitelezett üveglakokat uyanott és Pécsen, a temetőkapolnájában.

az expresszionizmus lelkes hitvallója és festőbarátja, Johann [Hugó],²⁰ a pécsi patrícius család művészet berkeibe tévedt gyermeke. Nagy néha leült közējük a város „udvari festője”, a konzervatív Gebauer Ernő is,²¹ de ilyenkor csak rövid időre, mert nehezen viselte Dobrovics²² agresszív radikalizmusát.”²³ Ugyanerre, más nézőpontból, így emlékezik Lőrinc Péter: „A Művészkör tulajdonképpen a Royalban tanyázott valamelyik ablak melletti asztalnál, esetleg asztaloknál. [...] Meg kell mondanom: a Művészkör a pécsi tradícióhoz híven, s a pesti és bécsi TETT- és MA-hagyományokhoz híven, a modern művészet mellett tett hitet [...]. Expresszionista volt többek között a hatalmas darab Stephán, az volt Heinrich is, és expresszionista volt a kis, gyerekarcú, velem egyidős Molnár Farkas is. Ez a kis Farkas volt közöttünk – persze Dobrovic után – a legtehetségesebb és legrokonszenvesebb is. Politikailag is ő állt hozzánk legközelebb, mert a többi többnyire apolitikus polgárember volt, artista és semmi más. Molnár Farkas nemcsak festett, de írt is. Ő írta a szakismertetéseket az egyes tárlatokról.”²⁴ 1921 márciusában került megrendezésre az expresszionisták kiállítása, amelyen Molnár Farkas „kuboexpresszív” képeivel tűnt fel. A kiállításról írt kritikájában Schuber Rezső főként a (ma már, sajnos, csak fényképről ismert) *Szent Sebestyén* című festményt emelte ki.²⁵ A kép középpontjában felmagasodó férfiak a hite megvallásáért lenyilazott, szenvedő embert mutatja be. Molnár másik kiállított műve, a *Síratás* eltér a pieta ábrázolások hagyományától. A halott Krisztus és az őt sírató Mária és Mária Magdolna fölött a kompozíció függőleges tengelyében a feltámadt Üdvözítő alakja áll (ez nem János apostol, mint egyes elemzők vélik),²⁶ tehát a képen a főhős két alakban, halottként és élőként is szerepel, mint El Greco festményén Orgaz gróf. Ezek a képek, valamint az 1921-es év egyéb művei (*Havihegy, Orvieto, Monte Ceceri, Fiesole*) igazolják, hogy „Molnár a klasszikus tradíció aktivista átforgalmazásában, a kubizáló térépítésben jelezte sajátos festői erejét.”²⁷

Molnár Farkas 1921 áprilisában festőbarátaival, Johan Hugóval és Stefán Henrikkel itáliai tanulmányútra ment, majd ősszel elhagyta Pécsset, és Németországba távozott, s 1924-ig a Bauhausban tanult. Pécsi barátaival és ott megismert társaival létrehozta a nemzetközi KURI csoportot (Konstruktív-Utilitár-Rationell-

²⁰ Johan Hugó (1890–1952) festő, iparművész, ő készítette Pécsset a temetőkápolná, a Szent Ágoston templom és a Sopianae söröző üvegablakait (elloptákt).

²¹ Gebauer Ernő (1882–1962) a főiskolán Székely Bertalan és Zemplényi Tivadar volt a mestere. 1912-től haláláig Pécsset élt. Festmények és grafikák mellett mintegy hatvan templom freskói fűződnek a nevéhez, köztük a Lyceum templom és a pécsi belvárosi templom falfestményei. Fontos munkája a Park mozi freskóinak elkészítése. 1966-ban és 2012-ben Pécsset emlékkiállítással adóztak életművének. 2012. március 24-én, halálának 50. évfordulóján emléktáblát helyeztek el a Bessenyei utca 2. számú házon, ahol Gebauer élete utolsó szakaszában élt és dolgozott. Haraszti nem rokonszenvez Gebauernek a klasszikus hagyományokat modern eszközökkel társító stílusával, ezért nevezi a város „udvari festőjének”, ami azonban semmiképpen nem érvényes a pálya egészére. „Fáradhatatlan, mosolygós, halk szavú művész volt. Munkáival számos díjat, kitüntetést nyert. Tevékenyen munkálkodott a fiatalok nevelésén” – írta róla Hárs Éva. A pécsi képzőművészet kistűkre 7. Jelenkor 1971. 7–8. 768. p.

²² Dobrovics Péter (Petar Dobrovic) (1890–1942) festő, szerb érdekeltségű politikus. Korábban már említettük: Nagy Imre: Az Ormánságtól Terézvárig. [...] = Pécsi Szemle 2011. ősz. 48. p.

²³ Haraszti... i.m. 1986. 85. p.

²⁴ Lőrinc... i.m. 1962. 350–352. p.

²⁵ Schuber Rezső: A „Pécsi Művészkör” expresszionista csoportjának kiállítása = Krónika 1921. 6. 93–95. p.

²⁶ Ferkai András: Molnár Farkas. Bp. 2011. 30–37. p.

²⁷ Bajkay... i.m. 2010. 18. p.

International),²⁸ s megfogalmazta manifesztumukat. Ez a szöveg magyarul megjelent az Út című folyóiratban, amelynek munkatársa volt, s a fejléce is ő tervezte. Ekkortájt fejezte be híres művét, a *Vörös kockaház* tervét, ezzel szerepelt a Bauhaus kiállításon, amelynek szervezésében is részt vett. 1924-ben Kassák MA című folyóiratának februári címlapját tervezte a szimbolikus vörös négyzettel. Ekkor készítette az *U-színház* tervét. A négy, különböző scenikai lehetőségeket kínáló színpadot két U alakú gyűrű formájában vette körül a nézőtér, amfiteátrumszerűen kiépítve.²⁹ Még ebben az évben hazatért. A színházzal való találkozása nem volt múló epizód pályáján. Hazatérése után Bortnyik Sándorral bekapcsolódott Palasovszky Ödön avantgárd műhelye, a Zöld Szamár Színház művészeti életébe. Tevékenyen részt vett a KÚT és a CIRPAC csoport munkájában. 1931-ben építészeti tervezőirodát nyitott. 1934-ben Walter Gropius az ő meghívására érkezett Budapestre. A harmincas években fontos építészeti terveit realizálta. 1945. január 6-án belövés érte lakását, életveszélyesen megsérült, s január 11-én meghalt.³⁰

Molnár grafikai munkássága is jelentős, különösen a metamorfózis – színházi szempontból is elgondolkodtató – témája, a test bábúvá, gépszerűvé válásának tapasztalata által.³¹ Élete második szakaszában elsősorban tervező grafikusként, építészként tevékenykedett. Emblemikus alkotása, a *Vörös kockaház* terve olyan elképzelést tükröz, amely egyaránt értelmezhető demonstratív szándékkal és funkcionális szemlélettel, magyarázható a hagyományos polgári életforma felől (cselédszoba az alsó szinten), de még inkább a modern családmodellhez való alkalmazkodás gesztusát látva benne, ez utóbbi a szülői hálószoba kettéválasztása által figyelhető meg az emeleti szinten, a férfi és a nő terének arányos elválasztá-

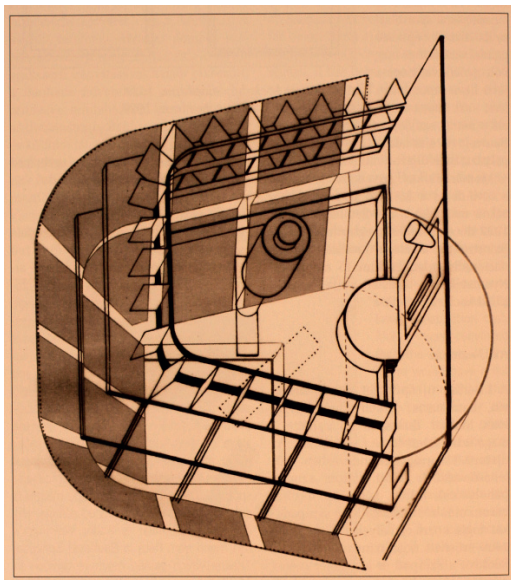
Molnár Farkas: *Siratás*, vászon, olaj, mgt.
(Fotó: Molnár László)

²⁸ A név valójában egy többnyelvű halandzsavers első szavából származik, a német nyelvű magyarizat utólagos. Ferkai... i.m. 2011. 90. p.

²⁹ Molnár Farkas: *U-színház* = Oscar Schlemmer–Moholy-Nagy László–Molnár Farkas: *A Bauhaus színháza*. Walter Gropius utószavával. Bp. 1978. 57–62. p. (A könyv a *Die Bühne im Bauhaus* címmel 1925-ben megjelent mű fordítása. Második, bővített német kiadása 1974-ben látott napvilágot.)

³⁰ Bajkay... i.m. 2010. 197–207. p.

³¹ Várkonyi György: *Apolló a lakógépben*. Adalékok Molnár Farkas grafikai munkásságához = Bajkay... i.m. 2010. 51–70. p.

Molnár Farkas terve: U-színház

Pécsett érettségizett 1920-ban a felsőkereskedelmi iskolában. A Krónika segédszerkesztője, főmunkatársa volt. Közben kalauzként és villamosvezetőként dolgozott. Kodolányi így meséli el megismerkedésük történetét. „Végre megérkezik a fiú villamoskalauzi ruhában, fején kalauzcsákóval, nyakában táskával. Sovány, finomalkatú, csinos fiatalember, orrán csiptetőt hord, hangja kissé magas és fakó. Meglepődve néz rám, aztán nagy örömmel szorongatja a kezemet. Odavágja a magastetejű sapkát, a kalauztáskát az ágyra s nyomban heves beszélgetésbe merülünk. Rohanvást mondjuk el a legszükségesebb tudnivalókat magunkról s terveinkről, mire az ebéd elkészül, már legújabb verseinket is fölolvastuk.”³⁵ Csuka Zoltán egy ideig a Petrezselyem utcában együtt lakott Molnár Farkassal és Stefán Henrikkel. Pécsett két kötete látott napvilágot: a *Mese az orgona királyfiról és egyéb mesék* (címlapját Molnár Farkas tervezte) és a *Versek*. Ez a kötet négy ciklusban 44 verset tartalmaz. (Ebből az anyagból *Az idő mérlegén* című, 1977-ben publikált gyűjteményes kötetébe 25 verset emelt át a költő.) Ezek a versek kétarcú szövegek. Kétségkívül érződik rajtuk az expresszionizmus hatása, de ez többnyire kimerül a nagybetűs szavak (Erő, Élet, Eszme, Új) kedvelésében és a megszokottnál törtebb mondat szerkesztésben. Ennél azonban erősebb Ady hatása (*Hazafelé a fagyos estén*) és a nyugatos költészethez, Kosztolányihoz való kötődés (*A visszatérő mesék*), sőt, még a romantikus élményköltészet (*Szárnytörtten*) és vátesz-szerep (*Dacos dal az újról*) nyomait is érzékeljük. A később pub-

sában a női emancipáció eszméjét tükrözve.³² Molnár felfogása szerint az épület nem csupán funkcionális téralkotás, hanem plasztika is, egy életprogram megtestesülése.³³ Elveit szemléletesen tükrözi a Kalliwoda Olga énekesnő számára épített pécsi ház (Surányi Miklós u. 18.), amelynek érdekessége a kettős szerepet betöltő erkély-mellvéd, amely felhúzva idegen pillantásoktól elzárt teret képezett, leeresztve pedig a széles ablaksáv napvédelmét látta el, figyelembe véve a déli tájolást és a Mecsek-oldali klíma mediterrán jellegét.³⁴

Az időszak pécsi irodalmairai közül Csuka Zoltán munkássága a legjelentősebb. A bánáti Zichyfalván született 1901-ben.

³² Ferkai... i.m. 2011. 98–109. p.

³³ Bakos Katalin: Molnár Farkas, a tervező grafikus. A könyvillusztrációtól a reklámvárosig = Bajkay... i.m. 2010. 91. p.

³⁴ Rosch Gábor: A Bauhaustól a Szentföld-templomig = Bajkay... i.m. 2010. 182–185. p.

³⁵ Kodolányi... i.m. 1940. I. 230. p.

likált *Piros pünkösdi Pécssett*³⁶ 1918 pünkösdjének tragikus eseményére, a Frigyes laktanya katonáinak lázadására emlékezik, amelyhez bányászok is csatlakoztak, majd a megtorlásban is osztoztak. A tíz énekből álló elbeszélő költemény a realista poézis lineáris cselekményszövésével, zsánerszerű portréfestésével és didaktikus törekvésével ma már nehezen olvasható. Legfeljebb a mecseki szüret és a Borbála-nap leírásáért érdemes kézbe venni. A pécsi emlékeit feldolgozó *Pécsi elégia* viszont értékes mű, Csuka érett költészetének szép darabja. A vers egy esős őszi éjjel felidézésével kezdődik:

*Megnyílt, s feketébe borult virág ez az éjjel,
lámpák száza fehérén bóbítázik a testén,
záporoz és dúl. Fújtat az ősz esője fölötte
és a csatornák sok dala árad
rézvörösen vagy krétafehéren.*

Az időre vonatkozó jelzések után konkrét térbeli esemény, egy hajdani barangolás képe következik, amelyet az égő lámpák motívuma készített elő:

*Járom az utca sorát,
a vállamon barnán megülnek az évek,
fönn a magasban vijjog a szél,
tűnő szeretőm zokogása.
Képzetelem gyepplőjét dobom a szélnek,
hadd paripázzon,
s vesse magát az őszi hegyeknek.*

A ragadozó madárként vijjogó szél a beszélő tudatában egy szerelmi esemény felvillanását is előidézi, s a képzelet telítettsége időben és a látványszerűen elénk táruló távlatban feloldja a szöveg eddigi zárt élményvilágát, amely az emlékek hullámzásában egyre inkább Pécshez kötődik, beváltva a cím által keltett várakozást:

*Künn a Dömörkapunál, látom, megtáru a tájék,
nyílik a völgy öble
és a mélyén feketén fölugatnak a bányák,
hegyek gerincén száll a tekintet
és egyberohannak a képek,
látni sok hegy derekát,
hosszú hullámban hogyan torlódik,
múltba zuhant,
süllyedt esztendőők állnak megjegesedve.*

*Mint a sötét lobogó, szájamnak sóhaja bomlik,
át a hegyek s évek testén fátylát a múlta teríti,
érezem, a házak most mind nagy szerelemmel
a hegyre tapadnak, s bennük szüntelenül,
múlttalanul s örök forgással
csak hullámszik előre az élet.³⁷*

³⁶ Csuka Zoltán: *Piros pünkösdi Pécssett*. Bp. 1959. Hajdu Gyula előszavával.

³⁷ Csuka Zoltán: *Az idő mérlegén*. Bp. 1977. 306–307. p.

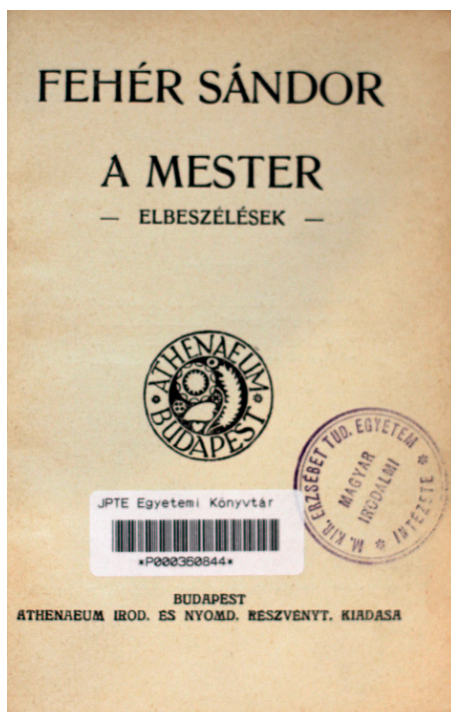
Molnár Farkas címlapterve és illusztrációja Csuka Zoltán Pécssett megjelent kötetéhez

A dinamikus igék sora mentén (megtáruul, nyílik, száll, egyberohannak, torlódik, zuhant) előbb a tér, majd az idő kitágulásának élményében részesülünk, hogy azután a múlt, a „sülyedt esztendő” felé szárnyaló képzelet röptének irányja hirtelen megforduljon a jövő felé, a beszélő sóhaja „fátylát a múltra teríti”, s a szerelmi érzés kivetülésének expresszív lendületében „hullámszik előre az élet”. A szöveg alakulása egyszerre cáfolja és igazolja a vers címét. A befejezés vitális kiáradása inkább ódainak tűnik, ám ha a harmadik versszak „látom” igéje nem csupán a beszéd, az emlékezés jelenére vonatkozik, hanem egyszersmind az emlékeké is, a régi pécsi barangolások egykori ideje utal, s valójában minden a múltban történik, akkor a vers valóban elégikus.

Csuka kedves pécsi tanára volt Fehér Sándor (1882–195?), aki 1908-ban költözött Pécsre. Kassák lapja, a MA legelső száma közölte *Rontás* című elbeszélését. 1920-ban emigrált. Ő írt bevezetőt Csuka első verseskötetéhez. A költő így emlékezett rá: „Az mondta, hagyjam nála az anyagot, majd átnézi és megírja a bevezetőt. Nem telt bele egy hét, a bevezető és a versek kézírata nálam volt, nyomdába lehetett vinni. Sohasem felejttem el Fehér Sándor szemét, amely olyan közelről nézett rám, mint addig még soha. Nem láttam abban a szemben mást, csak bánatot és szeretetet. [...] Mikor elváltunk egymástól, kezét fogott velem, aztán homlokon csókolt és egyszerű, keresetlen szavakkal kívánt az életben minden jót.

Soha többé nem láttam.”³⁸ Fehér Sándornak 1913-ban jelent meg *A mester* című műve. A vékony kötetke négy szépen megírt elbeszélést tartalmaz, amelyeket a meg nem értés motívuma, a különböző emberek, csoportok közti tragikus félreértés, kommunikációs kudarc eseménye kapcsol össze. A címadó novellában a világmegváltó tervekkel érkező tanító közeledését a falu babonás népe éppen úgy rosszul értelmezi, mint a gyanakvó külvárosi munkások. A *Csilekné megharagszik* című írás groteszk fordulattal zárul: a szegény asszony jó pénzért elvállalja a hatásvadász filmesek (nota bene: 1913-ban vagyunk!) által felkínált munkát, hogy a vasúti sínre ültetett gyereket csak az utolsó pillanatban rántsa el a száguldó mozdony elől, s bár a gyerek megússza a szörnyű kísérletet, Csilekné hisztérikus rohamot kap, már nem is törődve a felajánlott összeggel. A kötet legértékesebb novellája a *Boris*. Egy cseléd lány szomorú története, akit gazdáik folyamatosan megaláznak, végül fellázadva elszökik a rá bízott gyerekekkel, akit a hidegben saját testével melegít, majd levetett szoknyájába s alsójába burkol. Amikor a nyomába küldött detektívek rátalálnak, a gyerek békésen alszik, ő viszont halálra fázott. A *Boris* figyelemre méltó szöveg Bródy Erzsébet *dajkája* és Kosztolányi *Édes Anna*-ja között. Az *országúton oda-vissza* című elbeszélésben a városi politikus által tüntetésre tüzelt munkásokat csendőrszuronyok fogadják. Egyikük meghal, ennek özvegye és fia bemegy a városba, hogy felelősségre vonják az embereket eszköznek tekintő politikust, s amikor a fiú késsel támad rá, az lelövi. Az anya immár a fiát is gyászolva tér vissza. „Nem siet. Meg is áll néha. Egy ilyen álltában szelíd lelkéből csendesen, ügyefogyottan száll fel a kérdés: Istenem, jó istenem, mi van itt? Miért gyilkolnak bennünket? Aztán tovább megy. Haza.”³⁹ Fehér Sándor elbeszélései igazolják a kötet lbsentől vett mottóját: „Költeni annyi, mint ítélszéklet tartani önmagunk fölött.” Az *önmagunk* itt mindnyájunkra vonatkozik, s a világra, amelyben élünk.

A pécsi modernek csoportjához tartozik az az író, aki Löbl Árpád névvel született, majd előbb Láng Árpád, később Lőrinc Péter néven publikált. E névváltoztatások küzdelmes identitáskeresésről vallanak. *Vándorlások* című önéle-

Fehér Sándor 1913-ban megjelent elbeszéléskötetének címlapja

³⁸ Csuka Zoltán: A lázadó város. (Részlet a Pécs feletti csillag című emlékiratból) = Jelenkor 1971. 7–8. 602. p.

³⁹ Fehér Sándor: *A mester*. Bp. é.n. 32. p.

rajzi munkájában így ír erről: „Magamévá tettem a szerb és jugoszláv kultúrát, és beleéltem magam a szerbiai, vajdasági, majd macedón mentalitásba, úgyhogy magyar–jugoszláv kultúrám és kétnyelvűségem mellett egy időben nem is tudtam, mi vagyok: magyar-e vagy jugoszláv, szerb-e vagy macedón.” Magyar-zsidó családjával váltakozva szlovák, román, szerb környezetben nevelkedett. Legfőbb tapasztalata a többnyelvűség közegeből fakadóan az életforma és a szemlélet nyitottsága, de ugyanakkor a helyzetből következő nyelvváltások személyiséget átformáló hatása, az önazonosság krízise is megérinti. „Ezt a helyzetet már pančevoí diákkoromból ismertem: az iskola magyar volt 1918-ig, és a szerbek és más nem-magyarok csak a hétköznapi beszéd fordulatait ismerték anyanyelvükön, s még ezek nyelvtanával sem voltak tisztában. Mihelyt irodalomról, művészetről, tudományról, iskoláról, pedagógiáról, állami életről esett szó, szerb szókincsük szűknek bizonyult, és kénytelen-kelletlen magyarra fordították a szót. Néhány év múlva viszont a magyarok fordították szerbre a szót, még egymás társaságában is, mihelyt magasabb régiókba emelkedtek.”⁴⁰ A szerző *Válságok és erjedések* című könyvének negyedik fejezete (*Szabadságsziget*) a pécsi évek dokumentuma, fentebb idéztük is.

A szerbek Baranyából és Pécsről való kivonulásakor Csuka és Láng (Lőrinc) a baloldali politikusok, forradalmárok és írók egy csoportjával az SHS királyságba emigrált. Vajdasági megjelenésük nem volt problémáktól mentes. Bonyolította a kérdést a vajdasági magyar írók Trianon után megváltozott helyzete. „A vitákat azonban nem a »vidékiből« vajdaságivá vált írók ellenállása robbantotta ki, hanem a Pécsről jött emigráns írók és újságírók, akik pezsgést és elevenséget vittek az ébredező irodalmi életbe.” A pécsiek „nemcsak felrázták a még mindig vidékies itteni irodalmat, hanem igényességükkel, szemhatáruk tágasságával, az új irodalmi, művészeti törekvések iránt tanúsított elkötelezettségükkel új utakra is vitték ezt az irodalmat, s igyekeztek többek között az akkori délszláv szellemi élettel is kapcsolatot teremteni.”⁴¹ Voltak azonban, akik a pécsiekben idegeneket láttak, ezek, mint mondták, nem a vajdasági földből nőttek ki. Ez a feszültség váltotta ki azt a vitát, amelynek alapkérdése: van-e, lehet-e egyáltalán vajdasági irodalom, vagy csupán egyetemes magyar irodalom létezik, amelynek vannak a Vajdaságban élő munkásai. A vita, amelybe Szenteleky Kornél is bekapcsolódott, igen termékeny volt a délvidéki irodalmiság önmeghatározása szempontjából. A régi Magyarország darabokra szaggatása után megmaradt a nyelvnek és a kultúra tradícióinak közössége, de a különböző régiókban megváltozott a lelki élet anyaga, más-más nézőpontok képződtek, másféle szociális és művelődési viszonyok jöttek létre. Ebben a kettősségben rejlik a vajdasági irodalom létalapja.

Csuka Zoltán jugoszláviai pályaszakaszára, amelyről csak vázlatosan szólnunk, már valóban érvényes Bori Imre megállapítása: „az expresszionizmus csillagképében született”.⁴² Költészetének domináns motívumaivá válik a szerelem és a technikai civilizáció élményvilága. Munkásságának fontos eredménye az újvidéki *Út* című aktivista folyóirat (1922–1925) szerkesztése. A lap Kassák elveit

⁴⁰ Lőrinc Péter: *Vándorlások*. Novi Sad, 1965. 181–183. p.

⁴¹ Bori Imre: *A jugoszláviai magyar irodalom rövid története*. Újvidék, 1982. 90. p.

⁴² Bori... 1982. 100. p.

Az *ÚT* 1923. okt. 15-i számának címlapja Molnár Farkas tipográfiájával

kívánta követni, s a poliglott területnek megfelelően, mint hangsúlyozták, nem magyar kultúrát akart adni, de kultúrát magyar nyelven. A szerkesztő 1928-ban *Kéve* címmel lírai antológiát jelentetett meg, amelyben tizennégy költő szerepelt, a kötet centrumában Szenteleky Kornél versei álltak. Csuka másik, a szerkesztői munkával összefüggő tevékenysége a délvidéki magyar irodalom szervezése. Ezt a munkát Szenteleky Kornéllal karöltve végezte. Irodalomszervező munkájáról elismeréssel szól Lőrinc Péter, s úgy véli, e téren „Csukával túl keveset foglalkoztak és foglalkoznak”.⁴³ Csuka 1933-ban visszatért Magyarországra. Érdligeten telepedett meg, abban a házban, amelyet barátja, Molnár Farkas tervezett. Itt fogja majd felkeresni őt Bertha Bulcsu, hogy a Jelenkor számára interjút készítsen vele.⁴⁴ Ekkoriban a költő versvilága klasszicizálódott, visszatért a kötött formákhoz. Emellett a délszláv irodalmak hazai tolmácsolására vállalkozott. Többek között lefordította Ivo Andrić *Híd a Drinán* című regényét és Ivan Goran Kovačić *Jama* című poémáját. 1984-ben halt meg.

Lőrinc Péter (1898–1983), a pécsi emigránsok másik jelentős tagja, mint említettük, előbb Láng Árpád néven publikált agitatív költeményeket, az *Út* közölte *Igen – Nem – Fehér – Fekete* című dadaista egyfelvonásosát, majd *Márius*

⁴³ Lőrinc... i.m. 1965. 135. p.

⁴⁴ Bertha Bulcsu: Interjú Csuka Zoltánnal = Jelenkor 1971. 7–8. 593–599. p.

című római tárgyú tragédiájával zárta ezt a pályaszakaszát. Lőrinc Péter néven kiadott művei közül önéletrajzi regényciklusa a legértékesebb, ennek harmadik része a *Pirkadás*. (Az első két részről fentebb szoltunk.) „Ezekben a művekben azonban nem pusztán az író személyes történetével találkozunk: olyan emberi sorsokról beszél, amelyek ugyan már kihullottak tudatunkból, de szerepük miatt ma is figyelmet érdemelnek. Egy nagyszabású művelődéstörténet lehetősége is ott lappang tehát az önéletrajz lapjain” – írja Bori Imre.⁴⁵ Meg kell említeni még a Bánátról és a Bácskáról szóló szociológiai műveit.

Lőrinc Péter *Válságok és erjedések* című kötetében a pécsi évekről szólva megemlékezik egy különös nőről, Mollináry Gizelláról (1896–1978),⁴⁶ aki aktívan részt vett a kommunista forradalomban, a Tanácsköztársaság bukása után börtönbe vetették, majd rendőri felügyelet alá helyezték, de megszökött, s a jugoszláv terület felé menekülve egy ideig a szerbek megszállta Pécssett időzött. Néhányszor jelen volt a kávéházi vitákon. Önéletrajzi prózájában Mollináry később (*Betévedt Európába*, 1941) pécsi emlékeit is felidézi. 1921-ben az SHS királyságba ment, ahol néhány év múlva megismerkedett a magyarországi bíróval, Gebauer Gusztávval, Gebauer Ernő bátyjával, és feleségül ment hozzá. Hazatérve antifasiszta meggyőződésének adott hangot. Baloldali nézetei ellenére polgári írónak tartották. Többek között a Nyugatban publikált. 1956 után a Vigilia közölte írásait. Neves kritikusok méltatták tehetségét. 1927-ben megjelent *Asszonyi alázat* című verseskötetéről szólva Ignotus „nőstény kis vadembernek” és „cikázó istennyilacsának” nevezi lírai alakmását a merész hangú vallomástól az alázatig hullámozó érzelmei alapján, s takarékos képbeszédét tehetsége határozott jeleként értékeli.⁴⁷ *Ami történik* című kötetét Radnóti Miklós a „valóság gyöngéd megfigyeléséből született finom, rebbenő” képei és verseinek természetes szépsége alapján dicséri.⁴⁸

A pécsiek csoportjához tartozott Somogyi Pál is (1894–1980), aki versekkel szerepelt Csuka Kéve című antológiájában. Aktivista költészetet művelt, verseinek egy csoportját a tűz motívuma szövi át. (1921-ben *Terjed a Tűz* címmel kötetet adott ki Pécssett.)⁴⁹ Később az expresszionista szabad vers irányában tájékozódott, ebből az anyagból *Egy nap* című proletár témájú verse emelhető ki.⁵⁰

A fiatal Kodolányi János csak közvetve kapcsolódik a pécsi modernekhez, világszemlélete, írói magatartása eltér azokétól. (Később, majd a 20. századdal foglalkozva külön fejezet fogja megilletni.) Ifjúkori arcképe most azért kerül mégis ebbe a táblóba, mert Pécssett diákoskodott, baráti kapcsolat fűzte Csuka Zoltánhoz és a másként gondolkodó Haraszi Sándorhoz, miáltal szemtanúja lett a most görcső alá vett pécsi évek eseményeinek. Önéletrajzi művében, a *Süllyedő világ*-ban meg is írta emlékeit. Ennek a műnek két szövegváltozata van. Először 1940-ben jelent meg az Athenaeum Kiadónál, 1965-ben pedig a Magvető Kiadó adta közre. A két szöveg jelentős mértékben eltér egymástól. Kodolányi 1965-

⁴⁵ Bori... i.m. 1882. 171. p.

⁴⁶ Lőrinc... i.m. 1962. 258–260. p.

⁴⁷ Ignotus: Asszonyi alázat. Mollináry Gizella versei = Nyugat 1927. I. 279–280. p.

⁴⁸ Radnóti Miklós: Ami történik. Mollináry Gizella új verseskötete = R.M.: Próza. Bp. 1971. 553–554. p.

⁴⁹ Tüskés... i.m. 1986. 428. p.

⁵⁰ Bori... i.m. 1982. 108. p.

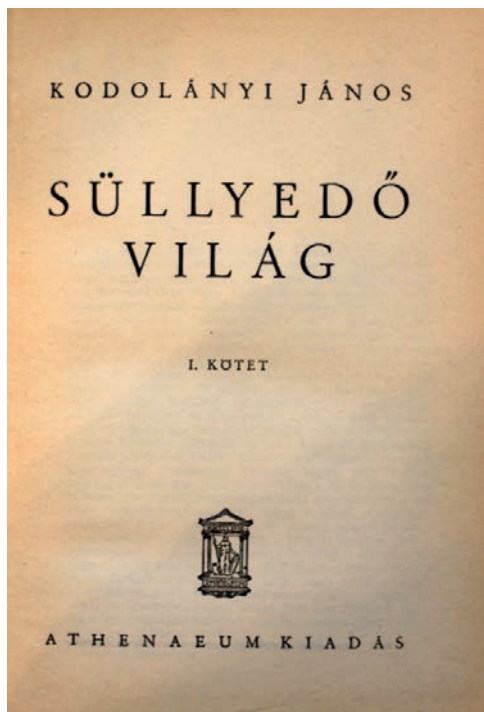
ben úgy vélte, hogy az eredeti szöveg nem tükrözi már azóta megváltozott felfogását, s elhagyott a műből bizonyos részeket, főként azokat, amelyek a zsidóság szerepének megítélésével vagy a forradalmi események értékelésével kapcsolatosak. Mi – az ultima manus, az utolsó kéz elvének mellőzésével – az első kiadás szövegét vettük tanulmányunk e részének alapjául, mert elsősorban, témánk jellegéből adódóan, a pécsi események leírása érdekelt bennünket, s az 1940-ben kiadott szöveget élményközelibbnak ítéltük.

Az életregény cselekménye a lakóhelyek, iskolák, rokon látogatások helyszínein halad előre. Személyes nézőpontú, változatos képet kapunk Pécsváradról, Vajszlóról, Pécsről, Székesfehérvárról és Püspökladányról (ahol a főerdész apától elvált anyja és a rokonságnak ez az ága élt), az élet egymást követő stációiról, s közben megismerjük a Monarchia utolsó idejének, a háborús éveknek, a forradalmaknak, valamint Pécs és Baranya szerb megszállásának az időszakát – egy érlelődő tudat s egy tépelődő lélek sokszínű környezetrajzán és önelemző reflexióin keresztül. „A *Süllyedő világ* a legkegyetlenebb írói munkát végzi el, az élveboncolást” – írja Tüskés Tibor. „A mű elsősorban egy lélek drámáját tárja föl. Legfontosabb tanulságai az életmű egészére vonatkoznak.”⁵¹ A regénynek három hőse van: az elbeszélő Kodolányi, ennek gyermek, kamasz, majd ifjúkori mása, az elbeszélés kritikával is szemlélt tárgya, továbbá az apa egyszerre lenyűgöző és visszataszító, félelmetesen démoni figurája. A három hős közül az idősebb Kodolányi a főszereplő, a fiú az ő elnyomása alatt szenved, mint e család minden tagja, hogy végül az immár felnőtt és írói hivatását megeléjő ifjú az apa elleni lázadással váljon valóban érett emberré. A regény ebből a szempontból olvasva rituális apagyilkosságként értelmezhető. Az elbeszélő számára az apa alakjában testesül meg mindaz, ami a régi Magyarország pusztulásához vezetett. „Mintha kőbe metszették volna, úgy áll előttem a fölismerés, hogy apám egy tűnő félben lévő nemzedék, egy egész világ képviselője, típusa. Minden jó, vagy rossz tulajdonságában az egész apai nemzedék testesül meg. Szikár gőgje, makacssága, önzése, mérhetetlen uralomvágya, hiúsága, tekintélytisztelete, passzivitása,

Molnár Farkas: Kodolányi János portréja, 1921.
(Antal-Lusztig Gyűjtemény, Debrecen)

⁵¹ Tüskés Tibor: Az újraolvasott Kodolányi. Tanulmányok, esszék, dokumentumok. Pécs, 2006. 95. p.

Kodolányi János önéletrajzi művének első kiadása

terméketlen, tétlen, vegetatív élete, az államon való görcsös függése, formalizmusa, a természetes ösztönök elől való rémült elzárkózottsága, hamis idealizmusa, mely megvet minden egészséges realitást s mégis könyörtelen önzésbe burkolózik saját érdekei ellenére is, mindaz a visszas tulajdonság, amely életét tűrhetlenné teszi, tulajdonképpen az egész magyar középosztály szimbóluma. Sok jó és nemes vonása van ennek a típusnak. Tartózkodó, tisztességes, szerény, öntudatos, meg nem alkuvó, büszke. Csakhogy ezek a nemes vonások sem menthetik meg a katasztrófától. Őt, apámat teszem felelőssé Magyarország sorsáért. S őt vádolom, hogy annyi megpróbáltatás, annyi szemléltető történelmi példa is hatástalan maradt reá: nem tanult semmit és mindent elfelejtett. Szemben állok vele, mint az elkövetkező új világ képviselője.”⁵²

Pécsről, a diákévek városáról három metszetet kapunk. A régi, kedélyes kisvárosról (amelyet Surányi Miklós annyira szeretett), azután az iparosodó városról, majd a háborús Pécsről. „Amikor kisdíákként megismerkedtem Péccsel, szelíd, barátságos, egy kissé komikus város volt, tele németül beszélő – már ha egyáltalában németnek lehet nevezni ezt a nyelvet – vénasszonyokkal, keménykalappal, esernyővel, cúgos cipőben, készen megkötött hatalmas nyakkendővel ballagó öregurakkal, nagy lendülettel suhanó reverendás papokkal” – írja Kodolányi. Ez a város azután kezdett átalakulni, nagyvárossá válni, aminek jelképes küszöbeseménye volt a villamosvasút megépítése a Zsolnay-gyártól a Hadapród-iskoláig, elágazással a vasútállomás felé. A háborús Pécs viszont az író szerint „egyre szomorúbb képet mutat”, dúlt, nyugtalan és rendetlen.⁵³ Kodolányi a főreál diákja lett. Az iskoláról rendkívül kedvezőtlen képet rajzol. A „borzalmak házának” nevezi és „rokkant patkányfészeknek”. A rajz minden bizonnyal elfogult, mert Haraszi Sándor, aki szintén az iskola diákja volt két osztállyal Kodolányi fölött, nem őrzött meg ilyen negatív emlékeket az ottani évekről. És ha meggondoljuk, hogy ebben az időben olyan diákok végeztek a főreálban, mint Forbát Alfréd és Breuer Marcell, akkor fel kell tételeznünk, hogy bizonyára lehetett ott tanulni. A diák Kodolányi azonban inkább csak szenvedett és lázadozott itt. Ebben szere-

⁵² Kodolányi... i.m. 1940. II. 287. p.

⁵³ Kodolányi... i.m. 1940. 256–257. p.

pet játszhattak világnézeti kételyei, magányossága és lábainak egyre súlyosbodó betegsége. Testi-lelki gyötrelmeinek tükrében szemlélte a főreált. „Kényszerű, unalmas, gyakran gyötrelmes az iskola. Igazságtalanság, durvaság, tudatlanság uralkodik benne. Olyan, mint egy kaszárnya, amelyben tizedesek, meg őrmesterek agyusztálják a bundásokat. Aki tud, elkerüli, megszökik, csatangol a mezőn vagy a Mecseken, igazolványt hamisít. Tanulni alig van kedve valakinek, a bajból sűgással, csalással rántjuk ki egymást.”⁵⁴ Szívesebben sétálgatott a Misinán vagy a Fröhweisz-völgyben. Az órákon kívül azonban szenvedélyesen olvas. Amikor megismerkedésük alkalmával Haraszi odalép hozzá az iskola udvarán, Kodolányi kezében éppen egy Doktor Sándor által fordított szabadelvű könyv van. Szenvédélyes hangú verseket ír. Tizenhat éves korában, 1915-ben Pécsett jelenik meg első könyve, a zsenéket tartalmazó *Hajnal*.⁵⁵ Az ötödik osztály végén számtanból és németből megbukik. Megismétli az osztályt, majd Székesfehérvárott folytatja tanulmányait. Egyébként később enyhült a pécsi főreál iránti ellenszenve, s 1965-ben a Jelenkor fennállásának öt éves évfordulójára küldött üzenetében úgy nyilatkozott az „ódon iskoláról”, hogy ez a tudománynak „mégiscsak szentelt csarnoka” volt. Pécset és Baranyát pedig szülővárosának, illetve szülőföldjének nevezte. (Az „egykezű” ormánsági magyarság pusztulásának tragikus élményével haláláig viaskodott.) „Mi volt nekem olyan kedves abban a városban? Talán az, hogy azokat a keskeny, ódon utcákat, amelyeknek történelmi szépségét azóta már tudatosan felismerték és ápolják, akkor 10–11 éves koromban már olyan csodálkozó áhítattal jártam, mint később, amikor már tisztán tudtam és láttam és értettem, hogy milyen világban járok én ott.”⁵⁶

*

Ezzel a fejezettel egy kisebb és egy nagyobb történetnek is a végére értünk. Tizenkét egymást követő tanulmányban (az *Öttorony* XIII–XXIV. fejezetében) elbeszéljük a pécsi irodalmi műveltség alakulását 1780-tól, Pécs szabad királyi várossá válásától a 20. század második és harmadik évtizedének fordulójáig, a pécsi modernekig. Ennek a résznek a *déli védbástya* címet adjuk, a Pécsi Napló egykori cikkíróját idézve. A metafora szemléletesen kifejezi a város szituációját a magyar kulturális térben, amelynek déli peremén helyezkedik el. Ez az excentrikus helyzet a műveltség magyar nyelvűvé válásával vált érzékelhetővé. A viszonyok változásától függően egyszerre hordozza a Dél felé való nyitottság kapcsolatteremtő lehetőségeit, és a végvárba zártság szorongató helyzetéből fakadó önvédelmi pozíciót, s az ezzel társult küldetésstudatot. Ebben az időszakban Pécs kedélyes, régimódi kisvárosból, ha nem is nagyvárossá, de önálló karakterét meglegelni akaró vidéki központtá válik. A főváros vonzása túl erős volt, s könnyen elszívta a tehetségeket. De a kultúrát teremtő intézmények szerkezete – az „Öttorony” struktúrája – kiépült. A püspökség a város megváltozott státusához alkalmazkodva polgári funkciók betöltésére is vállalkozott: Szepesy Ignác püspök új, reprezentatív épületet emelt a Klimó Könyvtárnak, amely nyilvános gyűjteményként

⁵⁴ Kodolányi... i.m. 1940. I 183. p.

⁵⁵ Tüskés Tibor: Kodolányi János. Bp. 1974. 39-40. p.

⁵⁶ Tüskés... i.m. 2006. 300. p.

működött, s a még szintén Klimó püspök által alapított, 1836-ig dolgozó Engel nyomda, e téren az utána következők (többek között a Lyceum nyomda) elődje, szintén fontos küldetést teljesített. Az egyetemi intézmény hiányát kellett pótolnia a Jogakadémiának. Hasonló feladatot vállalt a főtéren álló cisztercita főgimnázium, tanári karában, több jeles tudós mellett, Mátyás Flóriánnal, és a Hunyadi (ma: Mátyás király utcai) főreál, ahol egy időben a kiváló folklorista, Katona Lajos tevékenykedett. A magyar irodalom későbbi jelesei tanultak ezekben az iskolákban: előbbiben Babits Mihály és Surányi Miklós, utóbbiban Barta Lajos és Kodolányi János. A püspökség, a könyvtár és az iskolák mellett jellegzetesen polgári intézményként szerveződik meg a sajtó (e területen a Pécsi Napló tevékenységét kell kiemelni, amelynek egy ideig munkatársa volt Thury Zoltán és Somlyó Zoltán), s a pécsi színjátszás hőskorát követően felépül és 1895-ben megnyitja kapuit a Pécsi Nemzeti Színház.

De a pécsi modernek arcképcsarnokával egy nagyobb történet is befejeződött. A pécsi irodalmi műveltség 1009-ben kezdődött története, amelynek első, 1780-ig terjedő korszaka fölél (ez volt az *Öttorony* I–XII. fejezete) *A magyar Athén* címet írtuk. Ezt követte *A déli védbástya*. A kér főrészen kilenc évszázad eseményeit próbáltuk meg összefoglalni. Mivel ebben a hosszú és változatos időszakban a pécsi műveltség alakulását nem annyira a folyamatosság, mint, a história eseményei következtében, inkább a megszakítottság jellemezte, történetünket keresztmetszetek sorában (huszonnégy fejezetben) véltük elmondhatónak, s e metszetek mögött kerestük meg a folyamatosság hajszálereit. (1543-ban török csapatok foglalták el Pécset, amely hamarosan egy balkáni település arculatát öltötte, s a török hódoltság befejeződésekor, 1686-ban minden előlről kellett kezdeni.)

1923-ban, az elszakított Felvidékről eltávozó Erzsébet Tudományegyetem befogadásával új szituáció jön létre Pécsen. Az egyetem professzorai (Kerényi Károly, Thienemann Tivadar, Fülep Lajos és mások), valamint a tudós könyvtáros, Várkonyi Nándor, továbbá az egyetem hallgatói (Kolozsvári Grandpierre Emil, Tattay Sándor, Weöres Sándor, Csorba Győző) révén – és a Janus Pannonius Társaság meg a Sorsunk című folyóirat által – olyan irodalmi életnek nevezhető szellemi közeg jön létre, amely a kölcsönhatások hálózata révén biztosítani látszik a történeti folyamatosság tapasztalatát. És ez megmaradni látszik (nem utolsó sorban a Jelenkor című lapnak köszönhetően) a 20. század második felében is. De ez már egy másik történet lesz, amelynek tervezett címét – *Homorú Parnasszus* – Várkonyi Nándortól kölcsönözzük. Remélhetőleg az *Öttorony* folytatása lesz.

NAGYÁRPÁD SZENT MIHÁLY TEMPLOMA

Nagyárpád ősi településünk. A községtől délre vonuló Diósető néven ismert magaslaton a korai bronzkori Somogyvár–Vinkovci kultúra 1963–67 között feltárt telephelye került napvilágra.¹ A Nagyárpád–Keleti-kőhid-dűlő területén felszíni leletek napjainkban is előbukkannak.² A környék folyamatos lakottsága azóta is kimutatható. Késő bronzkor-kora vaskori lelőhelyet, a halomsíros kultúra nyomait, a községhez vezető út postavölgyi elágazásánál is találtak régészeink. A feltárások leletanyagai, köztük mészbetétes edények, edénytöredékek a Janus Pannonius Múzeum gyűjteményét gyarapították. Nagyárpád korai kultúrtörténetének részeként, egy villaépület maradványai formájában, a római kor is képviselteti magát.³ A közeli pécsi köztemető területén a 6. századtól a 7. század közepéig temetkeztek, ami a környék lakottságát igazolja ebben a korban is.⁴ A 9. században Árpád fejedelem téli szálláshelyéül választotta a területet, a település nevében az ő emléke maradt fenn. Egyébként a fejedelem településrendszerében a központi szálláshelyhez közel, meghatározott földrajzi irányban elhelyezkedő törzsnévi települések az ország más területein is hasonló halmozódó csoportokban szerepelnek. Amint más országrészben is, a Harka, Keszű, Megyer, Szabolcs, Hajmás, Jenő helységnevek Baranyában is a fővezéri szálláshely köré csoportosulnak.⁵ A honfoglalás korából való sírok leleteit Kiss Attila tárta fel a Hajmásdűlőben megkezdett építkezés megbolygatott talajából.

A pápai tizedlajstromban kétplébániás faluként, a vallon betelepülőiről Olaszárpád, illetve Árpád településrész néven szerepel. A 18. században is két romos templom állott Árpád, illetve Árpád–Öregtemplom-föld területén.⁶ A község déli szegélyén egykor állott kápolna emléke a terület Káponya megnevezésében maradt fenn.⁷ Az 1743. évi *Visitatio Canonica* is megemlíti a két középkori templomromot Árpádon.⁸ A község két közeli településrészét 1904-ben Nagyárpád néven egyesítették,⁹ majd 1955-ben déli városrészeinek egyikeként Pécshez csatolták. Árpád, illetve Nagyárpád, 1790 óta, az akkor újrászerveződő ferencendi plébánia fiókegyháza. Az 1829. évi *Visitatio* szerint a vasár- és ünnepnapokon egy ferences atya az Irgalmas templomban tartott szentmisét és német nyelvű prédikációt az árpádi hívek számára. A későbbi gyér látogatottság miatt ez a lehetőség megszűnt, majd a felépült helyi iskola nagytermét tették alkalmassá szentmisék bemutatására. Az oltárt a hétköznapiakon,

¹ Baranya megye története az őskortól a honfoglalásig. Szerk. Balint Gábor. Pécs, 1979. 92. p.

² Kardhordó Kálmán gyűjtése és szíves szóbeli közlése alapján.

³ Thomas Edit: *Römische Villen in Pannonien*. Budapest, 1964.

⁴ Kiss Attila: A népvándorlás és a magyar honfoglalás kora Baranyában = Baranya... i.m. 367. p.

⁵ A kor településrendszerében a téli és nyári szálláshelyek esetében ismétlődő jelenséget elsők között dr. Zsolt Zsigmond tisztelt egykori iskolaorvosom már az 1950-es–60-as években kimutatta.

⁶ A pécsi egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009–1543). Szerk. Fedeles Tamás–Sarbak Gábor–Sümei József szerk. Rövidítések adattárak, mutató. Pécs, 2009. CCI.

⁷ Pesti János, Pécs földrajzi neveinek eredete. Pécs, 2004. 51. p.

⁸ Györffy György, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. Budapest, 1963. 271. p.

⁹ Brüstle József: *Recensio universi Cleri Quinque Ecclesiensis. Quinqueecclesiis*, 1874. I. 354–355. p.

és az oktatási idő alatt függönnyel takarták és választották el. Az iskola épületéhez, benne lélekharanggal, tornyot építettek.¹⁰

A mai templom

A község új templomának építéséről a Pécs–Szigeti Külvárosi Plébánia Hivatal és a káptalan 1934-ben hozott határozatot. A nagyárpádi községi képviselőtestület a templom céljára szolgáló területet ellenszolgáltatás nélkül adta át. A munkaszervezést és az építkezést Albauer József iskolaigazgató és P. Tamás

A templom észak felől

Krizán ferences atya irányította. Az építendő templom terveit Mártz Mátyás építésmérnök, a Szent István plébánia tervezője készítette. A tervek felülvizsgálatát az Egyházművészeti Hivatal látta el. A terveket és az építkezés költségvetését véleményezésre 1934. január 14-én Szőnyi Ottónak adták.¹¹ Az építkezéshez szükséges anyag beszerzése ügyében még e hónap végén intézkedtek. A káptalan 43. beadványa szerint, a székesegyházi uradalom terhére 160 ezer téglát vásárolt.¹²

¹⁰ Riszt András, Egy baranyai falu Árpád/Nagyárpád története. Pécs, 2010. 360. p.

¹¹ Pécsi Püspöki Levéltár (PPL) Protocollum (Prot.) 1934. Jegyzőkönyvi szám 202.

¹² PPL Prot. 1934/300.

A templomépítő bizottsághoz beérkező vállalkozói pályázatokat kiadták Pilch Andor egyházmegyei mérnöknek, akinek javaslata alapján a bizottság Langa Gyula pécsi építész ajánlatát fogadta el.¹³

Az építkezést támogató további adományok a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól is érkeztek. A költségekhez 300 pengő összeget utalt át a templomépítő bizottsághoz.¹⁴ A káptalan, továbbra is az építkezés támogatójaként, beadványt terjeszt elő, amelyben javasolja, hogy a nagyárpádi templom számára a szükséges 8 ezer tetőcserép ellenértékét 50 százalékos kedvezményes áron a székesegyházi uradalom pénztárából biztosítsák.¹⁵ Virág Ferenc megyéspüspök anyagi támogatása, építőanyag és számos nagylelkű adománya mellett szép számmal érkeztek a községből is egyéni felajánlások, amelyeket fuvar és kétkezi munka formájában teljesítettek. Az építkezést, elsősorban lakossági segítséggel, a községet átszelő patak melletti terület feltöltésének földmunkái előzték meg. Az 1934 májusában kezdődő építkezést hat hónap alatt befejezték. A templom felszentelését Virág püspök végezte, s ünnepélyes külsőségek közepette több száz főnyi közönség jelenlétében 1934. november 1-jén bemutatta az első ünnepi szentmisét. 1935 kora tavaszán megszerveződött a nagyárpádi egyházközségi képviselőtestület. Az alakuló gyűlés jelentős eseményén kiállított jegyzőkönyvet a Szigeti-külvárosi Plébánia Hivatal 1935 februárjában jóváhagyta.¹⁶ A községi testület felállításával a templom építésének befejező műveletei felgyorsultak, és a továbbiakban a lakossággal kapcsolatos hivatali teendőket is helyben intézhették. A templom harangjának megáldására kért és kapott engedélyt a Plébánia Hivatal. 1935 májusában, a püspöki felszentelés ünnepi ceremóniáját követően a már korábbi, az iskola épületének kis harangja mellé a toronyba emelték a templom Szent Mihályról nevezett nagy harangját, amelyet az I. világháborúból és hadifogságból szerencsésen hazatért Hoffer fivérek adományoztak a templomnak.¹⁷ A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1935 végén érkezett újabb 300 pengős adományát az elmaradt külső munkálatok, a berendezés és a felszerelés gyarapítására, és a környezet rendezésére fordította a ferences plébánia.¹⁸

A községnek a középkor óta nem volt plébániája. A templom felügyeletét, gondozását, felépülésétől a pécsi ferencesek látták el, majd a rend megszűnése után napjainkig a Szent Ferenc plébánia filiájaként szerepel. A Nagyárpádra betérő látogató a templom körül álló fák, bokrok takarásában alig láthatja és élvezheti az épület látványát. A növényzet mögé kerülve, a homlokzat formai részletei és összekepe alapján, az épület korát akár a 18. század végére vagy a 19. század második felének historizáló korszakára becsülhetné a szemlélő. Feltehetőleg a Németországból, Schwarzwald–Württemberg tájáról az 1730-as években betelepített lakosság¹⁹

¹³ PPL Prot. 1934/992. Vonatkozó sz. 1022/1934.

¹⁴ PPL Prot. 1934. 1022/1934. ápr. 6.

¹⁵ PPL Prot. 1934. Jzkv. sz. 1035.

¹⁶ PPL Prot. 1935. Jzkv. sz. 413.

¹⁷ Riszt... i.m. 2010. 362. p.

¹⁸ PPL. Prot. 1935. Jzkv. sz. 3613.

¹⁹ Riszt András, Familienbuch der Gemeinde Arpad/Nagyárpád 1723–1945. Nagyárpád község családkönyve. Pécs–Baja, 2005. 23. p.

utódnemzedékének az óhazai települések templomainak emlékét idéző nosztalgiája, a 18. század építészeti formarendjéhez való ragaszkodása húzódik meg a klasszicizáló neobarokk templom iránti igény megnyilvánulásában. A modern templomépítézet korában emelt templom formai megjelenése időben meghaladottnak tűnik az 1920-as–30-as évek konstruktivista-funkcionalista törekvéseivel való összevetésben. A Bauhaus hatása alatt épült, Szent Imréről nevezett pálos-, a Bártfa utcai Szent István- és a kertvárosi Szent Erzsébet templom kortársaként, a Nagypárad főterén álló épület, alkalmazott stíuselemeiben, összképi megjelenésében a németiség átplántált emlékező érzélemvilágát is felismerni véljük. E feltevést megerősíti, hogy a 20. század elejétől a historizmust felelevenítő pécsi templomépítézetben a neoromán stílust (Pécsbányatelep, Gyárvaros, Jézus Szíve (Pius) templom, Bártfa utcai Szent István templom) helyezték előtérbe. Annál szembetűnőbb Mártz Mátyásnak a

Szentélyapszis

Bauhaus hatása alatt 1929–1945 között épült, Weichinger Károly, Gosztanyi Gyula, Visy Zoltán tervezte pécsi templomok sorában megvalósult nagypáradai neobarokk épülete. Ennek kapcsán a gondolat helyénvalónak tűnik, miszerint a helyi betelepült lakosságot képviselő egyházközség 1934-ben még szerveződő tagjainak kívánsága érvényesülhetett a Mártz által tervezett templomépület klasszicizáló neobarokk stílusának megválasztásában.

A templom szerkezete egyhajós, félkörívvel záruló szentéllyel, s a hozzá csatlakozó sekrestyével épült. A hajót fedő nyeregtető hátul oromzatos záródással ér véget. A folytatásban az alacsonyabb és keskenyebb szentély tetőszakasza a téralkotó falak magasságához, fesztávolságához igazodik, s félkúpos képzéssel követi az épületrész félkörrel záródó apszisának ívét.

Az ellenkező oldali díszes főhomlokzat fölött emelkedik a párkánnyal két szakaszra osztott, kissé a homlokzati fal síkja elé kilépő torony. A harangemelet négy, íves záródású vállkőves ablaka tagolja a toronytetet. Tetőszegélye, mint az óraemeletes tornyok esetében, mind a négy oldalon, közepén kissé felívelő. Fölötte hagymakupolás vörösréz toronysisak, csúcsán lóhereíves szárvégekkel sugaras kereszt emelkedik.

A főhomlokzat barokk ívekkel szerkesztett párkányzata kettős pilasztereken támaszkodik. A tervrajzon a torony melletti neobarokk főhomlokzat konvex-konkáv oromzati párkányán a szélek felől egy-egy talapzatos szobor is szerepel. Az oromfal egyetlen lendületes lefutó ívvel csatlakozik a széleken ülő egy-egy törpeoszlophoz, amelyek az oromzat tömegének stabilizálása mellett egyben a terven szereplő szobrok posztamenseinek szerepére is alkalmas lett volna. A pilaszterek között alul-felül karéjjal záruló, kiülő kőkeretes keskeny ablak magasodik. A koszorúpárkány alatt a középmezőben, záróköves keretbe foglalt tágas, íves bélletű szoborfülkét látunk. Ezzel megegyező magasságban a torony melletti homlokzati szakaszokon egy-egy hasonló, kisebb szoborfülke helyezkedik el. Keretezésük copf formaelemek szerint szerkesztett, zárókő-utánzatos, káva-lábazatos pálcátagból áll. Mind a három szoborfülke alatt íves, a széleken sarkos kötényelem ismétlődik.

A homlokzat kiemelkedő centrális egysége a formagazdagon képzett főbejárat barokk kapukerete. A törtívű, agrafe-szerűen képzett szemöldökpárkányt háromtagú fejezettel ellátott, magas lábazatú pilaszterek tartják. A bejárat két szárnyas kapu keretét három pálcátagból álló, záróköves dongaívű vállas keretszegély alkotja. A formaelemekben bővelkedő hangsúlyos kaputól jobbra és balra, a díszes szegélyű szoborfülkék egyszerűsített kivitelben a főbejáratnál harmonizálnak.

Az oldalhomlokzatokon a négy-négy téglalaposztású tágas hajóablak közül az észak felőli kettő a kórus terébe nyílik. A szentély íves felületét áttörő két ablak formailag és méret szerint is a többivel megegyezik. A csak befelé rézsűs, szegmentíves ablakok füles, pálcátagos keretei felül enyhe ívvel, zárókő imitációval, alul a keretlábazatok kötényíves-sarkos könyöklőpárkányokon állnak. A templom nyugati homlokzatán párkányfejezetes, kőkeretes, lábazati elemmel kialakított oldalbejárat nyílik. Belülről, amint az ablakok esetében is, egyszerű szegmentívvel, keret nélkül nyílik a hajóba.

Az észak-déli tájolású épület patak felőli, tehát keleti oldalán, a keskenyebb szentély és a hajó által alkotott beszögellés felhasználásával épült a sekrestye. Belső tere egy helyiségből, belépőből, mellékhelyiségből áll. Szélfogó nélküli külső bejárat szakasza a hajó falához illeszkedve észak felől nyílik. A templom átlós irányú ellenkező oldalán a nyugati kaputól északra pálcátagos, füles, alul az ab-

lakoknál alkalmazott könyöklőpárkányos keretben fekete márványból készült két azonos megjelenésű emléktábla helyezkedik el. Az I. és II. világháborúban hősi halált halt, illetve eltűnt nagyárpádi hősöknek állítva emléket.

A belső tér építészeti részletei

Az egyhajós tágas teret fiókos dongaboltozat íveli át. A hajóba néző oldalként három ablak közötti falfelületet két pilaszter-pár három egységre osztja. A falpillérekről indulnak a boltozat szakaszai. A szentély, illetve a karzat mellett leszálló keskenyebb boltozatívek már csak szimpla pilaszterekre érkeznek. A középen él nélkül felfutó süvegbéletek mélyen tagolják a boltozatot, amelyek szélességét nem az ablakok, hanem a pilaszterek egymás közötti távolsága határozza meg, ezért egymástól nagy távolságról egyre keskenyedve indulnak a boltozat

A hajó

középvonala felé. A boltozati fiókok az ablakokat magukba foglaló falmező pilaszter-közeiben dongaíveket alkotnak. Ezzel szemben a szentélyablakoktól kiinduló fiókok az ablakok szélességének felelnek meg. A hajó két középső pilaszter-párja között vonóvasak biztosítják a külső falakat az esetleges kihajlástól, amelyek a nagy fesztávolságú boltozat nyomását igyekeznek ellensúlyozni. A diadalív felső vonalvezetése kissé eltér a hajóboltozat ívétől. A szentélyben az ablakok közelében egy boltozati heveder szűkebb ívnyílással ismétlődik, ezért a hajó felőli nézőpontból az ívek keskenyedő ismétlődése, valamint a falfestés színváltása e téregység perspektivikus termélységének látszatát fokozza. A baloldalon a szent-

télyboltozat két íve között nyílik a sekrestye díszítőelem nélküli egyenes záródású bejárata. A hajótól kiindulva a szentély karélyában pálcatagos kettős osztású lábazati párkány halad körbe.

A hajó ellenkező végében a torony támaszelemeinek felhasználásával alakították ki a kórus terét. A torony lábazataként szolgáló két erőteljes pillér közeiben egyenes záródású mellvédszakaszok fölött három ívnyílás, közülük a középső, a boltozatig emelkedik. A karzaton, a torony szélességének megfelelően, egy-egy hossz tengely irányú harántív osztja meg a teret. Az így létrejött négyzet alaprajzú téregységet a torony felső szakaszától felülről külön keresztboltozat határolja el, amelyhez hasonlók ismétlődnek a pillérek és a karzati hajófal közötti térben. A karzat alatt a bejárati előtér bal oldalán kovácsoltvas korlátos, ívvel induló nyitott lépcsőfeljáró vezet a kórusra.

A karzat

A berendezés

A templom tágas belső terében a figyelmet a szentély berendezése vonja magára. Az épület a tér helyzetéből adódó déli tájolása miatt a szentély ablakain beáramló, a hívekkel szembe érkező napfényben a főoltár részletei kevésbé, elsősorban a felépítmény sziluettje rajzolódik ki. Kevesebb külső, és hatásos mesterséges fény esetén a főoltár és az újabb liturgia szerinti oltár, valamint az ambó is kedvezőbb megvilágításban érvényesül.

Az oltár felépítménye összességében a barokk stílus benyomását kelti, a részletek azonban a 18. századi formaelemeket szokatlan összefüggésben, illet-

ve elváltoztatva szerepelteti. A retabulum aranszegélyes zömök oromkeresztje a törtívű főpárkány közében álló kör alakú mezőt koronázza. Ennek mezejét sugárkoszorús istenszem-ábrázolás tölti ki. A kör szegélyét felül tojásfríz, alsó részén hangsúlyos copf levélfüzér kíséri. A főpárkány ívein, szokatlan módon ülő helyzetű, lábaikkal kifelé, felsőtestükkel közép felé forduló, adoráló angyalok ülnek. Az oromzatot a menza mögül induló erőteljes, kettős fejezetű pillérek tartják. Az általuk alkotott középmező szélein keskeny, a gótika által alkalmazott függönyívre emlékeztető záródással keskeny, függőleges mélyített mezők állnak, amelyek az oltárképet szegélyezik. Ez a középső egység a kép alatt tükörmezővel, felül nagy, aranyozott zarándokkagyló motívummal zárul. Fölötte záróköves orommező következik, amely a pillérfejezetek közé, a tört főpárkány voluta- és levélmotívumai magasságáig emelkedik. A menza mögötti, de azzal egységet alkotó pillértagolásos architektúra-épitmény szélein keskenyebb pillérek emelkednek, amelyeknek a főpillérekkel alkotott közeiben egy-egy pilaszterbélletes archivolt emelkedik. Az oldalépitmények szélein architektonikus elemekből összeállított magas vázaelemek helyezkednek el. Lábazatuk a retabulum főpilléreihez íves, volutás elemmel csatlakozik. A menza hátfalának középső egysége a tabernákulumot foglalja magába. A vörös márvány szentségház sárgarézéből készült, vésett rácsmotívummal keretezett ajtaján rátétes feszület helyezkedik el. A tabernákulum mögötti mezőt háromosztású archivolt épitmény alkotja, amely a retabulum főpillérei közé illeszkedik. A menza szürkemárványból, az architektúra vörös-, szürke és feketemárványok variációjából épül fel. A felépitmény díszei és a korintuszi pillérfejezetek mindenütt aranyozottak. A részlet-és formagazdag oltár festménye a sáttán fölött győzelmes Szent Mihály arkangyalt ábrázolja. A főalakot fedetlen fővel, mellvértben és vörös drapériával, lábszárvédős lábbelivel ábrázolta az ismeretlen festő, aki a témát a barokk ábrázolások szerinti előképek kompozíciós megoldásában jelenítette meg.

A szentély előterében áll a szembemiséző oltár. Épitett tömbjét szürke márványlapokkal fedték, elő- és hátoldalát ötszögű, oldalait és alacsony lábazatát téglalapokból álló márványfelületek alkotják. Az oltár azon a két lépcső magasságúra emelt felületen áll, amely a jobb oldalon a hajó terébe állított ambó mellett a hajó faláig terjed. A szembemiséző oltár közelében a szentélyfal mentén elhelyezett, fehér márványból készült egyszerű tömbök támla nélküli ülőhelyként szolgálnak. Ezekhez hasonló anyagú, piros bársonnyal fedett támlás ülőhely egy lépcsővel magasabb szinten áll. A sekrestye felőli szentélyrészlet padozata egy szinttel alacsonyabban fekszik. Az ambó anyaga a hozzá tartozó oltáréval megegyezik. Formai szempontból, az oltáréhoz hasonló előlap kivételével szintén téglalapok határolják. Lábazati része keskenyebb, felső tömbjének oldallapjai a ferdesíkú könyvtartó felület mellett magasabbra emelkednek. Helyszűke miatt az első padok és elébük helyezett térdeplők takarása következtében látványa kevésbé érvényesül. A főoltár közelében balról a magyar, jobbról a pápai zászló emeli a szentély ünnepélyes megjelenését.

Az ambó mögött a hajó szegletében fa emelvényen áll a Világ Királynője

szobor. A kissé előre hajtott fejfel imádkozó, kék köpenyes Szűz Mária feje fölött a 12 csillagos glória lebeg. Lábai holdsarlón állnak. Gipszöntvényű 20. századi alkotás. A szobortól kiindulva a hajó falain, s a karzat pillérein folytatódva láthatók Krisztus szenvedéstörténetének stációi. Az oromkeresztrel, római számokkal ellátott széles fakeretbe foglalt jelenetek művészi értéket képviselő domborműalkotások. Jelzésük: Nagy, amely K. Nagy Mihály szobrászművész, a Zsolnay gyár keramikus személyét jelölheti, aki a ferences templom számára is tervezett stációsorozatot. A vörösréz lemezből készült jelenetek Kolter József galvanizáló üzemének termékei.

A hajó egyszerű kivitelű, faragás nélküli padjai matt-barna festésűek. Íves oldallapjaik egyenes párkánytaggal zárulnak. Formai szempontból az épület részleteihez igazodnak. A szentély felől két oszlopban öt-öt, a mögöttük következő egység nyolc-nyolc tagból áll. A padok a ferencesektől kerültek Nagyárpádra.

A kellemes színhatású, halványzöld és halványsárga, valamint világoskék összeállítású belső falfestés az építészeti elemek kiemelésében játszik szerepet. A különböző színű felületeket vékony arany, kék illetve zöld kontúrvonalak határolják el egymástól. A diadalívtól balra eső falfelületen Krisztus-jelkép, a kicsinyeit vérevel tápláló pelikán-ábrázolás látható. Az ellenkező oldal megfelelő helyén Szűz Mária-monogram kompozíciója szerepel. Stilizált felhőmotívumra állított íves M betű fölött lilium lebeg, az ábrát felül abroncskorona zárja, amelyből sugarak áradnak alá. A felhő, s az embléma körül megjelenített csillagok a mennybe emelt Szűz Máriát szimbolizálják. A diadalív homlokfelületének közepén az Egyház jelképi ábrázolása szerepel. Egy körmezőbe komponált kereszt, előtte két bárány látható. Az egyik a keresztre emeli tekintetét, a másik, a kereszt tövétől kiáradó forrásból oltja szomját. A kórus mellvédjén két festett püspöki címer látható.

A hajó bal oldalfala mentén találjuk az Ég királynőjét megjelenítő szobrot. A fehér ruhában, egyenes lefutású, ránc nélkül vezetett redőkkal formált fehér köpenyben megjelenő Fatimai Mária alakja felhőgomolyagon áll, fejét sárgarézből készült, levéldíszes domborítású zárt korona ékesíti. A szoborkompozíció a Havvihegyi kápolnában látható példánnyal méretben, színben, beállításban csaknem megegyező alkotás, amelyet fatimai zarándokútjáról Cserháti József püspök hozott magával, s ajándékozott a templomnak. A nagyfokú formai hasonlóság alapján bizonyosra vehető, hogy a két szobor valamely kapcsolatban áll egymással.²⁰

Ugyancsak a bal hajófal mellett, a karzat közelében, márványozott festésű fából készült pilléren áll Szent Antal, karján a kis Jézussal ábrázolt szobra. Gipszből öntött, művészi forma és tartalom nélküli sorozat árú. A karzat, illetve az oda vezető lépcső alatt kapott helyet a templom egyetlen gyóntatószéke. A szokásos háromrészes gyóntatók helyett ez a példány két egységből áll. Az ajtó felső része üvegezett. A keresztosztású üvegfelület ívvel zárul. A kétajtós szekrényre emlékeztető templomi bútor egyetlen dísz az egyenes vonalban záruló felső szegélyre helyezett, közepén egyszerű kereszttel, szélein volutára emlékeztető részlettel kialakított oromzati ív.

²⁰ V.ö. Boros László, A pécsi Havas Boldogasszony kegykápolna = Pécsi Szemle 2008 nyár 4–18. p.

A karzat alatti előtér ellenkező oldalán helyezkedik el a templom egyetlen, Jézus Szíve titulust viselő mellékoltára. A fából készült oltár menzájának stipesét a szélein két-két oszloppár szegélyezi. Predellája fölött az egyszerű és alacsony hátfalat egyenes vonalú szimpla párkány zárja le, amely fölé az oltár legmagasabb része, a tabernákulum trapéz alakú orom-eleme emelkedik. A dístelen szentségház ajtajának kettőzve osztott mélyített felületeit ívekben záruló keskeny aranszegély emeli ki. A hátfal felületét a párkány alatt aranyfestésű szegéllyel jelölt fűrészfog-fríz, alatta aranszegélyű ívsor vonul. A többi felület mélyített középmezőnek szegélye szintén arannyal festett, egyébként teljesen dístelen. A hátlap alsó széleihez voluta-szerű félkörök járulnak, lóhereív alakú mélyített felszínüket aranszegély kíséri. A tabernákulum ormán a világmindenséget jelképező festett félgömbön gipszanyagú, széttárt karokkal ábrázolt Jézus-szobor áll.

Szekrestyeszekrény

A karzat mellvédje fölött emelkedő három ívnyílás magasabb, középső pillérközében helyezkedik el a templom ismeretlen műhelyből származó orgonája. Mesterét Mayer Albert személyében sejtjük, de nem kizárt, hogy korábbi Focht-féle gyártmány, amely, stílusa alapján, előzőleg egy másik, talán 19. századi templomban szolgált.²¹ Az egy manuállal készült hatváltozatú mű megfelelő hangzású, amit a keskeny karzat és annak orgonaház fölötti boltozata akusztikus segédelemként támogat. Pedálműve használaton kívül van. Az orgonaház három pilaszter-szegélyes, egyenes, tagolt párkánnyal záródó egységből épül fel. A ma-

²¹ Focht Ferenc (1779–1852) egyik fia, József 1867-ben halt meg. Halálával az 1806–1867 között működő egyetlen pécsi műhely befejezte működését. A templom orgonája az Angster-féle jegyzékben nem szerepel.

gasabb középrész ormán egyszerű kereszt, az alacsonyabb oldalszekrények tetejét a csatlakozások szögleteiben aranyozott ornamentika-faragás díszíti.

A hajó világítását részben a boltozati fiókok találkozásában elhelyezett világítótestek látják el. Egyszerű felépítésük körabroncsba hegesztett kereszt alakú elemekből áll. A körpánton a keresztszárak csatlakozásánál helyezkednek el az opálbúrárs égők. A hajó fényviszonyainak javításához a stációképek fölé szerelt négyzetes testű, szintén opálüveges világítás járul. A szentélyben az oltárra irányított tölcser alakú, a sekrestyeajtó fölött, illetve a szemközti oldalon karos gyertyaizzók szolgáltatják a megfelelő fény mennyiséget.

A sekrestye berendezése igen egyszerű. Három szekrénye közül figyelmet csak az egykori ebédlőszekrény érdemel, amely a szecesszió bútorművességének egy jobb napokat látott, és jobb sorsra érdemes, jó állapotú szép példánya. Alsó egysége ajtós-fiókos, platója fölötti felépítménye háromrészes, rátétes lappvirág-ornamentika faragvánnyal díszített felületű ajtókkal. A középső, tabernakulum-szerűen képzett faragványos egységéből, szabadon vezetett kettős ív az alacsonyabb oldalelemekre. A három ajtót két, függőleges helyzetű, csiszolt üveges keskeny ablakcskák sora választja el. Az ajtók sárgaréz csuklópántjai indaszerű formaképzéssel az ajtók felületére is kiterjednek.

A nagyárpádi Szent Mihály templom részletgazdag főoltára ellentétben áll a hajó szekrény berendezésével. Feltehető, hogy a templom felszerelését a mielőbbi használatbavétel miatt ideiglenes berendezéssel látták

el, gyarapításának feladatait a következő években kívánták megoldani. Ennek lehetőségét viszont a háború közelelgő előszele, négy év múlva pedig bekövetkezte akadályozta meg. A templom berendezésének ügye, perifériális helyzetében nem jelentett sürgető feladatot kiváltképpen a háború utáni évtizedekben. Ennek ellenére Nagyárpádnak a háború küszöbén épült egyháza, közössége, a Szigeti Külvárosi Plébánia által gondozott filiális templomként hívatását a nehéz időkből is ellátta, s híveinek áldozatvállalásával napjainkban is maradéktalanul teljesíti küldetését.

A II. stáció

ÓNODY JENŐ

EGY EMBER ÉLETE... III.

Alföldi parasztyerekből lettem pécsi bányász

Öreg-akna

Pécsett a bányagazgatóságra mentünk. Ott nagyjából átnézték a társaságot, majd jött egy furgon és a várost átszelve, a keleti peremre vitt minket, az erdőbe. Körülnézve, a mélyben észrevettünk egy patinás épületet. Lementünk a hosszú lépcsőn és helyben találtuk magunkat, a Ferenc József aknai legényotthonban.

Az épület lóistállónak épült, de ló már alig volt, sűrített levegős mozdonyok jártak a bányában, ezért a jászlakat kidobták, és vaságyakat raktak be. Volt még néhány ló is, persze. Volt egy konyha, nagyon finom és bőséges étellel, amiért akkor fizetni sem kellett. Koradélután lévén, mindjárt asztalhoz is ültettek minket, talán vártak is. A fogadtatás tehát szimpatikus volt. Szalmazsákot tömtünk, igaz, hogy párna és takaróféle nemigen volt, de volt egy nagy dobkályha, abba fűrészporral tüzeltünk. Ott volt a bányához tartozó fűrészüzem, a fatér. Egy éppen leszámoló fiatalembertől megvettem fölöslegessé lett zsákvászon munkaruháját. Másnap orvosi vizsgálat és a kapott papírral máris lehetett jelentkezni az aknaírnoknál. Márkát – azonosító fém bilétát – adtak és le lehetett szállni sihtre. Reggeli tejeskávé vajjal és még a kulacsot is teletöltötték kávéval.

1950 március volt. A Mecsekben, szénbányában voltam. A felolvasóban beöltözve, padokon ültek a bányászok. A biléta a mellükön fityegett, a kabátjukra erősítve. Többnyire németül beszélgettek. Ott ültem én is, felbilétázva, zsebemben az újságpapírba tekert zsíros kenyérral. Itt-ott még a szöveget is értettem. Síndarab lógott a falba vert szögön, mellette kis láncon, kis kalapács. Ha idő volt, valaki klopolt, a kalapáccsal megverte a síndarabot. Elkezdődött a beosztás. Aki nek a nevét olvasták, nagyot kiáltott: – hír! (Hier – itt van).

A Rózsa fejtési csapatba osztottak be. Ez a zenészbriád volt, melynek az áldott emlékü Rózsa Jani bácsi volt a vezetője. A fejtési csapat talán húsz főből állott. Ebből egy fő, Jani bácsi a csapatvezető, négy fő szállítócsillés, három fő forattoló, készlettovábbító, takarító segédmunkás. Ezek között voltam én is. Zsíros kenyér a kabátzsebben, oldalunkon fityegett a tele kulacs, kézben az akkumulátoros lámpa.

A fatéren felpakoltunk fával, mindenki egyformán. A vajúrok rámutattak: Ezt hozdad, gyerek! Alaposan felpakoltam, nem kíméltem magamat. Kanyargós hegyi ösvényen mentünk az erdőben, le-nek, fö-nek, ahogy itt mondták. A lámpát a nadrágszíjra kellett akasztani, hogy mindent fogni lehessen. Csak széttárt lábbal lehetett menni, különben a lámpa alsó pereme elverte a térdet.

Kis, féltető deszkabódéhoz értünk. Itt leült a csapat, ki hogyan tudott, fűre, fára, tuskóra. Kibontották a zsíros kenyeret, és falatozni kezdtek. Nekem is szóltak: Egyél, gyerek, mert ha nem eszel, a patkány eszi meg! Csöndben morzsolgattam a zsíros kenyeret. Itt ez volt az étlapon mindenkinek. Vastag kenyérkaréj, rajta vastagon a zsír, jól megszóva, összefordítva. Az arcokon derűs, szinte büszke

nyugalom, beszéd szinte semmi. A bányász saját magát töltötte fel, étellel, elhatározással, mint veszélyes sportoló a start előtt. Nem volt ugratás, egetverő kacagással, mint a summás parasztek közt, otthon, Biharban. Figyeltem és igyekeztem úgy viselkedni, mint az öregek.

Jani bácsi az aknán szállt le, a fejtés alsó végéről jött föl, a töltő csilléssel együtt. Ő már szemrevételezte a fejtési frontot és megtervezte az egész harmad feladatait. Azonnal kezdte az utasításokat: Hermes, te új pászta kezdel, Kittl, te

fogod az első ortot, Koréh, te betörsz Kittl alatt, Kodály, te a harmadik ortot fogod, a negyedik ort megszaladt, azt kihagyjuk és így tovább.

Hozzám is volt szava: A szemed rajta legyen mindenem, egyik szemmel felfelé, másikkal lefelé figyelj. Sürgősen befejeződött az étkezés, indult a munka. Ne félj semmit, ott leszek melletted, fiú.

Elvették a kis deszkaajtót, és egymás után ereszkedtünk le a gurítóba. Itt már megláttam a szenet, a gurító oldala merő feketeszen volt. Feküje, fedője pedig réteges mészkő. Leadtuk a fát a gurítóba, akkor a felső ajtót becsukták, az alsót nyitották és fokozatosan, kézzel kézzel leadtuk az anyagot a fejtési munkahelyekhez. Végig a fejtés oldala, (a front) itt is tiszta feketeszen volt.

Az ajtók a légáramlást, szellőzést szabályozzák. Egyszerre két ajtót nem szabad kinyitni, mert a hamis levegő máshol légpangást okoz és ez komoly veszélyt rejt magában. A fejtésben felberregtek a sűrített levegővel működő fejtőkalapácsok. A szén kiborult a front hosszában lerakott lemezcsúszdába. Deszkából faragott lapáttal továbbítottuk lefelé. Ahol nagyobb volt a dőlésszög, magától is elment. A lendület volt a fontos, hogy folyamatosan menjen. Ha megállt és föltelt a szénfolyam, melege lett a forattolónak.

Ordítás felülről: Hadd menjen! Ordítás alulról: Hadd jöjjön! Zárt térben jól terjed a hang, a vascsövön klopfolni is lehet. A fejtési front 50–60 méter hosszú. Elterjedt mondás volt: Ha fent vagyok, lent nem megy, ha lent vagyok, fent nem megy. Félig kritika, félig ugratás volt, ha azt mondták: Mindig ott nem megy, ahol te vagy! Jani bácsi mindig ott volt, ahol nem ment. Kiadta a munkát, azután a foratot (szénkészletet) tologatta a csúszdában, le-fel rohangálva a front teljes hosszában. A példát látva, ezt csináltam én is, de a vajúrok oda-odaszóltak: Gyerek, adjál deszkát, adjál kapnit, adjál stemplit!

Így az öregfejtés és a front között is sokat közlekedtem. Kapával húztam a csúszdába és lapáttal toltam a foratot. Jani bácsi operetteket énekelt, néha katolikus egyházi énekeket. Nagyon szép, könnyed, selymes hangja volt. Amit tudtam, vele énekeltem én is. A bányászzenekar tagjai, muzikális emberek dolgoztak itt. Gyakran daloltak a többiek is. Én mindig vonzódtam a zenéhez, talán ez volt az oka, hogy hamar befogadtak.

Néha segíteni kellett a szállító csilléseknek. Ha összeborult a cúg (csillesor), segítséget kértek. Szabály volt, hogy a leesett csillét két ember tegye vissza a sínre. Én egyedül emeltem fel a tele csillét, így aztán hamarosan a csillések közt találtam gamamat.

Hogy milyen a szénbánya? Rétegesen helyezkednek el a széntelepek, mint süteményben a krém, de lehetőleg csak a krémet kell kiszedni. Az összlet szintesen –csapásban – kb. tíz kilométer hosszú, dőlésben kb. egy kilométer széles és 32 számottevő szénréteg van benne. A rétegvastagság 0,4–6 méter között van. A rétegek közötti meddő anyaga különböző: mészkő, homokkő, pala, agyag, márga stb. Az egész szélteben megdőlt, 20–70 fokos dőlésű, és lent van a föld alatt. Nagy S-kanyarral helyezkedik el a pécsi Gyükéstől a komlói Zobáig.

A szénbányászat bonyolult és gyönyörű szakma, de nem csak szakma,

hanem tudomány is. Ezrek éltek-haltak érte, sok tízezer ember kenyere volt. Velem együtt jött Pestről Horváth Sanyi földim, aki már sok éve élt Pesten. A zsíros kenyér fogyasztása közben megkérdezte az egyik idős vájárt: Mondja, bátyám, szereti az erős feketét? Szeretem hát, csak jó erős legyen! – volt a válasz. Akkor csókolja meg a bivalytehenet, az jó erős és fekete is! Sanyi egyedül nevetett, a többiek meg voltak rökönnyödvé. Szentségedet, te pesti strici, hogy mersz te engemet megszégyeníteni? ugrott fel az öreg, fejszével a kezében. Sanyi ügyes volt, el tudott menekülni, az öreget lefogták. A bányában szigorúan tilos a tettlegesség. Emelt hangon csak a felelős vezetők beszélhetnek. A fenti esetből úgy lett, Sanyi hamarosan visszament Pestre.

A legényotthonba német fiúk jöttek a közeli, németek lakta községekből, főként Himesházáról. Hétféveken hazajártak, hoztak szalonnát, krumplit, egyebeket. Németül beszéltek, magyarul nem voltak hajlandók megszólalni, tetették magukat, mintha nem is tudnának. A bányafelügyelet, a vezetők is németül beszéltek velük, és nagy becsben tartották őket. Fuchs Bálint mondta el, hogy ezeket kitelepítették, többen a transzporttól szöktek vissza. Én is elmondtam az esetemet, a hatást leírni nem lehet. Azonnal tudtak magyarul és nagyon jó barátok lettünk. Az egyik sváb gyerek továbbra is keserű képet vágott, ha megszólítottam, inkább odébb állt. Egyszer csak eltűnt végleg. A többiektől tudtam aztán meg, hogy a falujukban embert ölt, és önként feladta magát. A saját házuk melléképületében lakott, és mikor jöttek a betelepülők, egy csapással agyonütötte az új családfőt.

A fizetésemet Kittl János családjánál helyeztem biztonságba, aki Szabolcsbányatelepen lakott, Luftkoloniban, a Rigli soron. Első fizetésemből szép sötétkék öltönyt varratam, fekete lakkcipőt, felöltőt, fehérneműt vettem. Ez mind náluk volt. Szoba-konyhás lakásban laktak, előszoba, fürdőszoba sem volt, csak egy fából készült sufni és WC a ház előtt, a picike udvaron. Az egész telep, hosszú házakban, ilyen lakásokból állt. Janiéknak akkor volt egy kisfiuk, aki járnit tanult. Ha elmentem a telepre bálba, náluk öltöttem át. Ahogy sötét ruhában, csinosan, itteni kifejezéssel élve „puccparádében” megjelentem a promenádon és a bálban, bányászismerőseim elneveztek kispapnak. Ez a név rám ragadt, rajtam maradt és végig kísért bányászéletem során, igaz, nem túl széles körben. Sokáig ünnepi ruhám volt az a sötétkék öltöny, nagyon sokat táncoltam benne. Évek múlva Kittl Janinak adtam, rá pontosan illett, én vastagodtam egy kicsit.

A csillézés a széntelepen szintesen kihajtott szállítóvágaton, az alapvágaton zajlott. A lemezcsúszda csonkja mellmagasságban nyúlott be a vágat szelvényébe. A vágatban kisvasúti-sín volt, azon csille, a csúszda vége pedig a csilleperem fölött. Itt lehetett a fejtésből érkező szén a csillébe ereszteni, a csillét megtölteni. Ez a művelet a töltőcsillés feladata volt és nem volt veszélytelen. A töltősubert nem engedhette kiürülni, mert az üres csúszdán nagy sebességgel érkező készlet, különösen a nagyobb kódarabok, kiverte a kezéből a lapátot. Később volt benne részem, csak a csille mellé lehúzódva és oldalt kimászva menekültem meg a középvágattól, ami omlásból származott.

A töltő csillés már rangot jelentett és a vájár átlag fizetésének 90 százalékát

kapta. Volt, aki nem is akart vājár lenni, meg akart maradni a suber mellett. Első beosztott csillés a Berényi Gyuri keze alatt voltam. Kitűnő töltőcsillés volt. Érettségije volt már akkor és tovább akart tanulni – ami később sikerült is –, csak családi anyagi okok miatt járt a bányába. Ha kellett, még a törött támot is kicserélte, néhány perc alatt (!), de vājár nem akart lenni. Nem volt feltűnő az én érettségim, hiszen nyaranta egyetemi hallgató bányász-fiatalok is tolták a csillét később az én kezem alatt is. Toltam hát és emelgettem a csilléket, üreset, telit egyaránt. Gyuri mellett leülni nem lehetett, ő mindig talált feladatot, ha nem, csak az ideges, átható hangjával zaklatta a csilléseket. De bántó, csúnya szó nem jött ki a száján.

Kikre emlékszem még? Árvai Tibor később aknász lett, Heller Alajos később mérnök lett, Prohászka Ede később aknász lett. Na és én, később mérnök lettem, Gyuri pedig, azt hiszem, Számviteli Főiskolát végzett. Ez a társaság legalább annyira jelen van emlékeimben, mint a népi kollégista szobatársak. Na és Jatata! Rendes nevén Grósz János. Becenevét onnan kapta, hogy idősebbekkel beszélgetve mindenre azt mondta: Ja, Tata! Ja, ja, Tata! Ez magyarul azt jelenti: Igen, papa! Igen, öreg! Az igen helyett a német ja, vagy inkább a ja, ja, vagy ja, ja, ja általános volt a szóhasználatban. Ez a szó mindig kiemelkedett a beszédből. Ez jellemezte a pécsi bányászokat, mert ezt később az új bányászok is átvették, ezzel érzékeltetve idetartozásukat, saját maguk és a világ felé. Jatata nagyon vékony gyerek volt. Izgékony, mozgékony, de soványsága bányász soványság volt. A fürdőben sokszor szappanoztam a hátát. Csupa ín, csupa izom volt az egész ember. A kemény bányamunka és a forró bányalevegő lepucolt a testéről mindent, ami nem feltétlen szükséges. Jatata telepi vagány volt. Ő más úton próbált kiemelkedni. A telepi boltot kifosztották. De csak a csokoládé, cigaretta és finom ital hiányzott. Az ajtók, ablakok épek voltak. Megállapították, hogy a tető tűzfal szellőző ablakán át hatoltak be, ahol egy kisebb kutya, ha bemászhatott volna. A szajréval egy lánynak akart kedveskedni, ezért hamar lebukott. A börtönből szökésben lelőtték. Még nem volt húszéves.

Az egyik étkezésnél, a zsíros kenyér pusztítása közben én lettem a téma. Azt hiszem, az idősebbik Müller, Vili bácsi kezdte. Mondjad csak, Jenő fiam, mi volt a neve az apádnak, mielőtt magyarosított? Nem magyarosított, feleltem. Ónody volt a nagyapám, a dédapám és a többiek is. Nekünk te ne hazudjál, fiam. Te úgy dolgozol, mint egy német, te nem iszol, nem bumlizol, nem káromkods, te német vagy, fiam! Nekünk te elmondhatsz mindent, mert mi is németek vagyunk. Megtudtam még, hogy többen lányos apák, de magyarhoz nem adnák a lányukat, mert a magyar a falat támasztja, a mellét döngeti, de dolgozni nem akar.

A legényotthonba két cigány fiatal érkezett. Ők is Öreg-aknára jöttek dolgozni. Előbb cirkuszban működtek, mint idomárok és erőművészek. Ittak, berúgtak, verekedtek, kiabáltak. Más ágyára feküdtek, mások ruháiba öltöztek. Napirenden volt miattuk a rendőrség. Végre eltűntek, de nem mentek üres kézzel. Én óvatos ember voltam, hiába vágta fel a szalmazsákomat, tőlem nem sok mindent vittek el. De két hónap alatt elegendő lett a volt lóistállóbéli legényotthonból. Pedig a koszt jó volt és olcsó. Erdőben, vadregényes környezetben, helyben voltam, az aknától har-

minc méterre. Korlátlanul csinálhattam a pótműszakokat hétvégén is. Voltak helyek a bányában, ahol csak üzemszünetben lehetett dolgozni. A soron kívül berendelt vājár csak beszólt az otthonba: Kispap, gyere le velem bővíteni! Mindig mentem.

Kittl Jani szólt, hogy több pénz nem vesz át megőrzésre, hanem elvitt egy rokonához, aki családi házában szállást és kosztot adott. Nem csoda. Jánosnak tanúskodnia kellett, hogy nála volt a pénzem és arról is, hogy miért annyi, amennyi. A rablók pedig simán átmentek a déli határon.

Megszólított Kincses Józsi bácsi, a bányamester: Na, Onódi, hogy tetszik a bánya? Magát a miniszter küldte, az ajánlólevélen az ő aláírása szerepel! Miért jött ide Pestről? Mit mondott magának a miniszter? Igyekeztem okosan felelni: A Minisztérium a Munkaközvetítő Hivatalhoz fordult, hogy irányítson munkaerőt a szénbányászatba. Én az iparfejlesztési program keretében jöttem ide dolgozni. Akkor azt mondja: Sokkal több szemet akarnak. Sok ember kell még ide. A meszesi szántóföldek helyén, az innenső oldalon új városrész épül. Komlón pedig új várost építenek. Aztán egészen csöndesen: Akar-e ifjúsági titkár lenni? Mi magát ajánlottuk, mert tiszta ember! Tudja, itt mindenkinek priusza van, még a nyilas időkben. Mentek is a levelek a nevemben, azt sem tudom, hová. Az irodai hölgyek írogatták. Jöttek a levelek részemre az aknára, mint az ifjúsági szervezet titkárának, pedig ilyen szervezet ott akkor még nem is létezett. Levelező versenyt nyertem és egyhetes Mikosd pusztai üdülést, amiről később írok.

Úgy döntöttem, hogy politikáról nem nyilatkozok se pro, se kontra és minél hamarabb elmegyek innen István aknára dolgozni. Láttam én, hogy egy kis Monarchiába keveredtem, ahol az összes náció jelen van: német, cseh, morva, szlovák, szlovén (krajnai, vagy gráner), horvát, szerb stb. De nemcsak idegen etnikum, magyar is többféle volt itt: felvidéki kitelepített, székely menekült, vajdasági, alföldi és helybéli. Volt egy idősebb csillás, Varga András, aki német tengeralattjárón szolgált és a periszkópból látta a New-York-i Szabadságszobrot. Voltak idősebb vājárok, akik együttműködtek a németekkel, ezért büntetésből csak keresetük 60 százalékát kapták, fizetésüknek majdnem felét az államnak utalták. Láttam emberi és családi tragédiákat, de nem hallottam panaszszót senkitől. Tőlem sem hallott panaszt senki. Hiányzott anyám főztje, apám utasításai, a testvéreim. Sokszor riadtam fel álmomból. Jaj, már hajnal van, etetni kell a lovakat, az ökröket! Ha a szobatársak horkoltak félhangosan, úgy, mint a ló, amikor vizet kér, felugrottam fektemből. Igaz, ez évek múlva is előfordult. A régi életforma benne volt a tudatban és a tudat alatt is, a tudat, az idegek, és az egész szervezet lassan az új életformára váltott.

A szénrétegek északról déli irányba dőlve haladtak a mélység felé. A szinteket kb. 50 méterenként alakították ki. Öreg-aknának négy szintje volt, de a negyedik szint egyben István-akna első szintje is volt, tehát István ugyanazon telepekben, de sokkal mélyebb területen működött. A művelés felülről lefelé haladt. Öreg-akna a 19. század második felében épült. Eredeti neve Ferenc József-akna, a szocialista időkben Béke-akna, de a nép csak Öreg-aknának nevezte. István-aknát az első világháború előtt kezdték építeni, de már Horthy Miklós avatta fel 1925-ben. Teljes neve Szent István-akna, de a nép csak új aknának nevezte. István-akna a kiszolgáló

épületekkel együtt a műszaki építészet remeke. Az induló termelési technológiával, technikával együtt nem világszínvonal, hanem – első a világon.

A kövesút, amelyen a furgon a legényotthonba vitt minket, a Luftkoloni promenád mellett haladt az aknák felé. Mellette gyalogút is kanyargott a hegyoldalban. A kaptatókon falépcsők voltak, oldalt karfák a sihtre jövő-menő bányászoknak. A telepi bányászok itt jártak sihtre. Öreg-akna hegyoldalban van, az új akna tovább, fent a hegytetőn, a kövesút az Öreg-akna mellett megy tovább, felfelé. Az út mellett, kétoldalt mives, betonlappal bélelt vízárkok és gondozott, gyönyörű gesztenyefák vannak.

Nevezetes út ez. Itt hordták az irdatlan mennyiségű beton- és vasanyagot paraszt-, illetve pógárszekereken szabolcsi fuvarosok az épülő új aknához. Itt haladtak a hintók az avatásra, rajtuk Horthy Miklós és kísérete, valamint az egyházi méltóságok, kíséretükkel. Itt kaptattak fel a bányászok, sihtre járva, naponta háromharmadban. Itt jártak az asszonyok fel, a fizetésért. Itt hozták le koporsóban a halottakat.

A kitermelt szenet üzemi vasúton, TALBOT-kocsik hozták Újhegyre, a szénmosóba. Öreg-aknán a lóistálló mellett volt a szénsiló, itt töltötték meg a TALBOT-szerelvényt szénnel. István-aknáról végtelen kötél hozta a tele csilléket a silóhoz, Rücker-aknáról kb. két kilométeres tárón át mozdony hozta a csilléket. Öreg-aknatól a csillék, a szabályozott dőlésű vasúton, maguktól gurultak a csillebuktatóhoz és így kerültek a silóba. A TALBOT-on emberek is utazhattak. A Bogád felé eső falvakból eljöttek a szénmosóig, ott fel a TALBOT-ra és mindenki, aki a vonat közelében lakott, menet közben is fel, vagy lelépve, ezzel utazott Öreg-aknáig. Onnan István-aknára gyalog.

Más irányból is jártak sihtre. Somogy felől kövesút vezet István-aknára, de inkább az erdei gyalogutat használták. Szabolcs faluból TALBOT-tal is, de inkább gyalog jártak Öreg-aknára a Szabolcs patak mentén, az erdő alatti gyalogúton, István-aknára Csertetőn át.

Mivel a legényotthonnak kitelt a becsülete, Kittl Jani elvitt Szabolcsfaluba, Borbás Józsi bácsiékhoz, akik családi házukban foglalkoztak koszt-kvártélyadással. Kizárólag alföldi, szegedi, nyírségi és bihari gyerekek voltunk ott, akik mind a bányánál dolgoztunk, én Öreg-aknán, a többiek István-aknán. Én Öreg-aknára gyalog jártam, Békaváros felé. A gyalogútra ránöttek az erdő lehajló fája. Hajnalonta millió madár röpködött, ugrált, csivített. István-akna meddőhányójáról kőzuhatok jöttek le a völgybe. Mások is jártak itt sihtre, hamar megismerkedtünk. Öreg-aknán, a zenész csapaton kívül még három fejtési csapat működött. Végig jártam mindegyiket.

Magából bányászt nevelünk, Onódi – mondta Vereckeai üzemvezető. Ha itt megtanulja a szakmát, a világ bármelyik bányájában dolgozhat. De István-aknára csak akkor menjen, hogyha itt jól kitanul, mert ott több a veszély. Alapvágaton Náldai Guszti bácsi mellett csilléskedtem először. Szépen elmagyarázta a csillefordító használatát, de először nem sikerült. A meddővel jól megrakott csille belefeküdt a sramba. Megtanultam a bányászkáromkodás csodálatos sokszínűségét, mely hemzsegett a germanizmusoktól, de tartalmazott számos hungarikumot is. Guszti bácsi

mestere volt. Hogy mi volt a dolgom? Először is a vájvégre letettem a vaslemezt. Ez nagyon fontos volt, megkönnyítette a lapátolást. Guszti bácsi betört és én a kiboruló anyagot a csillébe raktam. Szívlapáttal dolgoztam. Ez egy szélezett, nagyméretű, szív alakú lapát. Puha szénbe könnyen merül, de a követ csak a lemez fölött járja. Ennek a lapátnak külön technikája van. Ezt a lapátot a gyakorlatból származó tisztelet övezi. Láttam embereket, akik óvatosan fogták meg a nyelét, minden adagnál több lépéssel, lassan emelték a csilleperem fölé. Így megrokkanni lehet, szívlapáttal dolgozni nem! Drága apám, aki kaszálni tanítottál: A lendület a fontos, fiam! Biharban van egy szólás: egy kasza, egy hold föld. Ez azt jelenti, hogy egy kaszásnak naponta egy hold búzát le kell vágnia. Hozzájön még a kévekötözés és a kereszttekbe rakás is. Ez volt a hallgatolagos norma. De ez lendület nélkül nem ment!

Tehát, annyit vegyél a lapátra, amennyit egy lendülettel a csillébe bírsz dobni. Közben előre léphetsz kettőt, hármat is, de a lapáton lévő súly lendülete ne törjön meg. A tele csillét a rendezőre toltuk. Ez kétpályás, olyan, mint a MÁV-nál, csak sokkal kisebb és lent van a föld alatt. Hosszában nyolc-tíz csille fért el rajta. (A mozdonyszállítás céljára sokkal hosszabb rendezők épültek). A továbbiakban kézre adtam Guszti bácsinak, amit kért, elvágtam a stemplit, ahol kérte, segítettem a nehéz stempliket és a kapnit (főtefa) a helyére tenni.

A rendezőről bányaló húzta a csilléket a főkeresztvágati rendezőre, amit földalatti rakodónak neveztünk. Visszafelé üres csilléket hozott. Egy lóvontatta cúg hat csilléből állott. A lovak sodrott, muraközi félvérek voltak, tömött, nyugodt, de nem túl nagytestű állatok. Indításnál megszámozták a csilléket, a hetedik rándításnál leálltak, hat csillénél többet nem voltak hajlandók elvinni. Vagyis egy bányaló hatláferos, hatemberes volt. Ezt a törvényt tiszteletben kellett tartani mindenkinek, aki a szállításnál dolgozott. Két csillésgyerek ment a cúggal, elől a lóvezető, utána pedig a fékező. Vagyishogy ez volt a szabály, a lóvezető azonban inkább felült az első csillére, onnan bízta a lovat: Neá, neá! A fékező a cúg után ment, leállásnál priglít tett az utolsó csille kerekébe. A lovakat verni tilos volt, de nem is volt ajánlatos. Ezek okos, feladatukat és a bányát jól ismerő, munkaszerető állatok voltak. Rúgós, harapós ló nem maradhatott a bányában. Akire egy ló megharagudott, annak nem engedelmeskedett többet, jobban tette, ha más pályát keresett magának. A lovakat lótetők, rokkant bányászok gondozták, szintenként, az akna közelében lévő istállóknak. A széna és a zab csillében érkezett a föld alá. A lovak az aknán, szállítókasban (kosárban) érkeztek, életükben egyszer le és fel is. Amelyiket kihozták, fokozatosan szoktatták a külszíni fényhez, különben megvakult volna. Vakon már nem volt jó bányába. A nagy bányabaleseteknek, kőzetomlásnak, gázkitörésnek, metán- és szénporrobbanásnak, bányatűznek, nemcsak emberek, lovak is estek áldozatul.

Borbáséknál két külön szobában öten voltunk kosztosok. Albérlők voltunk, teljes ellátással. Érdeklődő, nagyon kreatív társaság volt. Lázár Zoli, Papp Laci nyírségi, Becker Tihamér szegedi gyerek. Ők, miután felépítették Csillebércet, itt kaptak életre szóló hívatást. Mindegyik járt valamilyen tanfolyamra, Becker franciaul is tanult. 56-ban Franciaországba ment és ott is maradt. A többiek velem

és a később érkező Géza testvéremmel együtt a mecseki szénbányászat sokat próbált, de mindenütt helytálló oszlopos tagjai lettünk.

Józsi bácsi idős bányász volt, egész életével példaképpül szolgálhatott számunkra. Még dolgozott Öreg-aknán, bővítésben. A legtöbb felvilágosítást, szakmai információt tőle kaptuk. Azt már Julis néni mondta el, hogy Józsi bácsi 19-ben vöröskatona volt. A Felvidéken meneteltek felfelé egy dombra, innen ők, amonnan a csehek. A dombtetőn látták meg egymást és azonnal futni kezdtek, ők erre, a csehek amarra. Józsi bácsi mindig sírdogált a régi történetek hallatán. Beszélt a régi, szolidáris szakszervezeti munkáról, és arról, hogy leszállás előtt a felolvasóban közös imádkozás is volt. Mindez már a múlté. 45-után a közös ima elmaradt, igaz – helyette? – fokozatosan nagyon komoly technológiai óvintézkedéseket vezettek be. A maga idejében mindegyik hasznos volt.

Megfigyeltem a falut, a városrészt, ahol laktam. Itt kevesebb volt a német, mint a bányatelepen, Luftkoloniban. Többségében régi eredetű magyar családok laktak itt. Helyi, ősi eredetű jellegzetesség, hogy a családneveknek két változata van, melyek mára teljesen elkülönültek, önállósodtak. Pl. Bocz – Kisbocz, Tóth – Kistóth, Lantos – Kislantos, Nagy – Kisnagy, Tamás – Kistamás, Borbás – Kisborbás stb. Tudtam, hogy ez a középkori családszerkezetből ered és hasonló csak a törököknél és a székelyeknél fordul elő.

A Szabolcs patak itt ered és az Ormánságot átszelve Drávaszabolcsnál folyik a Drávába. Az Ormánság több török népi jellegzetességet őrzött meg, talán ez is az?

Eljártam a helyi katolikus templomba is. Főként az idős asszonyok, gyönyörű helyi viseletben voltak. Mesélték az öregek, hogy a szőlőhegyen régen földvár volt. Az egész Mecsek és a sík, le a Drávaig, Szabolcs vezér birtoka, a megye nagyobbik része Árpád-házi királyi birtok volt. Rendszeresen eljártam a nagyalománál lévő református templomba is. Pécs, a rá magasodó Mecsekkel Nagyváradhoz hasonlított, csak sajnos, folyója nincsen. Az egész Baranya, hegyeivel, erdőségeivel, síkságaival, nagyon hasonlított Biharhoz.

Szabolcson pógárok, bányások és bányászok laktak. A pógár 5–6 hold földdel, ebből egy hold szőlő, egy pár jó fuvaros lóval és két-három fejőstehénnel rendelkezett és persze nagy családi házzal, ahol együtt élt a nagycsalád több generációja. A szőlőben présház-pince, otthon a ház alatt is pince, borral. A bor az egész család részére fogyasztásra szolgált, de csak ritkán részegségig. Az igazi pógár mindig tudta, hol a határ.

A bányász kevesebb földdel rendelkezett, de szőlővel feltétlenül és a nagycsalád férfitagjai, legalábbis télen, eljártak a bányába is, vagy valamelyik kiszolgáló üzembrészbe, aknaács, fatér stb.

A bányász csak a bányából él, közvetlenül a szénfalon, vagy a vájvégen dolgozik, erre tette az életét és igyekszik a szakmában minél előbbre jutni. A bányászok egy részének van családi háza, kis szőlője, más része albérletben, vagy a kolónián él. Laktak itt, persze iparosok és tisztviselők is, szép számmal, akik szintén a szénbányánál dolgoztak. A falu fölött a hegyoldalban, hosszan elnyú-

ló szőlőterület pincékkel, présházakkal, fölötté nagy, meredélyes legelő, majd a Csertetón elkezdődik az összefüggő erdőség, ami aztán észak felé egészen le, a hegy lábáig, a szélső házakig húzódik. Az erdőben hegyre fel, le gyalogutak, amelyeken az egész Mecsek hegység bejárható.

Az első komolyabb trauma, a szakma első figyelmeztetése a kettes telepi gurítóban ért. A gurítót a II. szintről, az I. szintre hajtottuk. Heller Józsi bácsi mellett voltam csillés. Józsi bácsi ötven körüli, tapasztalt, kitűnő vájár volt. A gurító nem sokkal lyukasztás előtt, vagyis már hetven méter körüli hosszú, a légcatornát már három sűrített levegővel hajtott ventilátor bűgatta. Az alapvágaton összehordtam a két mezőhöz szükséges biztosító anyagot, stemplit, kapnit, deszkát. Józsi bácsi elvette a tiltó keresztet, majd az anyagot, fokozatosan adogatva, felvittük a vájvég közelébe. Közben ellenőriztem a lutnit, az összeillesztések hézagaiban megvan-e az agyagtömítés. A ventilátorok jártak. Fölfelé haladva, Józsi bácsi a benzin lámpával folyamatosan mérte a metánt. Föfelérve, a fejtőkalapácsról lecsavarta a tömlőt és az utolsó mezőt átfúvatta friss levegővel.

Két segédácsolattal kezdünk, aztán betörünk, mondta Józsi bácsi és fölhúzódtott a vájvégre, én pedig visszahúztam a pipa lutnit és kapával húztam a szenet az utolsó két mezőből, hogy ácsolni lehessen. Láttam, hogy Józsi bácsi leroskad, majd rám kiált: A gépet! Tudtam, hogy levegő kell. Ugrottam, és nyújtottam fel a fejtőkalapácsot. Ketten fogtuk már, és ketten kezdtük a tömlőt lecsavarni róla, de a többire nem emlékszem, mert a tömlőben sem volt levegő. Nem volt nyomás. Az alapvágaton, hanyatt fekve tértem magamhoz, Józsi bácsi a mellemen térdelt. Ha metán van, kicsiket lélegezz, ha mélyre szívod, azonnal elfekszel, mondta. Tíz percet aludtál, én hoztalak le. Most, ha akarsz, kiszállhatsz, orvoshoz mehatsz, megjár a siht.

A ventilátor itt is csendben volt, a sűrített levegős csőben nem volt nyomás. A vascsövön végigfutó hangokból tudtuk, hogy a csőszerelő a közelben dolgozik. Rövid idő múlva, oldalán szerszámos ládával, sietve jött az alapvágati vájvég felől és egy harsány Jó szerencsét! köszöntés után: Máris engedem a nyomást és mehetnek fel, Józsi bácsi, mondta. A szerencse megvolt nekünk is, meg neked is, felelt az öreg, mert már fent voltunk, amikor elzártad és kis híján fent is maradtunk. Az ember ládástól, csőrömpölve huppant mellénk, az ulniba, ahol ültünk. Családom van, Józsi bácsi, ne tegyenek tönkre! A fiúnak mondd, szólt az öreg, ő most kiszállhat, hazamehet, de akkor jelteni kell és megkérdezik, hogyan történt. Te vagy az, Kispap, drága testvérem, ugye nem szállsz ki? Végig tapogattak, néhány véres horzsolást találtak, – eszembe sem jutott kiszállni –, csak hányingered ne legyen, mondták, és az nem volt. Nem kis munka egy embert hetven méterről lehozni, méterenként átemelgetve a talplépcsőkön, úgy, hogy ép maradjon, egyedül, amikor a segítség maga is közvetlen életveszélyben van. Az öreg róka érezte a veszélyt, menekült a gyorsan felszaporodó metán elől, de engem is cipelt magával. Ahogy megéreztem a metán hűvösségét, savanykás ízét, megsejtettem a helyzet tragikumát és nagyszerűségét is, de erről itt senki sem beszélt. Megjött a levegő, felbúgtak a ventilátorok. Felmentünk. Itt leszel mellettem, kézre adsz, mondta az öreg. A pipa lutnit előre húztam, Józsi bácsi betört: elvette a baloldali homlok fesz-

két (unterzaci). Kezében felberregett a réselőgép, egy keskeny sávot kiréselt az új mezőből, előreütötte a tűző deszkát a fedő alatt, elülső vége alá a homlokfeszkrét és azt a felső végénél az ellenfeszkével (gégenzaci) a főtefához rögzítette. Az új, kb. egy méter hosszú részbe, behúzta a pipalutnit. Ezután következett a középső homlokfeszke elvétele, a középső sáv kiréselése, a főtetűző, a homlokfeszke előre vitele és ellenfeszkezése. A homlokban most már két erős feszke volt, a homlokszenet féldeszkával, darabokkal szilárdan meg lehetett fogni, sőt az egész baloldalt el lehetett fogni deszkával. Az oldaldeszka elülső végek részbe kerültek, majd rövid, hegyes végű feszkekkel (spitzungokkal) a homlokfeszkekhez lettek rögzítve. Ugyanígy történt a mező jobb oldalának felfogása is. Ezután előrevitte a vándorgerendát a homlokfeszkek lábaihoz és erős gömbfa feszkével a főtefához rögzítette. Ezzel az új gurítómező fel volt fogva.

Ezután következett a főácsolat beépítése. A főtefát feszkével a helyére rögzítette, majd aláütötte a közép támot. Ezután a két oldaltám következett, majd a talpdeszkák (lépcsők) elhelyezése. Ezután építettük be a segédácsolatokat. Ezek középtámot nem, csak oldaltámokat kaptak, viszont a főtefákat (kapnikat) egymáshoz stabilan feszkezni kellett.

A fokozatosan ránehezedő nyomás stabil biztosító szerkezetet talál és a szerkezet önként, dalolva, illetve recsegve fölveszi a ránehezedő nyomást. Ez a dolga.

A gurítóban lévő csúszda teljes hosszában megtelt szénnel. Lementünk az alapvágatra. Józsi bácsi segített, két üres csillét fogtunk, ketten toltuk. A superból megtöltöttük, és a két tele csillét toltuk ketten. Akkor jött a körlet aknász (revirs-teiger). Jó szerencsét! Lieg auf! Kapott erős csillést, miért láfol, Józsi bácsi? Azt mondta, tanulni akar, velem volt a vájvégen. Most visszasegítem, mondta az öreg. Pár nap múlva a bányában a superból töltöttem a csillét, amikor jött Kincses Józsi bácsi, a bányamester. Csillogó, ikrás feketeszen ömlött a csúszdából, kézzel terítettem széjjel. Köszönt, és ő is belemarkolt a szénbe, ketten simogattuk púposra.

Heller beszélt magáról, mondta és hosszan nézett. Maga nem ment orvoshoz, nem akar leszámolni, maga már a mi emberünk. Látjuk, hogy húzódik a politikától, nem baj, vállalja más. Maga már a bányától fog nyugdíjba menni és ezt nem bánja meg, fiam. Tanulni szeretnék, mester, mondtam. Amennyit bír, annyit dolgozhat, amennyi a fejébe belefér, annyit tanulhat, A szénbánya mindig maga képezte ki az embereit, mert ezt nem lehet máshol megtanulni, csak itt. Majd így folytatta: Itt már nem találkozunk többet, én Komlóra megyek üzemvezetőnek. Ha újra a kezem alá akar kerülni, Kossuth aknán megtalál. Lieg auf! Fel a fejjel, Onódi!

Nem mentem Komlóra. Nagy, sáros pocsolyafalunak ismertem, ahol télen, nyáron, hétköznap, vasárnap egyaránt gumicsizmában és esőkabátban járnak az emberek.

Nemcsak a bánya, Pécs is fogva tartott már. A bányászköszöntés: Jó szerencsét! Ezt az öregje néha lerövidíti, csak annyit bök oda, röviden, kicsit megnyomva: Jó! A német köszöntés: Glück auf! magyarul Szerencse fel! Ez így, szabályosan csak magasabb vezetői körökben hangzik el, ott is ritkán. A földalatti pécsi bányász ezt: Lig auf-nak ejti. (Német helyesírási szabály szerint Lieg auf).

TRAJ FERENC

PÉCS, ISTVÁN AKNA 1956.

Családom már a 19. században is a bányászatból élt. Morvaországból származó nagyapám az óhazában megismerte a Szociáldemokrata Párt szocializmusról alkotott elképzeléseit. Az Osztrák-Magyar Monarchia alatt és a monarchia országai között a munkahely-változtatásnak nem volt akadálya, így került a család egy Morvaországi kis bányász településről a Pécshez tartozó egyik bányatelepre. Annak ellenére, hogy a nagyapám nem volt magyar állampolgár, hamarosan alapító tagként bekapcsolódott a Magyarországi Szociáldemokrata Párt tevékenységébe.

A család az 1920-as években költözött, a meszes-telepi bányász kolónia, akkori idők, korszerűnek mondott lakásába. Szüleim a húgomon és rajtam kívül befogadták az elhunyt nagynéni három árváját, korán megözvegyült nagyapám mellett édesanyám nevelőapját és apám kiskorú testvérét. A nagy család részére a főzés az ötven évet a bányában ledolgozott nagypapára hárult, mert a felnőttek, így édesanyám is, mind dolgoztak. Rádió nem volt, a nagyapám több újságot is járatott, így a Népszavát, a Tolnai Világlapját és a Friss újságot. Otthon a társalgás németül folyt. Mi gyerekek az óvodában és iskolában magyarul tanultunk. Így a felnőttek is kénytelenek voltak megtanulni magyarul. A nagypapa több nyelvismerete mellett még a szociáldemokraták egymásközi levelezésére az eszperantó nyelvet is használta. Tört magyar beszédje gyakran mosolyt fakasztott. Ennek ellenére nagyon szerettem vele kettesben maradni, mert a Zrínyi utcai Szociáldemokrata Párt könyvtárából hozott könyvekből, az említett újságokból, a beszélgetésekből korán megismerkedtem a szociáldemokrácia célkitűzéseivel és a világban folyó eseményekkel.

1945-ben a Pécs-újhegyi Szénelőkészítő Üzembe kerültem segédmunkásnak. Felvételnél közölték, hogy be kell lépnem a szakszervezetbe, s mivel körülöttem mindenki párttag volt, ajánlatos nekem is belépni valamelyik pártba. A szakmunkások általában – a jogfolytonosság révén, mert a Horthy rendszerben a szociáldemokrata párt legálisan működött a nyilas hatalomátvételig – a szociáldemokrata pártot választották. A nem szakmunkások általában a Magyar Kommunista Pártot választották. Közvetlen erőszakot nem alkalmaztak, de tudatták velünk, hogy ajánlatos belépni az MKP-be. Párttagságom 1948-ig, a két párt egyesüléséig tartott, mert hazulról hozott nézeteim miatt, aminek gyakran hangot is adtam, visszaminősítettek tagjelöltnek. Ennek lejárta után pedig kizártak.

Ipari tanuló és szakmunkás éveim alatt szaktársaim mind szociáldemokrata beállítottságúak voltak, és folyamatosan kritika alá vonták a kommunista párt intézkedéseit, szocdem vezetőinek fokozatos likvidálását. A kommunista eszmével, a szocializmus forradalmi, erőszakos úton való megvalósításával nem tudtak azonosulni. Ilyen előzmények következtében került arra sor, hogy az ötvenhatos eseményekbe aktívan bekapcsolódjak.

1956. október 24-én reggel arra ébredtünk, hogy a rádióban megszűnt a műsorszolgáltatás és csak monoton zenét sugároztak egész nap. Az öreg-meszési lakótelepen, ahol feleségemmel és kétéves kisfiammal éltem, vezetékes rádióval rendelkeztünk, amit mi kolhoz-szupernek neveztünk, mert csak a Petőfi rádió volt rajta fogható. Szomszédomnak volt világvevő rádiója és tőle értesültem arról, hogy a Szabad Európa rádió bemondta: 23-án a felkelők elfoglalták a rádió épületét. A hír nem ért váratlanul, mert már országszerte voltak olyan rendezvények, ahol nyíltan hangoztatták, hogy változásnak kell bekövetkezni.

A Dunántúli Napló 23-án tudósított arról, hogy István aknán hetek óta nem tudják teljesíteni a tervet. Ennek okát a vezetés abban látta, hogy megváltozott a bányászok hangulata, keveslik a pénzt, elégedetlenek, mert késnek a lakás-tadások. Erre a felszínre küldött csillék oldalán olvasható felírásokból mi is értesülhettünk. Október 24-én délelőtt még zavartalanul folyt a termelés. A délutáni műszakváltás előtt megjelentek a felolvasócsarnokban az egyetemisták, és tájékoztatták a jelenlévőket a budapesti eseményekről, illetve felolvasták a felhívásokat a munkástanácsok megalakulásáról. A helyi lap 25-i száma már arról ad tájékoztatást, hogy István aknán tíz főből álló munkástanács alakult. Ebbe engem is beválasztottak. A munkástanács azonnal meghatározta feladatát, amely elsősorban az üzemhez tartozó aknák, létesítmények őrzésére vonatkozott. A munkástanács tagjai elsősorban emberi magatartásuk, szakmai felkészültségük miatt élvezték a dolgozók bizalmát, függetlenül politikai hovatartozásuktól.

Az ezt követő napokban még dolgoztak a bányászok, bár sokan felvetették, hogy kinek termelnek? Ennek ellenére csak másnap állt le a munka, amikor a tröszt munkástanács vezetői megállapodtak, hogy amíg a szovjet katonák nem hagyják el az ország területét, a megyén kívüli szénszállítást megszüntetik. Elhatározták a nemzetőrség megalakítását.

November 1-jén a Dunántúli Naplóban Csikor Kálmán alezredes, a megyei katonatanács elnöke arról tájékoztatót, hogy a városban a rendet a nemzeti színű karszalagot viselő nemzetőrség, a honvédekkel és a rendőrséggel együtt biztosítja. Az István aknai munkástanács ebbe a katonatanácsba engem delegált és megbízott azzal, hogy a határőrség által felajánlott fegyvereket az üzemben megalakult nemzetőrség számára hozzam el a laktanyából. Késő éjszaka volt, mire rám került a sor. Az átvétel majdnem meghiúsult, mert az átadás-átvételi jegyzőkönyvet nem voltam hajlandó aláírni. Mint katonaviselt ember tudtam, hogy ennek az aláírásnak komoly következményei lehetnek a későbbiekben, ami be is igazolódott a rendőrségi kihallgatások alkalmával.

November elején már csak a karbantartók szálltak le a bányába, bár a tröszt többször is a munka folytatására szólított fel. November 4-én este hallottuk a rádióban Pécs város katonai parancsnokának figyelmeztető felhívását a szovjet csapatok érkezéséről, és arról, ne provokálják a bevonulókat. Ami a szovjet csapatokat illeti, arról mi szemtanúként is beszámolhattunk az aknán tartózkodó és folyamatosan ülésező munkástanács tagjainak. Fegyveres őrszolgálat közben a Pécs-Somogy felé eső hegyoldalon hallottuk a 6-os úton, a város felé dübörgő,

kivilágítatlan harckocsik hangját, illetve találkoztunk az éjszaka folyamán olyan katonákkal, akiket a város határában lévő A/1-es laktanyát elfoglaló páncélos alakulat szétkergetett. Ezen a napon hajnalban, amikor a harckocsik megindultak a belváros felé, Csikor Kálmán alezredes a támadási parancsot visszavonta a város megmentése érdekében.

Felmérve a helyzetet, a munkástanács elnöke felkért, mivel a tanács tagjai közt csak én értettem a gépkocsihoz, hogy próbáljam az üzemi gépkocsival a fegyvereket olyan helyre szállítani, hogy azok illetéktelenek kezébe ne kerülhessenek. Az István-aknai üzemhez tartozó, Rucker-akna melletti erdőben lévő transzformátor állomás padlásterében sikerült biztonságosan elhelyezni. Visszaérkezésünkkor már vártak bennünket a fegyvertelen bányászkatona, akik követelték a fegyverek visszahozását. Erre azonban nem került sor, mert az erdei sáros, meredek úton a gépkocsi vize felforrt, és a jármű használhatatlanná vált. Időközben István-aknára is megérkezett egy szovjet harckocsi és elzárta az aknára vezető mindkét utat. November 5-én a hajnali órákban megjelentek az üzemben a felfegyverzett, magukat „üzemőrségnek” kinevező volt párttagok. A munkástanács tagjai tanácstalannul vették tudomásul a jelenlétüket. Pár nap múlva megjelentek a munkástanács tagjai az orvosi rendelőt elfoglaló üzemőrség őrszobáján, és kérték a jelenlévőket a fegyverek átadására, mert fegyveres jelenlétük rontja a bányászok hangulatát. Az üzemőrség tagjai vonakodva, de átadták fegyvereiket, azzal, hogy azt a munkástanács visszaszolgáltatja a származási helyére. Így sikerült a munkástanácsnak az üzemőrséget lefegyvereznie.

Az ezt követő napokban megalakult a megyei pártbizottság épületében a Karhatalmi ezred, közismertebb nevén a „pufajkások”, akiknek első bevetésükre a Kossuth téri tüntetés feloszlásánál került sor, a városban tartózkodó szovjet alakulatok közreműködésével. Sikerült a tömeget szétoszlantni. Ezen a tüntetésen én is részt vettem. A mi csapatunk pécsújhegyi, István- és Béke aknai dolgozókból állt. A Budai vám környékén gyülekeztünk, és indultunk el a mai Komlói úton Fehérhegy irányába. A Szeptember 6. tér környékén, az ott ránk várakozó szovjet harckocsi legénysége megpróbálta a tömeget szétoszlantni, ami részben sikerült is. De a szerpentinén már újra tömör sorokba rendeződve vonultunk a Kossuth térre. A legnagyobb meglepetés akkor ért, amikor a délről érkező tüntetők élén felfedeztem feleségemet, aki a bőrgyáriak koszorúját hozta. A november 4-e utáni napokban az aktív politikálás áthelyeződött a belvárosba. Egymást érték az utcai tüntetések. A Széchenyi téren állandóan nagy tömeg tartózkodott, várva a pillanatra, amikor valami történik.

A legemlékezetesebb ezek közül a Kossuth téri koszorúzáson kívül, amikor Dobrovics Emil, a Széchenyi aknai munkástanács elnöke a Bizományi Áruház bejárata fölötti zászlót kiemelte tartójából, és elindult vele a Bem utcán át a köztemető felé. A Bajcsy-Zsilinszky utca alsó végéből visszatekintve a tömeg, mint egy hömpölygő folyam követte a zászlóvivőt, miközben az út mellett kétoldalt égtek a halomba dobált és felgyújtott orosz tankönyvek. A temetőben, a forradalomban elhunyt diák, Kincses József sírjánál elmondott beszéd után, a tömeg megindult

visszafelé. Odafelé a sor végéhez felzárkózott harckocsik a Bőrgyár közelében a fegyelmezett sorokban vonuló tömeg közé hajtottak, a szétrebbenőket még a gyártól délre eső sáros szántóföldön is üldözték. Ugyanez megismétlődött a Zsolnay utcában, a Zsolnay dombon is. Ott a menekülők csak a meredek vasútparton tudtak egérvutat nyerni.

November 10-én a Dunántúli Naplóban megjelent cikk szerint előző nap megalakult az MSZMP Megyei Intéző Bizottsága, és megkezdődött István-aknán is a párttagok szervezése. A munkástanács és az üzemvezetőség felhívta István- és Béke-akna dolgozóit, hogy a sztrájkjog fenntartása mellett, november 26-án a kórházak szénhiányára hivatkozva, kezdjék meg a termelést.

1957. február elején lakótelepi szomszédom lett az új üzemvezető. Amikor október 23-át követően megszólalt a rádióban a déli harangszó, könnyezve közölte velem, mint régi barátjával, hogy „ezt is megértük”, majd napokkal később már együtt menetelt párttársaival a Széchenyi térre, a Marosán György által tartott nagygyűlésre. Március elején az István-aknai munkástanácsban új elnökséget választottak, főleg az újonnan alakult MSZMP soraiból. Ebben számunkra már nem jutott hely. Így a régi alapító tagok fokozatosan kiszorultak a munkástanácsból. Az ebben való részvételnek később megvoltak a következményei. Egy részüket elbocsátották, vagy elbocsátották, de azonnal visszavették, hogy a jogfolytonosság megszakadjon. Volt, akit internáltak, vagy ami velem történt, évekig éreztem a mellőzöttséget. A rendőrségi kihallgatásoknál készült jegyzőkönyvek, amelyeket többször kijavítottam, nem tudtak olyan terhelő adatot rám bizonyítani, amely szerint a fentiekhez hasonlóan elítélhetek volna.

Most, életem alkonyán, visszatekintve az elmúlt 56-évre büszkén kijelenthetem, hogy nem kellett megalkudnom, nem lettem hűtlen nagyapám szociáldemokrata eszmei örökségéhez. Mindvégig megmaradtam pártunkívülinek, még a rendszerváltozás után is.

SALLAY ÁRPÁD

A MECSEKI URÁNÉRC-BÁNYÁSZAT FELHAGYÁSÁT KÖVETŐ REKULTIVÁCIÓS FELADATOK

Visszatekintés

Az 1950-es évek derekán hatalmas ütemű fejlődést hozott Pécs város életében a mecseki uránbányászat megjelenése a Mecsek hegység nyugati részének déli előterében. A radioaktív anyagok kutatásának úttörőjeként meg kell emlékezni Szalay Sándor debreceni orvosprofesszorról, aki 1947-ben a Mecsek hegység déli lejtőjén a vörös homokkőben hasadó anyag bizonyos aktivitását észlelte.

1953 júliusában államközi megállapodás alapján Kővágószőlős határában két szovjet geofizikus (Puharszkij és Csuprova) jelentős aktivitást talált a permi időszak homokkő összletében. Ezen időponttól számítható a „mecseki lelőhely” radioaktív földtani kutatás időpontja.

A kutatás 1955 végére ipari feltáráshoz alkalmas területet jelölt meg Szőlős dél, Bakonya és Tótvár – a későbbi I-es, II-es és III-as számú bányauzem területein. Még ugyanebben az évben minisztertanácsi rendelettel létrejön „Bauxitbánya Vállalat”, fedőnévvel az urántermelés vállalati formája. A termelés felfuttatásához szükséges műszaki vezetés biztosításához 36 „frissdiplomás” mérnököt vezényeltek Sopronból a művelés, geológia, geofizika, mélyfúrás és geodéziai feladatok ellátására, mellyel létrejött a vállalat magyar szakembergárdája. Erre igen nagy szükség is volt, mert 1957-től már csak magyar szakemberek irányították a vállalatot, melynek neve pécsi uránbánya vállalat.

1964-ben a Pécsi Uránbánya Vállalat tevékenységének utolsó beruházásaként elkészült a vegyi dúsító-mű, megteremtve ezzel a vegyi dúsítmány exportját. Ezzel egy időben a vállalat neve Mecseki Ércbányászati Vállalatra változott.

A vállalat működése során 17,9 M köbméter üregtérfogatot alakított ki, 46,4 M tonna kőzetet hoztak a felszínre, melyből a fémurán termelés 20, 8 ezer tonna volt. A bányaművelés során 69,8 M köbméter bányavíz került felszínre. A 9 meddőhányó 82,5 ha kiterjedésén tárolt kőzet mennyiség 9,9 M köbméter, melyek urántartalma 20–70 g/t. Ebbe a csoportba kell sorolni a két perkolációs teret 47 ha terület igénybevétellel, melyen tárolt kőzet mennyiség 3,4 M köbméter, átlagos 60–70 g/t urántartalommal. Az uránérc vegyi feldolgozása során két zagytározó kialakítására került sor 163 ha terület igénybevétellel, ahol 20,4 millió tonna anyagot tárolt a 32 M köbméter kihelyezett technológiai oldat. Az itteni zagy urántartalma 60–70 g/t.

Az urántermelés felhagyása

A világ 2001 évi villamos-energia termeléséhez működtetett 439 reaktorának uránium-oxid igénye mintegy 74 000 tonna évente. Ebben az időben a bányászati termelés mintegy 40 000 tonna uránium-oxidot állított elő, ami jóval alatta volt a keresletnek. A különbséget másodlagos forrásokból, illetve korábban felhalmozott készletekből származik (használt fűtőelemek újrafeldolgozása, nuk-

leáris hadianyag leszerelése), de ez a készlet jórészt elfogyott, ami a bányászati termelés fellendülését hozta magával.

A fémurán ára és a termelés önköltsége között egyre nagyobbá vált a különbség, mely 1988-ban már elérte a 2300 M Ft-ot. Az 1989-ben megjelent minisztertanácsi rendelet ugyan a termelés megszüntetését rendelte el, de megadta a vállalat vezetésének a lehetőséget, hogy megtalálja a tevékenység gazdaságossá tételét. Ennek alapján a vállalat minden erejét a túlélés stratégiájának vetett alá, megtisztítva a vállalatot mindazon tevékenységtől, melyek nem közvetlenül a termelést szolgálták ki. Kiegészítő tevékenység elvégzésére 17 gazdasági társaságot hoztak létre, melyek különböző gazdasági társasági formában folytatták tevékenységüket.

Az érctermelésre és a vegyi feldolgozásra 1992. április 2-án megalakult a Mecsek-urán Ércbányászati Kft. A létrehozott gazdasági társaság létrejöttétől évről-évre csak veszteséggel tudott termelni, mely arra sarkalta a kormányt, hogy a 2161/1994./júl. 30. határozatában kimondta egyrészt, hogy a Paksi Atomerőmű Rt. energiahordozó ellátásának biztonsága szempontjából nem indokolt a magyar uránérc-bányászat fenntartása, másrészt úgy rendelkezett, hogy 1997. december 31-ig a feltárt uránkészletet termelje le, és a bányászatot valamint az ércfeldolgozást fejezze be. Ez a Mecsekurán Kft. jogutód nélküli megszűnését jelentette.

Rekultiváció / környezet-helyreállítás

A kormány 2085/1997/ápr. 3. sz. Határozatában döntött a bányabezárásról, de tekintettel arra, hogy állami vállalatról volt szó, kiemelt állami felelősségi körben történő végrehajtásáról és ezzel a feladattal beruházóként és lebonyolítóként a Mecseki Ércbányászati Vállalatot bízta meg, melyet 1998. április 30-i hatállyal Mecsekérc Környezetvédelmi Részvénytársasággá alakított át.

A bányabezárási tevékenység szakszerű végrehajtására, a kármentesítési munkák levezénylésére alaposan felkészült a vállalat szakembergárdája. A rekultivációs tevékenység tervezésének kidolgozásánál figyelembe vették többek között, az UNESCO által kibocsátott irányelveket: „valamennyi generáció kötelessége megőrizni és megvédeni a következő generációk számára nélkülözhetetlen értékeket. Nem folytatható olyan tevékenység, mely visszavonhatatlan kár, vagy katasztrófa tevékenységgel jár” A vállalat figyelembe vette a nemzetközi atomenergia-ügynökség ajánlásait is. Az elkészített környezetvédelmi hatástanulmány, illetve a rekultivációra kiadott környezetvédelmi engedély alapján meghatározódtak a legjelentősebb rekultivációs tevékenységek, illetve feladatok:

- földalatti létesítmények felhagyása,
- külszíni létesítmények és területek rekultivációja,
- perkolációs terek, meddőhányók és környezetük rekultivációja,
- zagyatározók és környezetük rekultivációja,
- bányavíz folyamatos kezelése,
- villamos energia hálózat rekultivációja,
- víz- és csatornahálózat rekonstrukciója,
- egyéb tevékenységek.

A kormány 2385/1997/nov.26. sz. határozatával jóváhagyta a magyarországi uránérc-bányászat megszüntetésének rekultivációs feladatairól készített beruházási programot, 1996 évi áron 12 Mrd Ft tervezett ráfordítással.

A feladatok végrehajtása során elérendő célként határozták meg:

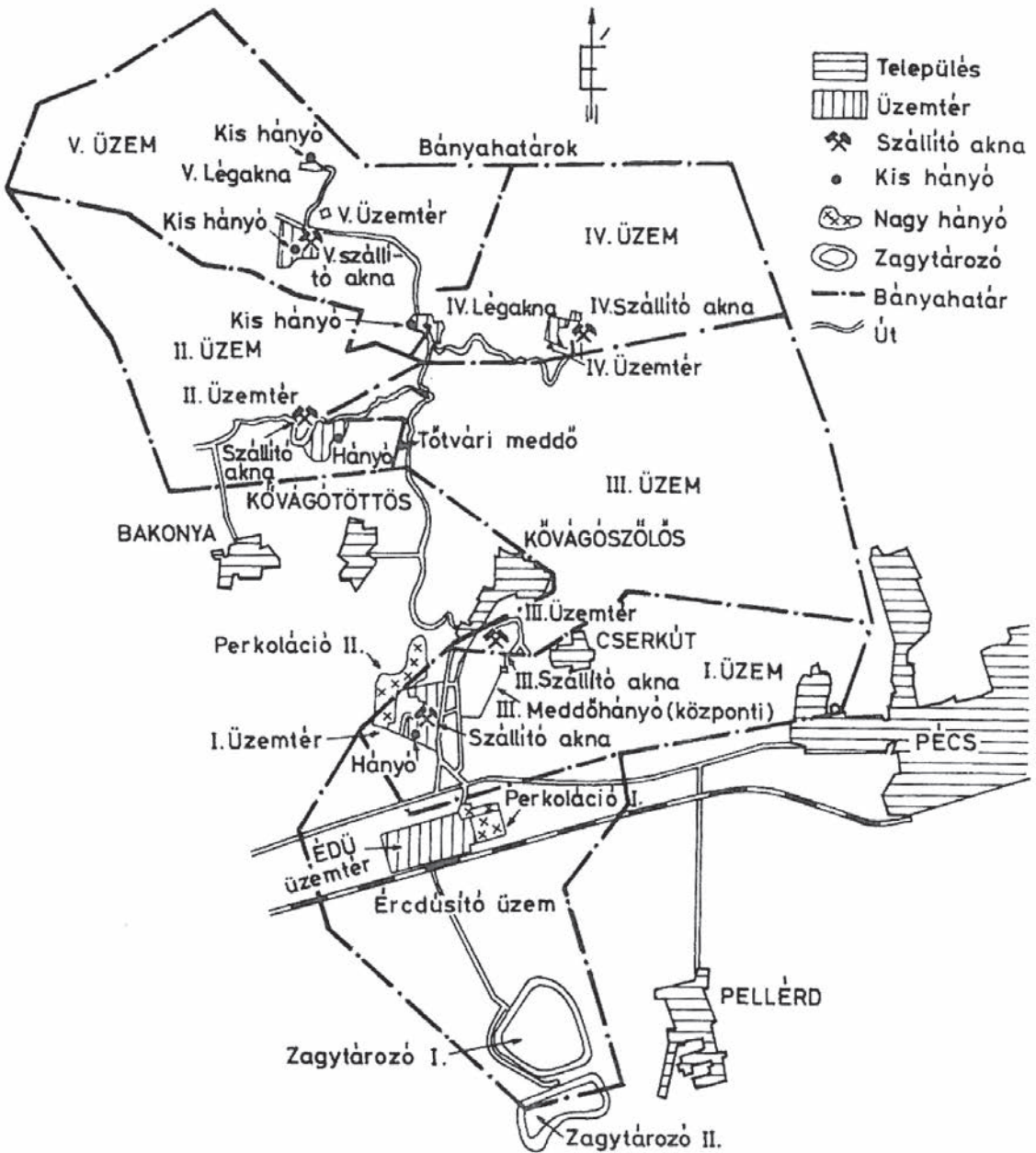
- az uránérc-bányászattal összefüggő környezeti károk lehető legkisebbre csökkentése, illetve megszüntetésén belül,
 - a pécsi ivóvíz bázis megóvása,
 - a jövőbeli bányakárok elkerülése,
 - a múltbéli bányászat és ércfeldolgozás egészségre gyakorolt hatásainak oly mértékű csökkentése, hogy a létesítmények minél nagyobb része újra hasznosítható legyen,
 - a szennyező források hatásának hosszú távú ellenőrzése, az esetleges szükségessé váló beavatkozás lehetőségének biztosítása.

A bányászati tevékenység megszüntetésével kapcsolatos tevékenység – földalatti és külszíni létesítmények felszámolása, tájrendezés – a bányatörvény hatálya alá tartozik, melynek szakigazgatási feladatait a bányakapitányság látja el. Ennek megfelelően a bányabezárás és tájrendezés engedélyezése a pécsi bányakapitányság hatáskörébe tartozott. A bányabezárási engedély kiadását megelőzte a környezetvédelmi engedélyezési eljárás, melyet a dél-dunántúli környezetvédelmi felügyelőség adott ki. Ebbe az eljárásba bevonták a Dél-dunántúli Természetvédelmi Igazgatóságot, az ANTSz Baranya Megyei Intézete, a Dél-dunántúli Vízügyi Igazgatóság, a Magyar Geológiai szolgálat Dél-dunántúli Területi Hivatala, a Baranya Megyei Polgárvédelmi Parancsnokság, a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatósága, a Baranya Megyei Növény Egészségügyi Állomás, az Erdészeti Szolgálat és az illetékes önkormányzatok.

Az uránipar környezeti kármentesítési munkák 1998-ban megkezdődtek. 2000-ben a földalatti térségek bezárása már befejeződött. A rekultivációs feladatok befejezésére 2004-ben létrehozták a Mecsek-Ökó Zrt.-t. A rekultivációs feladatok befejezésének határideje az állami támogatás forrás biztosításának függvényétől függött. Ez elsősorban a zagytarozók befejezését érintette, mely feladat végül is ezzel a rekultivációs feladatok 2008-ban befejeződtek, 20,7 Mrd Ft végösszeggel.

Az egyes rekultivációs feladatok végrehajtásáról, mint a bányabezárás, a meddő és perkolációs terek rekultivációjáról, a pécsi ivóvíz védelméről, illetve a zagytarozók rekultivációjáról külön-külön írt fejezetek fognak beszámolni.

A bányabezárási és rekultivációs munkák befejezését követően minimálisra csökkent az egykori uránipar jelentette környezeti kockázat, megteremtve ezzel az ivóvíz bázis védelmét, egyes üzemi területeken új tevékenységek létrejöttét.

A Pécs környéki uránércbányászat által érintett területek

FÜGGŐLEGES AKNÁK, MEDDŐHÁNYÓK ÉS IPARI TERÜLETEK FELHAGYÁSA A VOLT MECSEKI URÁNÉRC-BÁNYÁSZAT HATÁSTERÜLETÉN

Előzmények

A Mecsek-hegységben a bányászat és ércfeldolgozás 1955-ben indult szigorú szovjet ellenőrzés mellett. Az első években a kibányászott ércet a Szovjetunióban (a mai Észtország területén) dolgozták fel, majd később az uránkoncentrátumot is oda exportálták. Az uránérc vegyi feldolgozása Pécssett, 1964-ben kezdődött. A 65 km² összterületű bányatelkeken létesültek az üzemek, meddőhányók, perkolációs prizmák, zagyártározók, a bányafeltárást és szellőztetést szolgáló függőleges aknák, légaknák, tárók és léggurítók, robbanóanyag-raktárak és egyéb kiegészítő tevékenységet és szociális ellátást biztosító létesítmények. A bányauzemek és kiszolgáló üzemek külszíni létesítményein kívül meghatározó volt az ércfeldolgozó üzem jelentős területe, nagyszámú épülete.

A környezeti károk döntő többségét okozó Mecseki Ércbányászati Vállalat (MÉV) bányászati tevékenysége a piaci hatások miatt az 1980-as években veszteséggé vált. A Kormány a 3028/1991. számú határozatával az uránérc-bányászat folytatása mellett döntött, létrehozta a MECSEKURÁN Kft.-t, mely tovább végezte a bányászati és ércfeldolgozási tevékenységet 1997 végéig. Ezen időszak alatt a MÉV feladata a korábbi tevékenységből származó környezeti károk felszámolása, csökkentése lett.

Mintegy 40 év bányászati tevékenységet követően a Kormány 2085/1997. (IV. 3.) sz. határozatában döntött a mecseki uránérc-bányászat megszüntetéséről és a bányabezárás, tájrendezés, környezetvédelmi feladatok kiemelt állami felelősségi körben történő végrehajtásáról. A döntést környezeti hatástanulmány, valamint az ennek alapján elkészült Beruházási Program alapozta meg, amely a magyar uránérc-bányászat és ércfeldolgozás működéséből származó környezeti károk teljes körű felszámolását irányozta elő. A 2385/1997. (XI. 26.) számú határozatával [amelyet a 2006/2001. (II. 17.), a 2193/2004. (VII.29.) és a 2122/2006. (VII.11.) Kormányhatározatok módosítottak] a Kormány kiemelt jelentőségű beruházásként hagyta jóvá a magyarországi uránérc-bányászat megszűnésének reaktivációs feladatairól készített beruházási javaslatot.

A Kormányhatározatnak megfelelően a MECSEKURÁN Kft. jogutód nélküli megszüntetése 1997. november 1-jén kezdődött. A jogutód nélküli megszüntetés alatt lévő Kft. a beruházás és a megszüntetés szétválasztása, a jogi, pénzügyi, műszaki tisztánlátás és a folyamatok követhetősége, egyértelművé tétele érdekében 1997-ben a Pécsi Bányakapitányságnál kezdeményezte a bányászati jog átruházását a bányabezárást végző MÉV részére.

1997 végén minden kitermelési és ércfeldolgozási tevékenységet befejez-

tek. A környezeti károk helyreállításának irányítását végző bányavállalatot 1998. elején részvénytársasággá alakították MECSEKÉRC Környezetvédelmi Rt. néven, majd a társaság kettéválását követően a tevékenység felelőse a MECSEK-ÖKO Környezetvédelmi Zrt. lett.

Az urántermelés időszakában a termelő vállalat – az akkori jogszabályi hátternek megfelelően – nem volt köteles pénzügyi alapot képezni a környezetvédelmi károk felszámolására, így a kötelezettség a tulajdonos magyar államra hárult.

A kármentesítés a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium jogelődje, a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium felelősségi körébe tartozott. A környezetvédelmi szakmai ellenőrzés felelőse az (akkori nevén) Környezetvédelmi- és Vízügyi Minisztérium volt. A két tárca közti együttműködést külön együttműködési megállapodás rögzítette.

A rekultivációs tevékenység – melynek összköltsége folyó áron 20,7 Mrd Ft volt – 2008 végére befejeződött, azonban továbbra is végezni kell az ún. hosszú távú feladatokat (szennyezett vizek kezelése, környezetellenőrzési monitoring, utógondozás és terület karbantartás).

Függőleges aknák felhagyása

A bányaművelés során 46,4 M t kőzet kitermelésével mintegy 18 M m³ térfogatú föld alatti üreget alakítottak ki, amelyekbe kőzetjövésztéshez, szállításhoz, szellőztetéshez, energiaellátáshoz szükséges berendezéseket és műtárgyakat telepítettek. A tevékenység időtartama alatt 20,8 E t fémurán kinyerésére került sor.

A művelésből kivont földalatti bányatérsegek felhagyása során szükséges volt a gépek, berendezések kiszerezése, a bányatérsegeket elárasztó víz szennyeződésének megelőzése érdekében az olaj- és egyéb szennyezettség felszámolása.

Az V. szállítóakna tornyának robbantással történő bontása

lása, a fejtési üregek feszültségmentesítése. E feladat tartalmazta a szintenkénti bányatárségek és a vakaknák, külszínre nyíló aknák felhagyását is.

A magyar jogszabályi háttér alapján „a külszínre nyíló aknát felhagyásakor teljes hosszúságban be kell tömedékelni és a tömörödésnek megfelelően utána kell tömedékelni.”

A munkákat az egyedi engedélyezési eljárás keretében elfogadott külön tervdokumentációban előírtak szerint hajtották végre. A tervek figyelembe vették a betömedékelt akna későbbi funkcióját is (vízkizárás, vízkivezetés). Tömedékelésre kerültek a IV. és V. szállító, valamint a IV., IV/A és V. légaknák. Ezeknek a nagy átmérőjű, több mint 1000 m mély aknáknak a felhagyása különleges tömedékelési technológiák kidolgozását, alkalmazását igényelték.

A fenti követelmények biztosítására a szállítóaknák tömedékelését száraz tömedék-anyag (a mélyítés során keletkezett saját meddő) betöltésével végezték. A földalatti bányatárségekben összegyűlő víz kifolyását a légaknáknak kell biztosítani, ezért vízáteresztő tömedék-anyag (50–150 mm szemnagyságú bükködsi mészkő) felhasználásával került sor a IV/1 és IV/2 légaknák tömedékelésére.

A tömedékelést követően az aknatornyokat lebontották, majd megtörtént az üzemi területek tájrendezése, tájba illesztése is.

A IV. légakna a tájrendezést megelőzően és követően (háttérben, balra az V. akna)

Az V. légakna speciális tömedékelése

A mecseki uránércbányászat a perm-triász homokkő képződményekben, az É-mecseki karszt alatt, attól vízáró rétegekkel elszigetelten folytatta bányaműveleteit. A bányaműveletek csak egy helyen érték el a karsztot, az V. légakna mintegy 200 m-es hosszban harántolta a karsztvíztároló kőzetet. A harántolás során 1m³/perces össz-vízhozamot megközelítő vízfakadások keletkeztek, amelyek a depresszió kiterjedése eredményeként mintegy 120 l/percre csökkentek.

Az V. légakna vízhozamát az egykor mélyített ún. akna-tengelyfúráson ke-

resztül engedték le a –13. szintre, ahonnan föld alatti vízvezetőkön keresztül a bányá fővízmentesítő telepére szállították. A csapoló tevékenység hatására a karsztvíztárolóban az akna közvetlen környezetében depresszió alakult ki.

A bányabezárás folyamatában a függőleges aknákat betömedékelték, így az V. légaknában is megszűnt a csapoló tevékenység. A bányabezárások eredményeként az összes öregségi víz az É-i tárón fog kifolyni és jut a bányavíz-kezelő üzembe.

Annak érdekében tehát, hogy az V. légakna által mesterségesen létrehozott karsztvíz és öregségi víz kommunikációja teljes mértékben és maradéktalanul megszüntethető legyen, az akna 360-410 m-es mélységközében injektált kőzetöv létrehozására volt szükség, amely ezt a kommunikációt megakadályozza. A kizárás feltétele elsősorban és kizárólag környezetvédelmi célzattal történt, ugyanis amíg a karsztvíztároló vízforgalmában a néhány 10 l/perces elvonás vagy betáplálás gyakorlatilag elhanyagolható, addig a karsztvíztároló védelme érdekében ez a betáplálás már nem volt megengedhető.

Meddőhányók, perkolációs terek rekultivációja

Az uránérc-bányászat és ércfeldolgozás során kialakított 9 meddőhányó 80 hektárt meghaladó területén közel 10 millió m³ változó radioaktív anyagtartalmú meddőanyag került elhelyezésre.

A meddőhányók egyik típusa az ún. *bányameddő* volt. Ezek az aknamélyítés és a vágathajtás során képződtek, kevés radioaktív anyagot tartalmaztak, jelentős radioaktív szennyezést nem okoztak (pl. az uránércesedést kísérő homokkövek). Elsősorban területigényük és a tájképet torzító hatásuk okozott gondot.

A meddőkőzet másik típusa az ún. *fejtési meddő*, amely az ércosztályozás során maradt vissza, így ennek radioaktív szennyező hatása jóval nagyobb volt.

A bányabezárási koncepció a Kővágószőlős község belterületétől D-re található III. meddőhányó rekultivációja és tájrendezése kapcsán a meddőhányó területével – mivel ez hidrogeológiaiailag a legvédelettebb területnek tekinthető – mint központi lerakóval számolt, így ide került az üzemudvarok mellett elhelyezett további meddőhányók, a volt Ércdúsító Üzem és az üzemi épületek, továbbá a perkolációs terek anyaga. További feladat volt, hogy a bányászati tevékenységből különböző helyeken még visszamaradó, nem dekontaminálható hulladékok, valamint a zagyterek környezetében végzett és várhatóan még évtizedekig végzendő víztisztítási tevékenységből származó vízkezelési csapadék teljes mennyiségét befogadja és azok megfelelő kezelhetőségét biztosítsa.

A meddőhányók jellemző radiológiai paraméterei:

U-tartalom:	20-70	g/t
²²⁶ Ra-tartalom:	0,3-1,6	Bq/g
²²² Rn-exhaláció:	0,1-0,5	Bq/m ² /s
Gammadózis-intenzitás:	400-2000	nGy/h

A meddőhányók valamennyi környezeti elemre szennyező hatással voltak: felszíni és felszín alatti vízrendszerek, levegő- és talaj-, valamint a környezet radioaktív szennyezése.

A károsodott környezeti elemek közül a talaj minőségét eredeti állapotának megfelelően helyreállítani nem lehetett, a tájrendezés csak valamely más célú hasznosítást (pl. véderdő) tett lehetővé. Megfelelő morfológia kialakításával helyrehozhatók voltak a tájsebek, jelentősen csökkenthető volt a talajszennyeződés, a kiporzás, a radioaktivitás, megteremthetők voltak az életfeltételek a növény- és állatvilág számára.

A III. meddőhányó a kitermelés időszakában, illetve a rekultivációs tevékenységet követően

A meddőhányók stabilizálását oly módon kellett megvalósítani, hogy tájba illeszkedjenek, a levegőszennyezést talajtakarással a megengedett határérték alatt tartásuk. A takaróréteg megkötését, az erózió megelőzését növényesítéssel érték el (minimális karbantartási igényre tervezve), a kifolyó vizeket összegyűjtik és tisztítják, a vízgyűjtő terület tiszta vizeinek rá-, vagy aláfolását vízrendezéssel oldották meg.

A D-i terület meddőhányóin (I. és III. meddőhányó) beszivárgó vizek a volt I. sz. bányászati üregrendszerébe jutnak, majd kiemelés után történik a szennyezett vizek uránmentesítése. A meddőhányók felületéről lefolyó, és alóla kifolyó szennyezett vizek egy gyűjtő övárók-rendszeren keresztül szintén az I. sz. bányászati üregrendszerébe kerülnek. A környező réteg-, talaj- és felszíni vizeket, illetve az övárók-rendszerrel összegyűjtött vizeket a MECSEK-ÖKO Zrt. az egységes monitoring rendszerében előírt módon rendszeresen mintázza, laboratóriumban vizsgálja.

A III. meddőhányót befogadó völgy D-i peremén korábban az uránnal szennyezett víz földalatti szivárgását észlelték. A probléma megoldása érdekében egy Európai Unió projekt keretében egy permeábilis reaktív gát kivitelezése történt, mely a monitoring adatok szerint a megengedett határérték alá csökkenti a felszín alatt migráló vizek uránkoncentrációját. A gát működése során a földalatti

gáttestben elhelyezett kis szemnagyságú, nulla vegyértékű vasreszelék megkötí az oldatban lévő uránt, majd telítődése esetén a töltet cseréjével a hosszú távú, megfelelő működés továbbra is biztosítható.

Az uránbányászati hatásterület É-i részén található II. meddőhányó alól szivárgó, uránnal szennyezett vizek egy forrásfoglalás és egy mintegy 6,5 km hosszú földalatti csővezetékrendszer kiépítésével jutnak az egykori I. sz. bányüzem területén található bányavíz-kezelő üzem környezetébe.

A meddőhányók tájrendezése során végzett feladatok magába foglalták a tervezés előtti kísérleteket, felméréseket, tervezéseket, engedélyezéseket, az áthalmazási feladatokat, a takaróréteg kialakítását és a növényesítési munkákat, stabilizálást, tájba illesztést, talajtakarást, az erózióvédelmet és a vízrendezést.

A tervezés és kivitelezés alatt figyelembe kellett venni a következőket:

- a radioaktív és nem radioaktív szennyezők környezeti kibocsátása a rekultiváció alatt és után nem haladhatja meg a határértéket, és olyan alacsonynak kell lennie, ami ésszerűen elérhető (As Low As Achievable: ALARA Principle), figyelembe véve a gazdasági és szociális tényezőket,

- a rekultiváció utáni állapot ellenőrzésének, az előírt követelmények betartásának eszköze a környezetellenőrzési monitoring rendszer,

- a rekultivációt úgy kell megtervezni és kivitelezni, hogy a várható szennyezőanyag-kijutás az engedélyezett határérték alatt legyen,

- a növényzetnek – amely a porképződést és eróziót csökkenti, növeli a lejtő állékonyságát, kedvezőbbé teszi a vízelvezetést, elősegíti a tájba illesztést és a területfelhasználást – önfenntartónak kell lennie és alkalmazkodnia kell a helyi viszonyokhoz is,

- a rekultiváció tervezésével és kivitelezésével biztosítani kell a kármentesített terület karbantartási igényének csökkentését,

- a meddőhányókat földtakaróval kell borítani az infiltráció, gammasugárzás, oxidáció, radonkiáramlás, kiporzás, emberi beavatkozás és az erózió korlátozása, valamint növénytakaró létrehozása céljából. A földtakaró vastagságát úgy kell megválasztani, hogy az biztosítsa a növényzet megtelepülését, valamint a tervezett, ill. hatóságilag előírt radiológiai paraméterek elérését hosszú időn keresztül. E célból a terv 1 m tömör talajtakaró-vastagsággal számolt,

- a meddőhányókon átszivárgó és a fejtési meddőközetből U, Ra, SO₄-kat kioldó vizek összegyűjtésére, ellenőrzött kezelésére övárorendszerrel kell kiépíteni.

A meddőhányókon végzett környezetvédelmi munkákhoz kapcsolódva történt a perkolációs terek rekultivációja. A Mecseki Ércbányászati Vállalat a perkolációs technológiával történő uránkinyerést 1965-ben kezdte az Ércdúsító Üzemtől K-re eső – ezt követően Perkoláció-I vagy P-I nevű – területen, ahol korábban különböző minőségű uránércet tároltak. A Perkoláció-II terület kialakítása a 6-os utat Kővágószőlőssel összekötő bekötő úttól Ny-ra, 1979-ben történt.

A 2 db perkolációs meddőhányó területe összesen 47 ha volt, melyen 3,4 M m³, mintegy 60-70 g/t urántartalmú meddő elhelyezése történt.

A perkolációs tereken fóliával szigetelt medencékben kialakított 10-13 m

magas prizmákban halmozták fel az alacsony urántartalmú, 0-30 mm szemnagyságú perkolációs meddőt, amin keresztül nátrium-hidrokarbonát oldat átszivárogtatásával oldották ki az uránt. 1987 után a prizmák vízzel való átmosása folyt csak, ami további, de már lényegesen kisebb mennyiségű uránkinyerést eredményezett. E tevékenységnek már főként rekultivációs célja volt, mert a III. sz. meddőhányóra áthalmozandó meddőanyag urántartalmát csökkenteni kellett.

A III. sz. meddőhányóra – mint a volt I. sz. Bányaüzem üregrendszerének depressziós hatása alatt álló központi lerakóra – történő átszállítás eredményeként a meddón keresztül átszivárgó vizek legnagyobb része a bányászati üregrendszerbe (és nem a tartyogói vízbázis vízadó rétegeibe) kerül, ahonnan a szivattyúval történő kiemelés és uránmentesítés után juthat csak ki a környezetbe.

A perkolációs meddő és a szennyezett altalaj elszállítását követően a felszín alatti vizek szennyezettségét furatokból vett minták elemzésével állapították meg. A kármentesítési koncepció szerint a területen termelőkutakat alakítottak ki, melyekkel biztosítottá vált a szennyezett talajvíz kiemelése a területre megállapított határértékek eléréséig.

Üzemi területek újrahasznosítása

Az uránipar által szennyezett külszíni objektumok kármentesítését oly módon kellett végrehajtani, hogy azok utógondozást lehetőleg ne igényeljenek, a radiológiai és egyéb környezetvédelmi követelményeknek megfelelően más jellegű ipari tevékenységek végzésére alkalmassá váljanak.

A rekultivált földterületek további hasznosíthatóságának meghatározója, hogy infrastruktúrával ellátott telephelyeken vagy bányatelken belül mező- és erdőgazdálkodási környezetben helyezkednek el. Az infrastruktúrával ellátott telephelyeken az épületek, létesítmények környezetében rekultivált földterületek raktározás, anyagtárolás vagy további ipari beruházások céljára hasznosíthatóvá váltak, jelenleg is több vállalkozás folytat ilyen jellegű tevékenységet ezen területeken.

Az egyéb ingatlanokon, ipari infrastruktúrával nem rendelkező mező- vagy erdőgazdálkodási környezetben levő földterületek ipari vagy egyéb termelő jellegű hasznosíthatóságának nem volt reális esélye. Ezen esetekben a rekultivációt úgy kellett végrehajtani, hogy a területek morfológiailag a környezetbe illeszkedjenek, földtakaró ráhordásával a radiológiai paraméterek a hatóságok által előírt követelményeknek megfeleljenek, a levegőtisztaság és a talajerózió védelme érdekében meginduljon és fejlődjön a zöld növényzet vegetációja. A talajvíz és a rétegvizek további radioaktív szennyeződése az ellenőrzött vízrendezéssel és vízkezeléssel kiküszöbölhetővé vált.

A volt uránérc-bányászati és ércfeldolgozási hatásterületen a földalatti bányatárségek, függőleges aknák, tárók, valamint a meddőhányók és üzemi területek rekultivációjának eredményeként a környező természet veszélyeztetettségének megszüntetése a környezetvédelmi elvárásoknak megfelelően sikeresen megvalósult.

BÁNKUTI GÁBOR

A PÉCSI JÉZUS TÁRSASÁGI PIUS-ALAPÍTVÁNYI KATOLIKUS FŐGIMNÁZIUM ÉS INTERNÁTUS TÖRTÉNETE

A régi jezsuita hagyományokkal rendelkező Pécssett, a jezsuita tanítvány, gróf Zichy Gyula püspök adományával nyílt meg 1912-ben a Pius Kollégium, amely az első világháború és a szerb megszállás után az ország egyik legjobb gimnáziumává fejlődött. A tudós jezsuita tanárok és a korszerűen felszerelt tantermek elsőrangú tanulási lehetőséget, a kollégium kiegészítő létesítményei: a tudományos gyűjtemények, a sportpálya és a fedett uszoda pedig harmonikus szabadidős tevékenységet nyújtottak a diákoknak az iskola 1948. évi államosításáig.¹

A fiatal (34 éves) főpap, akit 1905 decemberében Prohászka Ottokárral és Balázs Lajossal együtt szentelt püspökké X. Pius pápa a Sixtus-kápolnában, székfoglalásától kezdve törekedett arra, hogy szegény sorsú tehetséges tanulók számára internátust létesítsen. A terv megvalósítására 1908. november 10-én – Zichy Gyula a pápa ötvenéves papi jubileuma emlékére – 100 000 koronát helyezett el magánvagyonából a Pius Alap[ítvány] céljaira a Pécs-egyházmegyei Alapítványhivatalnál.² Zichy elgondolása az volt, hogy az intézetet – kalsburgi tanulóévei hatására, és a város hitéletében és művelődésében játszott korábbi szerepük miatt – a jezsuitákra bízta.³ Elsősorban a rend nevelési gyakorlatát figyelembe véve 1909-ben a püspök már egész kollégium, azaz középfokú tanintézményt, internátust és a hozzájuk kapcsolódó rendházat magában foglaló intézet alapítását tervezte. Az éppen ez időben önállósult magyar jezsuita rendtartomány provinciálisának négy telket ajánlott fel, melyek közül Bús Jakab a csoronikai püspöki szőlő Makár utcai kilenc holdas telkét választotta ki. Bár Franz Wernz általános rendfőnök különböző okok miatt nem támogatta a pécsi alapítást, Zichy közbenjárására maga X. Pius pápa kérte a generálist, hogy a rend vállalja el a pécsi intézményt. A pápa hozzájárult ahhoz is, hogy a kollégium az ő nevét vegye fel. A generális az alapítandó új kollégium vicerektorává a rend kalocsai kollégiumából Jablonkay Gábort nevezte ki. A működés feltételeit és az építkezés költségeit a Pius Alap, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által folyósított államsegély, illetve a majdani intézmény tandíjai fedezték.⁴ Pécs város közgyűlése 1911 áprilisában hagyta

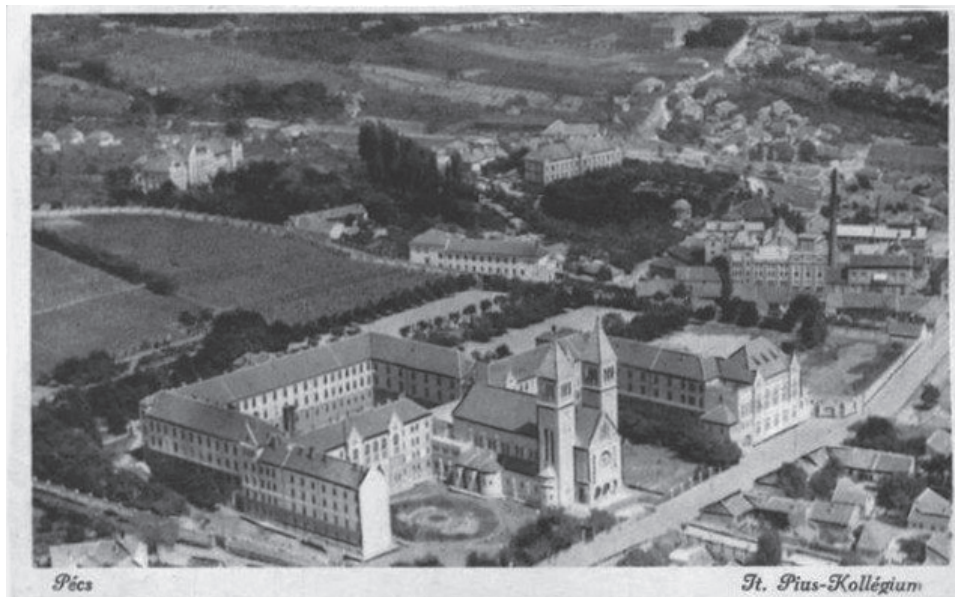
¹ A „Pius” történetéről az alapítástól 1948-ig lásd Hegedűs László: Kollégium a Mecsek alján. Pécs, 1991. és Petrich Antal: Száz év a magyar jezsuiták múltjából, (1853–1950) 2. kötet. Az önálló rendtartomány (1909–1950) c. munkáit. Kecskemét, 1994. 53–87. p. Az államosításról Bánkuti Gábor: A pécsi Pius Kollégium államosítása. Emlékkötet Zichy Gyula tiszteletére: Egyháztörténeti tanulmányok a Pécsi Egyházmegye történetéből II. (Szerk. Horváth István – Kikindai András) Pécs, 2007. 165–181. p.

² A kollégium alapításának körülményeit részletesen elemzi Somodi Imre: A pécsi Jézus Társasági Pius Kollégium alapítása = Egyháztörténeti Szemle, 2010. 1. szám, 66–87. p.

³ A jezsuiták szerepéről a hódoltság utáni egyházi élet újjászervezésében lásd Gózszy Zoltán – Varga Szabolcs: Kontinuitás és reorganizáció a pécsi egyházmegye plébániahálózatában a 18. század első évtizedeiben = Századok 143. 2009. 5. szám. 1123–1161. p.

⁴ További jövedelemforrás volt a felvételi díj, az internátusi tartásdíj és a csoronikai telken lévő kert és szőlő jövedelme.

jóvá a gimnázium létrehozását, a Pius lett a negyedik középiskola és a második főgimnázium Pécsen. A *Jézus Társasági Pius-alapítványi Katolikus Főgimnázium és Internátus* 1912 szeptemberében 51 tanulóval, köztük 20 internátusi növendékkal kezdte meg a tanévet, ideiglenesen a József utca 19. sz. alatti bérházban. A konviktorok átmenetileg a püspöki szemináriumban kaptak szállást. A püspök az első évre két rendes tanárt kapott a provinciálistól az induló első osztály vezetésére, a kinevezett igazgató, és Thalhammer János személyében.

Levelezőlap

A Makár utcai kollégiumot Pilch Andor tervezte, az építkezés a tervek többszöri módosítása után 1913 nyarán, Fábíán Gáspár ellenőrzése mellett, a Reiszser és Fónagy társulás kivitelezésében indult meg.⁵ Annak ellenére, hogy az építkezés a tervezetthez képest jelentős többletkiadásokkal járt, már 1914 júliusában megkezdődhetett az átköltözés a József utcából, a végleges épületbe. Szeptemberben a diákság már itt kezdte a tanévet.

Az épület keleti szárnyában a Pius-főgimnázium helyiségei voltak, a nyugati szárnyat a rendház foglalta el. A két szárny közé később épült a templom, amely az egész épület központja. A templom mögött, a kertben, az említett két épület-szárny között az internátus helyezkedett el. A templom csak később, 1930-ban épült fel, az eredeti Pilch-féle elképzelés helyett Fábíán Gáspár 1917-es terve alapján, neoromán stílusban, Jézus Szívének szentelve.

A házszenelési és felavatási ünnepekre a háborús szükséghelyzet miatt – 1914-ben az intézet 32 helyiségét katonai tartalékkórház céljaira vették

⁵ Hegedűs... i.m. 1991. 27–30. p.; Somodi... i.m. 2010. 73. p.; Horváth Ágnes: A pécsi Jézus Szíve (Pius) templom építésének története és építészeti leírása. www.parbeszed.com – 2012. augusztus

igénybe – 1915. december 22-én, Zichy Gyula 10 éves püspöki jubileumán kerülhetett sor. Az elkészült kollégiumról dr. Vass Bertalan székesfehérvári tankerületi főigazgató hivatalos látogatásán a következő jellemzést adta: „Az elnök nem hallgathatja el elragadtatását, melyet e remek koncepciójú épületen és annak célszerű kivitelén érzett. [...] Az épületszárnyak, a gimnázium, internátus, kollégium, s a majdani templom részére a legjobb égtáji fekvésben vannak elhelyezve. Az épület minden részén a nagy arányok uralkodnak, a tantermek legjobb alakúak és méretűek, világosak, nagy ablakkal, a folyosók tágasak, a falak tiszta fehérsége mindenütt világosságot terjeszt szét. Külön fizikai természettudományi előadók, rajzterem, tornaterem, színelőadásokra alkalmas díszterem, kápolna, nagy és célszerűen berendezett könyvtár helyiségek vannak. Az internátusi rész mintaszerű, a nappali szobák is éppúgy, mint háló-, játék- és zenetermek, és hozzátartozó gazdasági és konyhahelyiségek. Mindenütt ragyogó tisztaság. Az épület 12 kh területen áll több udvarral, melynek színtézését a háború megszakította, az építkezések befejezésével együtt. Az épület körül és a háttérben kertek, szőlőterületek, 3 nagyobb torna és játéktér fekszenek és az egészet szilárd fal kerítés veszi körül. A bútortartat mindenütt a célszerűség szoliditása, tisztasága jellemzi.”⁶

A Pius indulásában elévülhetetlen érdemeket szerző Jablonkay Gábortól 1917. július 31-én Riegl Sándor vette át az intézet irányítását, aki rendkívül nehéz időkből vezette azt 1922-ig. A belgrádi fegyverszünet értelmében 1918. november 14-én a szerb csapatok megkezdték Pécs megszállását, január 8-án minden összeköttetés megszűnt a magyar felsőbb tanügyi hatóságokkal. 1920. június 8–9-én, az iskola első végzős évfolyamának 19 tanulója tett sikeres érettségi vizsgát. Ebben az esztendőben indult meg a *Mecsek Alján* című intézeti lap is. 1921-ben a generális az addigi kezdő kollégiumot (collegium inchoatum) rendes kollégiumi rangra emelte. Ettől kezdve az intézet élén nem vicerektor, hanem rektor állt. Ez év augusztus 22-én (déli 12 órakor) Pécs városa megszabadult a megszállás alól.⁷ Az első tíz év nehézségei után a Pius számára megkezdődött a virágzás korszaka.

Az 1921/22. tanévre párhuzamosítani kellett az első osztályt a 102 jelentkező számára.

Az 1925/26. tanévben 574-re emelkedett az iskola rendes tanulóinak száma. A diákok többsége – főként a '20-as években – nem a pécsiek köréből került ki. Jellemzően Baranya, Tolna és Somogy vármegyéből érkeztek a beiratkozók. A vidékiek közül azok, akik számára nem jutott internátusi férőhely, vagy nem tudták megfizetni az internátusi tartásdíjat, pécsi családoknál lettek „kosztosdiákként” elszállásolva.⁸ Az internátusban ingyenes hely nem volt. Voltak viszont ún. alapítványi helyek, melyet adományozók felajánlásai tettek lehetővé.⁹ Az iskola

⁶ Hegedűs... i.m. 1991. 18–19. p.

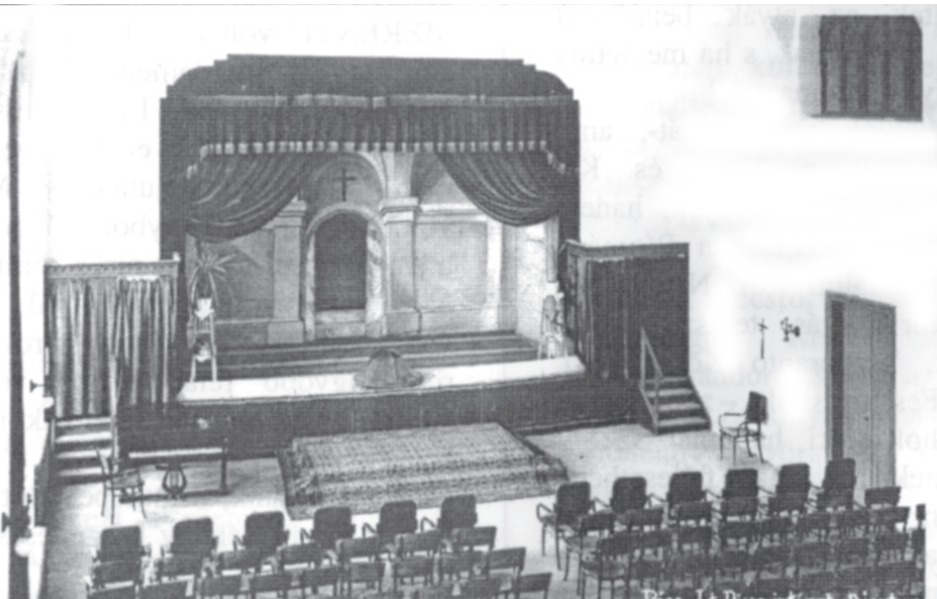
⁷ „1921. augusztus 22-én déli 12 órakor szűnt meg Pécsnek legmegalázóbb megpróbáltatása: a „rendfenntartó” ellenség megszállása, s e megszállás elszánt harcosának, a népi akarat nélküli „népuralomnak” önmagát boldogító vörös garázdálkodása.” – tudósít a gimnázium 1921/1922. évi évkönyve.

⁸ Somodi Imre: Az első világháború és a szerb megszállás hatása a pécsi jezsuita Pius Gimnáziumra. Pécs, 2012.

(a) Kézirat. Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola, 3–4. p.

⁹ Somodi Imre: Mindennapok a pécsi jezsuita Pius Gimnáziumban és Internátusban az 1910-es években = Egyháztörténeti Szemle, 2012. (b) 1. szám, 57. p.

vezetése – az alapító szándéka szerint – igyekezett anyagi segítséget nyújtani a jó előmenetelű, szegény sorsú diákok számára. Ezt általában a tandíj elengedésével, ingyenes ellátás biztosításával, illetve a tartásdíj mérséklésével tette. Segítségét jelentettek a magánszemélyek által kitűzött jutalomdíjak is. Következésképpen az iskola diáktársadalma a legkülönbözőbb családi és gazdasági háttérrel érkező diákokból tevődött össze.¹⁰ A gimnázium felekezeti hovatartozásra való tekintet nélkül vett fel diákokat. Azokban az esetekben, amikor más vallásfelekezethez

A díszterem

tartozó diák tanult az iskolában (görög katolikus, református, evangélikus, izraelita) az iskola minden esetben gondoskodott a megfelelő hitoktató biztosításáról. Az évkönyvek statisztikáit vizsgálva ugyanakkor megállapítható, hogy a nem katolikusok aránya mindvégig elenyésző volt az intézményben.¹¹

A jezsuita pedagógia egyik alapvetése, hogy a nevelés és oktatás elsősorban a tanár személyén és annak képzettségén múlik. Hemm János, az intézet rektora 1942-ben a szülők számára következőképpen foglalta össze a jezsuita nevelés lényegét: *A jezsuita „a nevelés gerincévé a vallásosságot teszi, [...] azt a vallásosságot, amely nem külső máz, vagy ünneplő ruha, vagy pusztán érzélgés, nem is elvont elmélet, hanem való élet. [...] A rend azon dolgozik, hogy a gondjaira bízott ifjúság a teocentrikus világszemléletet sajátítsa el. [...] Ami a tisztképző iskola az államnak, az*

¹⁰ Az 1942/43. tanévben panasz érkezett Pálos Bernardin O.C. Királyi Tankerületi Főigazgatóhoz, miszerint a jezsuiták a konviktusba való felvételénél előnyben részesítik a paraszti származású jelentkezőket. Amikor a főigazgató e kérdésben tájékoztatást kért a gimnázium (hatáskörébe tartozó) igazgatójától, választ a (tőle minden tekintetben független) rektortól kapott: *A „vád” igaz, a jezsuitáknak – a ciszterekkel ellentétben – nincs 40 000 hold földjük... Az esetre dr. Rajczi Péter emlékezett vissza, aki ekkor Pálos Bernardin titkára volt. Emlékének ezúton is hálával adózom.*

¹¹ Somodi... i.m. 2012. (a) 4. p.

akar lenni minden jezsuita iskola az egyház részére. [...] A jezsuita lelkeség jellemzői a maximalizmus, a korszerűség és a kezdeményezés.”¹² Az erényekre való nevelés tekintetében a tekintélytisztelő, az engedelmesség, a tisztaság és a felebaráti szeretet, és az „akarati fegyelmezettség” elsajátítása kapott hangsúlyos szerepet. A kor szellemének megfelelően a nevelés alapelveihez tartozott a hazafias magatartás és nemzeti érzés alakítása, érvényesítése. A valláserkölcsi nevelést az iskolában virágzó kongregációs és cserkészélet támogatta.

A Piusban igen sokszínű és változatos egyesületi élet folyt. A gimnázium mai szemmel nézve hihetetlen felszereltsége lehetővé tette, hogy a diákok különleges tudományágakkal is megismerkedhettek. Ezt a célt szolgálták a csillagászati esték, (nincs igazi jezsuita kollégium csillagvizsgáló nélkül!), és a meteorológiai megfigyelések (szintén megfelelő eszközökkel). A gyűjtemények közül kiemelkedett Thalhammer János monumentális rovargyűjteménye, a Zichy Gyula által adományozott ásvány-, kőzet, csiga-, kagyló és fossziliagyűjtemény.¹³ Az ifjúság jelentősebb önművelő körei a következők voltak: Pázmány bölcselő kör,¹⁴ Pázmány önképző, nyelvészeti körök, fizika, biológia és kémia szakkör, énekkar és fúvószenekar, valamint a Pius Testgyakorló Kör. A Piusban működött 1915-től a város első fedett uszodája, a sportoláshoz tenispálya, krikett pálya, szabvány méretű labdarúgó pálya futópályával, lőtér és rödlipálya állt rendelkezésre.

A rohamosan növekedő létszám nehéz feladatok elé állította az intézetet, mivel az alsó négy osztály párhuzamosításával megszorodott az internátus létszáma is, ami miatt a rendtagok elhelyezése kritikussá vált. Ez a szorult helyzet megoldást kívánt: Somogyi Jenő rektorsága alatt ezért az eredeti terv szerint, a kollégium költségén felépítették a kollégium nyugati szárnyának másik felét. Itt nyert elhelyezést a provinciális kívánságára megindított jezsuita kisseminárium, az ún. *Ignatianum* is. 1933-ban Tüll Alajos került a rektori székbe, aki nagyszabású fejlesztési tervet dolgoztatott ki Dulánszky Jenő mérnökkel. E tervnek megfelelően a szőlő helyén hatalmas sportkombinát létesült. A kert többi része Báldy László kertészeti felügyelő tervei alapján botanikus kertté szépült. 1940 utánra tervezték a nyári uszoda, a második tornaterem, és a főépület nyugati oldalán még hiányzó épületszárny felépítését, ami az eredeti, 1912-es építési program befejezését jelentette volna. Ha a terv megvalósul, a Pius nemcsak Magyarországon, de Közép-Európában is egyedülálló tanintézetté lépett volna elő.

A II. világháború kitörése azonban mindezt megakadályozta. 1940 májusában újra a katonaság költözött be a gimnáziumba. A tanévet az évkönyv szerint a „kétszeri országnövekedés öröme és a háború közeli lehetőségének nyomasztó érzése” határozta meg.¹⁵ 1943-ban, mivel a katonaság szeptember 16-tól október 26-ig ismét lefoglalta a gimnáziumot, a tanítás csak novembertől április 1-ig tartott. Sok nehézség közepette indult az 1944/45. iskolai év is: „A *Veni Sanctét szeptem-*

¹² Évkönyv, 1941/42.

¹³ Somodi... i.m. 2012. (b) 60. p.

¹⁴ Lenner József vezetésével olyan témákról folyt itt a diskurzus, mint Darwin, Marx értékelmélete, Kant vallás-erkölcsi bölcsellete, a szociális kérdés, öngyilkosság, házasság, szabad akarat stb...

¹⁵ Évkönyv, 1940/41.

ber 10-én tartottuk, másnap pedig taníthattunk. Mivel a német katonaság az intézet nagy részét lefoglalta, délután is kellett tanítanunk. A Fiume utcai elemi, most már három esztendeje hozzánk jár előadásra. [...] Október 21-én a párhuzamos III. és IV. osztályt összevontuk, annyira megcsökkent a hadi helyzet miatt a tanulók létszáma. Így minden osztályt délelőttre tehetünk. [...] November 29-én az orosz csapatok bevonultak Pécsre. [...] December 7-én a gimnáziumot lefoglalták orosz kórháznak. [...] Január 10-én megkezdődött újra a tanítás. [...] Március 14-től a három felső osztályt 8 napra munkaszolgálatra vitték. Március 29-én bolgár kórháznak foglalták le a gimnáziumot és a konviktus nagy részét. Kevés megértést tapasztaltunk részükről. [...] Május 28-án távoznak a bolgárok. [...] Július 14-e Te Deum.”¹⁶

¹⁶ Évkönyv, 1944/45. (Nyomtatásban meg nem jelent kézirat, a szerző tulajdonában)

1945. augusztus 6-án 200 orosz tiszt részére foglalták le az intézetet, akik a tanítás megkezdéséig tartózkodtak ott. Az 1946/47-es évben úgy látszott, hogy az intézet kiheverte a háború okozta sebeket. A károk helyreállításához és az iskolai élet újjászervezéséhez Hemm János rektor látott hozzá. A tanév folyamán az iskola vezetősége megpróbált alkalmazkodni az új viszonyokhoz, Szeptemberben megindult a nyolcosztályos általános iskola is Bodolay Gyula vezetésével, kinek munkáját egy Annunciáta-nővér segítette tanítóként.¹⁷

1947. május 3-án „1848 szellemében a magyar jövőért” jelszóval megindult az ifjúsági 48-as bizottság. Az erre a célra megalakult Diáktanács féléves gondos előkészítése után megkezdte működését a Pius Diákállam. Elnöke az intézet rektora, tagja minden püszista. Az 1947/48-as iskolai évben 912 tanulója volt az intézetnek. Ez volt a legmagasabb létszám, amit fennállása óta elért.¹⁸ A tanév végéhez közeledve az iskolát is elérte az államosítási propaganda. A Pius utolsó tanítási napjára 1948. június 10-én került sor. Az intézmény évkönyvének utolsó bejegyzései szemléletesen adják vissza az utolsó napok hangulatát: „*Június 13-án Jézus szíve körmenet. [...] A gyülekezési tilalom miatt a körmenetet az utcákon megtartani nem lehetett, így a közönség, hívek egyenkint gyülekeztek a Stadionon esőben és szokatlanul példás rendben. A jelenlevők száma kb. túlhaladta a 8000-et. [...]15-én Te Deum, ünnepélyes tanévvárás a ‚Sárga-pályán’. A jutalmakat /linkább szimbolikusan/ Lenner József S.J. vicerektor¹⁹ osztotta ki. Az igazgató beszéde alatt különösen a szülők könnyezve vettek búcsút az intézettől. Ünnepély után minden tanuló minden okmányát kikapta. 16-án feltételes előjegyzést tartottunk: ha az intézet megmaradna régi jellege mellett, mennyien jönnének vissza, az eredmény 1030 tanuló jelentkezése. Délben megjelent a belügyminiszter rendeletéből a leltározó-bizottság, hogy számba vegye az intézet ingó és ingatlan vagyonát.*”²⁰ A gimnázium és a hozzá kapcsolódó internátus hivatalos átvételére 1948. július 23-án került sor, a fájdalmas eseményt a rend részéről a kollégium élére frissen kinevezett régi-új rektor, Tüll Alajos, az intézmény egykori felvirágoztatója vezényelte le.²¹ Az új helyzettel számolva és tekintettel Mindszenty bíboros tiltó rendelkezésére Bodolay Gyula nem fogadta el a tankerületi főigazgató kérését, aki a gimnázium ügyeinek továbbvitelére kérte fel. A kultuszminisztérium dr. Cser Lászlót nevezte ki a Janus Pannoniusra átnevezett államosított gimnázium élére megbízott igazgatóként, akit a tanév kezdetén dr. Ambrus Géza váltott fel. Az általános iskolát Dobay József irányította. A rendház és az Ignatianum, az iskolától szó szerint elfalazva,²² még két évig működhetett. Az itt élő 30 szerzetest 1950. július 10-én éjjel hurcolták el mezőkövesdi kényszertartózkodási helyükre.

¹⁷ A VKM rendelete alapján a régi gimnázium első osztálya helyett megnyílt az általános iskola V. osztálya. A nevelés egységessége érdekében kiadott további rendelkezések szerint általános iskola V. osztálya csak ott nyitható meg, ahol az első tagozat is megvan. Ezért – az iskola fizikai létének biztosítása érdekében – szükség volt az általános iskola megszervezésére.

¹⁸ Évkönyv, 1946/47.

¹⁹ 1948. március 25-től Hemm János súlyos betegsége miatt Lenner József vette át vicerektorként az intézet igazgatását.

²⁰ Évkönyv, 1947/48.

²¹ MNL BML Pius iratok

²² MNL BML Baranya M. Tanács VB Művelődési Osztály iratai. Iskolák államosítása 560/A doboz.

Jezsuiták a Piusban

Páterek:

P. Adamszky András (szül. 1884. március 4., Budapest - meghalt 1952, Pannonhalma)
 P. Alaker György (szül. 1892. március 5., Rábapordány - meghalt 1971, Pannonhalma)
 P. Alaker István (szül. 1868. dec. 11., Rábapordány - meghalt 1931, Pécs)
 P. Ambrus István (szül. 1884. jan. 12., Szentflúp - meghalt 1949. nov. 25. Kalocsa)
 P. Ambrus Pál (szül. 1895. okt. 20., Jászapáti - meghalt 1983. aug. 23., Pannonhalma)
 P. Andor Géza (szül. 1879. jún. 11. Németmokra - meghalt 1963. márc. 28., Pannonhalma)
 P. Ardi (Kozmann) Tibor (szül. 1913. Budapest - meghalt 1985. febr. 24., Pannonhalma)
 P. Abraham György (szül. 1913. ápr. 16. Pékaszentpéter - meghalt 1982. dec. 12., Bpest)
 P. Ádám Jenő (szül. 1907. ápr. 7. - meghalt 1991. jún. 25., Pannonhalma)
 P. Ádám Lajos (szül. 1905. ápr. 27. Nagykovács - meghalt 1979. ápr. 28., Nagykovács)
 P. Bagaméri József (szül. 1903. ápr. 16. Nyírbátor - meghalt 1973. május 20., Miskolc)
 P. Baják Mihály (szül. 1890. ápr. 19. Kossuthfalva - meghalt 1968. okt. 26., Innsbruck)
 P. Bálint József (szül. 1916. ápr. 30.)
 P. Belányi István (szül. 1910. jan. 19.)
 P. Berezai László (szül. 1913. júl. 27., Szeged - meghalt 1983. március 19., Budapest)
 P. Bóday Jenő (szül. 1912. április 28.)
 P. Bodolay Gyula (szül. 1903. ápr. 3., Miskolc - meghalt 1984. március 26., Pannonhalma)
 P. Buzna, Viktor (szül. 1875. dec. 11. - meghalt 1960. aug. 22., Pannonhalma)
 P. Csák Boldizsár (szül. 1892. jan. 9., Borsodszemere - meghalt 1970. okt. 17., Pannonhalma)
 P. Csengő Szabó (szül. 1909. szept. 26., Magyarcserey - meghalt 1983. aug. 11., Pannonhalma)
 P. P. Cserjes Sándor (szül. 1903. nov. 11. - meghalt 1967. jún. NSZK Rottenburg?)
 P. Csetfalvai Nándor (szül. 1881. május 30., Ógalla - meghalt 1928. ápr. 26. Pécs)
 P. Cser-Palkovics István (szül. 1908. aug. 16.)
 P. Csérgy István (szül. 1913. okt. 10. - meghalt 1991., Jászberény)
 P. Desák Bárdos Lénárt (szül. 1911. márc. 20. - meghalt 1990. dec. 5., Budapest)
 P. Donátsy Ernő (szül. 1910. nov. 24. - Szekszárdon halt meg?)
 P. Drebitka Ferenc (szül. 1865. ápr. 2., Alsóbrabonca - meghalt 1945. jan. 24., Pécs)
 P. Dukai József (szül. 1908. márc. 15., Kisdér - meghalt 1983. júl. 16. Pannonhalma)
 P. Geissle Lajos (szül. 1882. márc. 28. - meghalt 1982. Szt. Lászlóvárában?)
 P. Elasser Gyula (szül. 1879. febr. 6., Budapest - meghalt 1958. febr. 8., Pannonhalma)
 P. Endrődy Jambrekovich László (szül. 1905. július 17. - meghalt?)
 P. Faludi István (szül. 1875. aug. 14. Csorna - meghalt 1951. nov. 12., Pannonhalma)
 P. Fargás László (szül. 1909. szept. 9., Bpest - meghalt 1992. szept. 22., Bpest)
 P. Fenyővári Antal (szül. 1915. dec. 8., Zsigárd)
 P. Fónay Gábor (szül. 1879. jan. 14., Fónó - meghalt 1948. okt. 28., Pécs)
 P. Frisny Ádám (szül. 1914. szept. 10., Kakasd)
 P. Gallus Tibor (szül. 1906. ápr. 5., Nagybecskerek - meghalt 1981. márc. 26., Starubing, NSZK)
 P. Gológ (Ménás) János (szül. 1908. júl. 4. - meghalt 1931)
 P. Gyenis András (szül. 1901. nov. 26., Tamsi - meghalt 1965. okt. 1., Budapest)
 P. Hauc Ferenc (szül. 1874. júl. 17., Esztergom - meghalt 1946. okt. 4., Pécs)
 P. Hemu János (szül. 1891. március 24., Bácsmentén - meghalt 1948. aug. 11., Pécs)
 P. Holovics Flórián (szül. 1903. - meghalt 1988. március, Pannonhalma)
 P. Horváth Mihály (szül. 1913. dec. 23., Nóráp - meghalt 1981. jan. 9., Budapest)
 P. Hüfl Gyula (szül. 1861. márc. 26., Gödöllő - meghalt 1930. aug. 10., Budapest)
 P. Iuzya Dániel (szül. 1900. ápr. 29., Endrőd - meghalt 1957. nov. 5., Érd)
 P. Izay Géza (szül. el Francauszszághon, boulogni plébános)
 P. Jablonkay Gábor (szül. 1874. júl. 26. - meghalt 1930. jún. 20., Budapest)
 P. Jakab Benjamin (szül. 1903. május 8., Kolozsvár - meghalt 1950. júl. 5., Kistarcsa)
 P. Jasechó Balázs (szül. 1922. febr. 3. - ?)
 P. Jasechó István (szül. ?
 P. János József (szül. 1898. április 22. - meghalt?)
 P. Katona István (szül. 1912. márc. 14. - meghalt?)
 P. Keller János (szül. 1901. dec. 15., Budapest - meghalt 1930. okt. 16., Budapest)
 P. Kerling János (szül. 1871. febr. 8. - meghalt 1962. okt. 2., Pannonhalma)
 P. Keszeg Imre (szül. 1895. febr. 16., Szabadka - meghalt 1972. május 14., Budapest)
 P. Kézy Antal (szül. 1914. jún. 1. ?)
 P. Kipper Károly (szül. 1875. március 11., Lovrin - meghalt 1934. jan. 20., Budapest)
 P. Knézy Gergely (szül. 1892. febr. 18., Nemesimlincs - meghalt 1944. dec. 5., Budapest)
 P. Koch István (szül. - meghalt 1991. -
 P. Kollár Ferenc (szül. 1912. febr. 2., Pécs - meghalt 1978. július 28., Budapest)
 P. Kovács Jenő (szül. 1901. nov. 24. - ?)
 P. Kővecses Géza (szül. 1921. május 21., Győrszentiván - meghalt 1967. jún. 12., Porto Allegre)
 P. Kóvári Károly (szül. 1921. márc. 4.)
 P. Kulcsár István (szül. 1865. nov. 15., Nagyszőlős - meghalt 1925. dec. 3., Kalocsa)
 P. Lányi Edé (szül. 1881. márc. 13., Németspóna - meghalt 1950. nov. 25., Szeged)
 P. Lenner József (szül. 1886. febr. 21., Orsova - meghalt 1962. jan. 29., Pannonhalma)
 P. Liesherong Gáspár (szül. 1889. jan. 1., Kiosz - meghalt 1972. jan. 17., Potzu)
 P. Litványi (Lidoni) György (szül. 1901. febr. 19., Komárom - meghalt 1983. jan. 10. Tokio)
 P. Lovas Pál (szül. 1889. júl. 1., Pácán - meghalt 1975. ápr. 11., Pannonhalma)
 P. Lukács László (szül. 1910. okt. 27.)
 P. Malháts Károly (szül. 1886. okt. 5., Pozsony - meghalt 1960. március 3., Pannonhalma)
 P. Megyeri Károly (szül. - állítólógus?)
 P. Merényi (Miszéglád) József (szül. 1893. Bpest - meghalt 1976. jan. 23., Pannonhalma)
 P. Mezey Gergely (szül. 1884. ápr. 26., Újvidék - meghalt 1952. jan. 13., Pannonhalma)
 P. Mídlinszky József (szül. 1856. jún. 1., Debrecen - meghalt 1923. március 13., Pécs)
 P. Mogyoróssy (Szabó) Sándor (szül. 1903. Hajdúdorog - meghalt 1976. jun. 3., Pannonhalma)
 P. Molnár Ödön (szül. 1909. febr. 8., Újlesztán - meghalt 1980. május 3., Francheville)
 P. Molnár (Peller Béla (szül. 1901. ápr. 2., Pécs - meghalt ? Szekesfehérvár)
 P. Müller Fülöp (szül. 1881. ápr. 29., Szentflúp - meghalt 1970. jan. 10. Pannonhalma)
 P. Nagy Zoltán (szül. 1910. aug. 31.)
 P. Nagyfalusi Lajos (szül. 1879. aug. 24., Ipolyás - meghalt 1965. nov. 10. Pannonhalma)

P. Nemesszeghy Ervin (szül. 1929. aug. 13.)
 P. Németh Béla (szül. 1907. aug. 22., Mohács - meghalt 1971. aug. 28., Klagenfurt)
 P. Németh Ferenc (szül. 1899. jún. 1. - meghalt Dél-Amerikában)
 P. Németh János (szül. 1910. febr. 14., Egyek - meghalt 1982. május 9., Pécs)
 P. Németh József (szül. 1913. febr. 6., Kislán - meghalt 1981. nov. 21. Bpest)
 P. Németh Károly (szül. 1891. okt. 14., Veszprém - meghalt 1980. március 24., Pannonhalma)
 P. Omerovich Tamás (szül. 1884. aug. 19., Szabadka - meghalt 1957. május 7., Pannonhalma)
 P. Orosz András (szül. 1917. dec. 29., Pécel - meghalt 1971. ápr. 3., Verőce)
 P. Palotay (Payer) László (szül. 1900. szept. 19., Bpest - meghalt 1970. okt. 4., Bpest)
 P. Papilla Lajos (szül. 1913. aug. 20. - Manilla)
 P. Papp József (szül. 1909. nov. 24., Szeged - meghalt 1969. ápr. 9., Bpest)
 P. Pálos Antal (szül. 1914. aug. 24.)
 P. Pethő Jenő (szül. 1898. nov. 12., Ungvár - meghalt 1983. dec. 28., Eger)
 P. Petruch Antal (szül. 1901. okt. 16., Németspóna - meghalt 1978. dec. 13., Budapest)
 P. Petz Ádám (szül. 1904. ápr. 24., Jakabfalva - meghalt 1947. febr. 13., Szeged)
 P. Pércsics Vince (szül. 1883. jan. 20.)
 P. Pinzger Ferenc (szül. 1872. jan. 29., Pfunda (A) - meghalt 1941. júl. 27., Pécs)
 P. Polónyi Ferenc (szül. 1892. dec. 1., Oslany - meghalt 1965. márc. 3., Bpest)
 P. Pozsárkó Nándor (szül. 1906. febr. 18., Vinkovce - meghalt 1954. júl. 26., Szakmár)
 P. Raile Jakab (szül. 1894. okt. 6., Vaskút - meghalt 1949. szept. 5., Newark, USA)
 P. Reisz Elemér (szül. 1904. márc. 6., Nyomaj - meghalt 1983. május 26., Hamilton (Kanada)
 P. Resch Ferenc (szül. 1886. júl. 27., Pomáz - meghalt 1943. okt. 24., Taming)
 P. Reöthy Szilárd József (szül. 1896. dec. 21., Ungvár - meghalt 1974. aug. 10. Bpest)
 P. Riegl Sándor (szül. 1863. nov. 10., Krems - meghalt 1932. július 15., Pécs)
 P. Ruff János (szül. 1912. szept. 24. - meghalt 1992. okt. 31.)
 P. Sass Imre (szül. 1911. aug. 14., Szent László pusztá - meghalt 1974. okt. 19., Keszthely)
 P. Schaefer Jakab (szül. 1855. márc. 23., Vaskút - meghalt 1934. dec. 14., Pécs)
 P. Schlick János (szül. 1842. ápr. 22., Bpest - meghalt 1916. okt. 22., Pécs)
 P. Schmidt Ferenc (szül. 1905. szept. 2.)
 P. Schultz Ágoston (szül. 1893. márc. 30., Nagybecskerek - meghalt 1972. jún. 6., Davos)
 P. Schwab András (szül. 1912. nov. 12., Szederkény - meghalt 1984. jún. 25., Rio de Janeiro)
 P. Schmezy Gyula (szül. 1900. Bpest - meghalt 1983. márc. 8., Pannonhalma)
 P. Serei Kisa Károly (szül. 1910. szept. 24. - meghalt 1992. nov. Innsbruck)
 P. Siska Ferenc (szül. 1894. Bpest - meghalt 1955. júl. 24., Szeged)
 P. Siska István (szül. 1896. jan. 26., Bpest - meghalt 1959. júl. 9., Győr)
 P. Somogyi Jenő (szül. 1879. márc. 22., Szombathely - meghalt 1954. aug. 12., Pannonhalma)
 P. Spreitzer Péter (szül. 1866. okt. 23., Csónoplyá - meghalt 1931. jan. 21., Pécs)
 P. Süle Géza (szül. 1913. - meghalt 1988. júl. 20., Budapest)
 P. Szabó István (szül. 1914. május 2., Taksony - meghalt 1983. május 27., Budapest)
 P. Szentiványi Dezső (szül. 1911. júl. 22. - meghalt 1991. szept. 9., Münster)
 P. Szittnyi Dénes (szül. 1887. dec. 30. - meghalt ?)
 P. Sztrényi (Hollács) Gábor (szül. 1912. okt. 20., Jánoshalma - meghalt 1984. febr. 10., Vác)
 P. Takács Antal (szül. 1911. ápr. 10., Somogyvár -
 P. Takács János (szül. 1906. jan. 11., Szuhogy - meghalt 1983. jan. 28., Sidney)
 P. Takács Sándor (szül. 1872. aug. 31., Vác - meghalt 1952. febr. 11., Pannonhalma)
 P. Takáts Sándor (szül. 1919. júl. 25., Ókér - meghalt 1987. május 23., Budapest)
 P. Thulhammer János (szül. 1847. dec. 19., Meggenhofen (A) - meghalt 1934. márc. 18., Pécs)
 P. Tibor (Timcsák) Mátyas (szül. 1902. febr. 23.)
 P. Tóth Mike (szül. 1838. szept. 25., Eör - meghalt 1932. okt. 3., Kalocsa)
 P. Tüll Alajos (szül. 1894. nov. 13., Budapest - meghalt 1987. aug. 21., Pannonhalma)
 P. Vauderik Béla (szül. 1904. május 23., Szabadka - meghalt 1969. ápr. 28., Róma)
 P. Vargó Béla (szül. 1912. febr. 11., Villach - meghalt 1989. aug. 16., Budapest)
 P. Vargó László (szül. 1901. júl. 6., Szombathely - meghalt 1974. jan. 9., Leuven (B)
 P. Vargó László (szül. 1913. júl. 16.)
 P. Vág (Eredics) József (szül. 1914. március 18., Vág - meghalt júl. 3., Budapest)
 P. Velics Miksa (szül. 1882. okt. 2., Selmecbánya - meghalt 1968. március 23., Pannonhalma)
 P. Vértes Boldizsár (szül. 1918. ápr. 21., Pécs - meghalt 1983. márc. 14., Pincehely)
 P. Virág Andor (szül. 1905. - meghalt 1990. szept. 21., Hamilton)
 P. Vukov János (szül. 1887. dec. 27., Szabadka - meghalt 1993. aug. 11., Budapest)
 P. Zborovszky Ferenc (szül. 1988. Eperjes - meghalt 1955. ápr. 10., Pannonhalma)
 P. Zrínyi József (szül. 1919. - meghalt 1991. szept. 23., Washington)
 Fr. Christóf József (szül. 1861. okt. 12., Vojtek - meghalt 1941., Pécs)
 Fr. Galina Béla (szül. 1899. március 9., Budapest - meghalt 1966. aug. 29., Győr)
 Fr. Horváth Mihály (szül. 1907. Kula - meghalt 1984. Budapest)
 Fr. Iván János (szül. 1893. ápr. 9., Besztercebánya - meghalt 1957. nov. 25., Pannonhalma)
 Fr. Joó András (szül. 1895. Hódmezővásárhely - meghalt 1987. Pannonhalma)
 Fr. Klapita Gusztáv (szül. 1874. jan. 11., Pozsony - meghalt 1956. febr. 28., Pannonhalma)
 Fr. Magócsi István (szül. 1911. aug. 20., Csongrád - meghalt 1989. Pannonhalma)
 Fr. Pécs András (szül. 182. nov. 11., Zenta - meghalt 1953. Pannonhalma)
 Fr. Timmer József (szül. 1911. ápr. 16., Németspóna - meghalt 1978. Pannonhalma)

SOMODI IMRE

SZABADIDŐ, JÁTÉK, SPORT A PIUS GIMNÁZIUMBAN

Egy történeti anekdota szerint egy fiatalember, aki szerzetesi pályára kívánt lépni, és végül a Jézus Társaságot választotta, amikor döntésének indokáról kérdezték, azt válaszolta: „Mert a jezsuiták mindig nevetnek.” Valóban, maga Szent Ignác is úgy gondolta, hogy a jezsuiták nem lehetnek búskomor aszkéták, éppen ezért a testnek is meg kell adni, ami megilleti. Ez az ignáci elv a jezsuita pedagógiában is érvényesült, oly módon, hogy a jezsuiták szerint a nevelésnek az ember egészére kell kiterjednie: a szellemre, a lélekre és a testre is. A jezsuita nevelés

Az épület és a sportkombinát alaprajza

egyszerre törekszik az elme pallérozására, a lélek nemesítésére és a test erőben és egészségben való megtartására. Utóbbinak fontos eszközei a játék és a sport. A következőkben egy konkrét példán, a pécsi jezsuita Pius Gimnázium (1912–1948) példáján keresztlül igyekszem bemutatni, milyen fontos és integráns része a jezsuita nevelésnek a sport és a játék. Mielőtt azonban ezt megtenném, szükséges kitérni arra, hogyan gazdálkodott a Pius Gimnázium a diákok szabadidejével.

Szabadidő a Pius Gimnáziumban

A Piusba járó tanulók két csoportba oszthatók. Egy részük naponta bejárt az iskolába, őket externistáknak nevezték. A tanulók másik része viszont bent lakott az internátusban. Őket közkeletűen konviktoroknak nevezték. A konviktorok időbeosztását értelemszerűen az internátus napirendje határozta meg, de az externisták időbeosztásába is beleszólt az iskola. Például öt óra után – amikor az internátusban kezdetét vette a kötelező tanulói idő (stúdium) – az externisták sem tartózkodhattak az utcán. Az externisták szabadidő-felhasználását is meghatározta az iskola: nem látogathattak például bizonyos helyeket (kocsmák, mozgókép-előadások stb.). A gimnázium az externisták számára igyekezett elősegíteni a szabadidő hasznos felhasználását azáltal, hogy délutánonként – sőt a vakációkban is – használhatták az iskola sportlétesítményeit, uszodáját, játszótereit, kirándulásokon, szakkörökön, közös színház- és mozi-látogatáson stb. vehettek részt.

A konviktorok esetében szabadidőről csak úgy beszélhetünk, ha különbséget teszünk szabadidő és szabadfoglalkozás között. Szabadidejük természetesen a konviktoroknak is volt, hiszen nyilván nem fordították minden idejüket tanulásra. Ezt a szabadidőt azonban irányítottan, nem pedig kényük-kedvük szerint töltötték el, szabadfoglalkozás csak igen ritkán, leginkább vasár- és ünnepnapokon volt. Az internátusban a bentlakók életkor szerint négy szakaszba voltak sorolva. Egy-egy szakasz vezetésével egy ún. magiszter (még pappá nem szentelt jezsuita) volt megbízva, aki minden idejét szakaszával töltve állandóan felügyelt a rábízottakra. A magiszter feladata így nem csak az volt, hogy a kötelező tanulói időket betartassa, hanem hogy a pihenőidő hasznos eltöltése végett programokat szervezzen a szakasz számára. Ezeket a pihenőidőket rekreációnak vagy felüdülésnek nevezték, melyek helye a napirendben a következő volt. A bentlakók a déli órákban jöttek vissza a gimnáziumból, majd megebédeltek. Ebéd után bizonyos napokon sétára mentek, más napokon stúdiumot tartottak. A séta (illetve stúdium) után került sor uzsonnáig a rekreációra. Az uzsonnától öt óráig, a szigorú stúdium kezdetéig újra rekreációt tartottak. Hét órákor volt a vacsora, ami után nyolc óráig – a nagyobbak számára kilenc óráig – újra rekreáció következett. Vasár- és ünnepnapokon több rekreációt iktattak a napirendbe. Minden szakasznak volt egy játszótere és egy játszóterme, ahol ezt az időt eltölthették. Ezenkívül meghatározott napokon a szakaszok sétára vagy kirándulásra mentek: ezeket szintén a magiszter vezette. Szombatonként pedig az internátus uszodáját látogatták meg.

Mindezekből látható, hogy a konviktorok esetében a szabadidő irányított eltöltéséről beszélhetünk, és csak kevés szabadfoglalkozásról. Az externistáknak több szabadfoglalkozásra volt lehetőségük, de a gimnázium ezt is igyekezett észszerűen korlátozni, illetve programok szervezésével orientálni.

Játék

A játékok igen fontos szerephez jutottak, főleg az internátus gyakorlatában. Hiszen a bentlakók a vakációk kivételével életük minden napját az internátus falai között élték, és szórakoztatásukról, szabadidejük eltöltéséről gondoskodni kellett. A rekreációt lehetőség szerint a szabad levegőn tartották. E célból minden szakasz számá-

ra külön játéktér létesült, amelyen elsősorban különböző csapatjátékokat játszottak (pl. méta). Ezek a játékok nem csupán az unalom távoltartására szolgáltak, hanem komoly nevelő funkcióval is bírtak. Általuk fegyelmezettségre, szabálykövetésre, sportszerűsége, együttműködésre lehetett szoktatni a diákokat. Ezeket az eredményeket a kisebbekkel kezdetben egyszerűbb játékok segítségével sajátíttatták el, majd ezután következhetek az egyre bonyolultabb játékok. A jezsuiták egyre újabb és változatosabb játékokat honosítottak meg a Piusban, s a bőséges repertoár tette lehetővé, hogy a játékok ne váljanak unalmassá a növendékek számára. Különösen kedvelt volt a piusisták körében a krokett. Érdekesség, hogy ezeket a játéktereket télen fellocsolták, s így alakítottak ki belőlük korcsolyapályát.

Rossz időben illetve este a rekreációt a szakaszok a játéktérben töltötték. Minden szakasznak saját játéktérme volt. A játéktérben a tanulók asztaliteniszezhetek, biliárdozhattak, barkácsolhattak, társasjátékot játszhattak, olvashattak, diavetítéseket tekinthettek meg. Szigorúan tilos volt azonban a szerencsejáték. Később kialakítottak egy fedett teraszt is, hogy a növendékek eső időben is tudjanak a szabad levegőn tartózkodni.

Sport

Bár a játékot és a sportot nehéz egymástól elválasztani, de elmondható, hogy a gimnázium nevelési gyakorlatában utóbbinak is jelentős szerepe volt. Mind a testnevelést, mind a versenysportot magas szinten gyakorolták. Ezt lehetővé tette az iskola egyedülálló felszereltsége. Minden igényt kielégítő tornateremmel rendelkezett – sőt fedett uszodával. Utóbbi az első és sokáig az egyetlen volt Pécsen. A tornateremnek köszönhetően magas szinten gyakorolták a gimnáziumban a sziertornát, az atlétika meghonosításában és felvirágoztatásban pedig vitéz Csokonay Sándor tornatanárnak volt nagy szerepe. Az úszómedence úgy volt kialakítva, hogy fokozatosan mélyült. Így egyaránt használhatták a jó úszók és a kezdők is. A medence mélyebbik részénél ugródeszkát is elhelyeztek. A '30-as években egy szabadtéri úszómedence megépítését is tervezték, de ez sajnálatos módon sosem készülhetett el. A futballt 1920-tól úzték. Ezt a sportot kezdetben csak a nagyobbaknak engedélyezték, a kisebbeknek nem. A futballban a nagy rivális a ciszterci főgimnázium volt, korabeli elnevezéssel a „zirci”. A Pius futballistái rendszerint jól szerepltek ezeken a rangadókon, hasonlóképpen a kalocsai jezsuita testvériskola elleni mérkőzéseken is. A téli sportok közül különösen a ródliás volt kedvelt, de hódoltak a korcsolyázásnak és később a sípálya megépülésével a sízésnek is.

A sportélet koordinálására létrehozták a gimnázium sportklubját PTK (Piusgimnáziumi Testgyakorló Kör) néven. A gimnázium tanulói a különböző sportversenyeken rendre jó eredményeket értek el.

A sportélet további fellendülését jelentette a P. Tüll Alajos SJ rektor kezdeményezésére a '30-as években építeni kezdett sportkomplexum. Bár a háború kitörése, majd a háború után az eseménynek szerencsétlen alakulása miatt nem készülhetett el teljes egészében, de a megépült futball- és atlétikapálya, lelátó, sípálya, ródli-pálya, céllövőtér és teniszpályák önmagukban is hallatlanul nagy teljesítménynek számítanak.

Figyelemre méltó, hogy olyan különleges sportok is jelen voltak a Piusban, mint a vitorlázó repülőgép-modellek építése és reptetése. Ennek a szenvedélynek hódolt P. Selmeczy Gyula SJ és lelkes „követői” a diákok közül. Bár nem tartozik a sportok közé, de a testnevelés fontos részét képezték az alaki gyakorlatok. A tanulókat megtanították a díszlítésre, az alakzatban való mozgásra stb. A Pius egyenruhás „díszszázada” gyakran emelte szereplésével a különböző ünnepek fényét.

A szabadidő eltöltésének egyéb formái

Legalább az említés szintjén meg kell emlékezni azokról a változatos lehetőségekről, amelyeket az iskola a játékon és sporton kívül biztosított a diákok számára a szabadidő hasznos eltöltéséhez.

Régi jezsuita hagyományt követve a Piusban is működött Mária Kongregáció, amelyhez azok csatlakozhattak, akik hitük megélésében nagyobb mélységre törekedtek. Az önképzés színterei az alsó osztályokban az ún. akadémiák (vagy nyelvészeti körök) voltak, melyekben elsősorban a latin nyelv terén képezhették tovább magukat a résztvevők. Az akadémiák nyilvános fellépéseket is tartottak, ahol a tagok bemutathatták, milyen ismeretekre tettek szert az akadémia keretei között. A felső osztályokban hasonló szerepet töltött be a Pázmány Önképzőkör – azzal a különbséggel, hogy itt már nem a latin nyelv gyakorlásán, hanem az önálló tudományos és irodalmi munkán volt a hangsúly. Kifejezetten a nyolcadikosok számára hozták létre a Pázmány Bölcselőkört, melynek tagjai filozófiai, etikai stb. kérdésekben merülhettek el. Ezek alkották az önképzés állandó kereteit, de természetesen számtalan különböző szakkör is létezett az iskola fennállása alatt – a botanikától a festészetig –, amelyeket egy-egy saját szakterülete iránt elhivatott tanár vezetett. Az iskola lehetőséget biztosított fakultatív zene- és nyelvtanulásra.

Létrejött egy ún. Szünidei Pius Kör is, melynek az volt a feladata, hogy a vakációban programokat szervezzen a diákok számára.

Még sokáig lehetne sorolni azokat a fakultatív foglalkozási lehetőségeket, amelyeket az iskola azért szervezett, hogy a diákok szabadidejüket hasznosan tölthessék el. Azonban ezek közül egyre feltétlenül ki kell térni. Ez pedig a cserkészet. A Pius cserkészcsapata 1929-ben jött létre 673. sorszámmal P. Tüll Alajos kezdeményezésére, aki a cserkészet elkötelezett híve és támogatója volt, és aki 1941-ig vezette a Pius cserkészcsapatát. A Pius cserkészei minden nyáron cserkész táborba vonultak, 1933-ban pedig képviseltették magukat az akkor éppen Gödöllőn megrendezett jamboree-n.

Zárás

Ez az írás csupán igen vázlatos bemutatása annak, hogy a jezsuita Pius Gimnáziumban egykor milyen jelentős szerepet játszott a játék, a sport illetve a szabadidő eltöltésének egyéb aktív formái. Azonban ennyi leírás is elegendő annak érzékeltetésére, hogy a jezsuita pedagógiában milyen fontos annak a két elvnek a gyakorlatba való átültetése, miszerint az egész embert kell nevelni, fejleszteni – vagyis a testet is –, illetve biztosítani kell a szabadidő értelmes felhasználását.

SZEDERKÉNYI JÓZSEF

100 ÉVES A SZAKKÉPZÉS PÉCSI FELLEGVÁRA

Fejezetek a Zipernowsky Károly Műszaki Szakközépiskola történetéből

Az iparilag fejlett nyugat-európai országokban már a 19. század második felében létrejöttek az akkori kor követelményeinek és színvonalának megfelelő iparoktatási intézmények. Magyarországon a kiegyezéssel kezdődött az a felzárkózás, amellyel a nyugati országokhoz képest kimutatható lemaradást igyekeztünk csökkenteni, majd megszüntetni. E törekvés egyik előfutára volt a Pécsi Ipartanoda, ahol 1846-ban kezdődött meg az inas-oktatás.¹

Az 1872-es ipartörvény megszüntette a céheket, szakmai utánpótlás kérdésében azonban nem rendelkezett. Az iparszabadságnak az 1884-ben megalkotott új ipartörvény vetett véget, amely szabályozta az ipartestületek megalakítását és intézkedett a tanoncoktatásról.² Pécssett Zsolnay Vilmos gyárában, 1886-ban nyílt gyári tanonciskola.

A kor ipari szükségletei hamarosan kikövetelték a tanonciskoláknál fejlettebb szervezetű, tanműhellyel ellátott fémipari szakiskolák beindítását, amelyekben gép-, épület-, műlakatos és kovács szakmákban korszerű ismereteket sajátíthattak el a fiatalok. A kereskedelmi miniszter 1912. évi 29696 sz. rendeletével **fémipari szakiskola** felállítását rendelte el Pécssett is. Az intézet elhelyezéséről Pécs szab. kir. város gondoskodott a Rákóczi út és a Légszeszgyár utca sarkán álló Littke-kaszárnya nevű épületben (Littke).

Az első tanévet két tanár és két művezető irányításával 39 tanuló kezdte meg. Az iskola 4 évfolyamosnak indult, a tanulók az elemi iskola elvégzése után iratkozhattak be. A felvétel előjegyzés alapján – tehát felvételi vizsga nélkül – történt. A negyedik évfolyam végeztével a tanulók írásbeli-, rajz- és műhelyvizsgát tettek a kereskedelmi miniszter által jóváhagyott vizsgabizottság előtt. Eredményes vizsgájuk után végbizonyítványt kaptak, ami munkakönyv váltására, és kétévi segédi működés után a gép-, épület- és műlakatos, valamint a kovács szakma önálló űzésére jogosította őket.

Az intézmény megalakulásától kezdve fontos feladatának tekintette a gyakorlatban dolgozó iparosok képzését is. Ezt a célt szolgálták az iskolában és az iskolán kívül, de az iskola segítségével szervezett ipari (kazánfűtő, stabil és lokomobil gépkezelő, lakatos, gyengeáramú, rajz, építőipari és dinamógép kezelő) tanfolyamok.³

Az erősödő iskola egyre nagyobb szerepet kapott a pécsi és baranyai ipar életében. A helyi és vidéki iparosokat műszaki tanácsadással segítette, és elvégzett olyan munkákat, amelyeket az iparosok felszerelésük elégtelensége miatt nem tudtak elvállalni. A következő tanévben az Országos Selyemtenyészti Hi-

¹ A Zipernowsky Károly Műszaki Szakközépiskola Jubileumi Évkönyv. Pécs, 2012. Szederkényi, 15. p.

² www.1000ev.hu

³ Értesítő, 1913/14

vatal jóvoltából 3 teremmel bővült az iskola. A tanulólétszám 76 főre emelkedett. Az oktatást már 7 tanár és 4 fős műhelyszemélyzet végezte. A tanműhelyben a tanulók négyhetenként kovácstűznél, lakatosmunkán; háromhetente a lábhajtású, majd év végén a géphajtású esztergapadon, valamint gyalugépen dolgoztak.

Az első világháború érzékenyen érintette az iskola életét. A várost előzőn lötték a bevonuló tartalékosok. Ekkor az iskolát lefoglalták elszállásolás céljára. Emiatt az 1914/15-ös tanév csak késve indulhatott. Tovább nehezítette a tanévkezdést, hogy a tantestületből 5 tanárt behívtak katonai szolgálatra. Az ideiglenes kiürítés után ismét katonai elszállásolás következett. Az esztelen háború elszólította az iskola összes tanárát és a tanulók egy részét is. Az elméleti oktatást ideiglenes oktatószemélyzettel lehetett csak folytatni. 1918 januárjában szénhiány miatt többször is meg kellett szakítani az oktatást, mégis 131 tanuló végezte el eredményesen az emberpróbáló nehézségekkel megtűzdelt tanévet. A mezőgazdaságban a háború okozta kieséséken az iskola úgy próbált segíteni, hogy aratógép-, cséplőgép- és gázmotorkezelői tanfolyamokat szervezett. Így legalább részben sikerült pótolni a katonai szolgálatra behívott hivatásos gépészeket.

Az iskola rövidesen az egyik legnépesebb vidéki ipari szakiskola lett Magyarországon. A műszaki fejlődés szükségessé tette az elavult műhelyfelszerelés felújítását, új gépek beszerzését és a műhelyek bővítését.

1918-ban szerb csapatok szállták meg a várost. A karhatalom követeléseinek engedve 1919 áprilisában ismét be kellett szüntetni az oktatást. Az iskolaépület helyiségeit a szerb határőrség foglalta el. A megszállók rövid idő alatt elhordták az iskola gépi berendezéseit és egyéb felszerelését, a diákok csak néhány darabot tudtak megmenteni, illetve az őrségtől titokban visszavásárolni. Szeptemberben, amikor az iskola helyiségeit az őrség elhagyta, a lecsupaszított termekben újraindulhatott az oktatás.

Pécs városa az intézmény ideiglenes elhelyezése céljából megvette a Siklósi út 25. sz. alatt található, Herczeg-féle rézáru-gyárként ismert épületet. A kormány 80 000 koronát bocsátott rendelkezésre a műhelyek korszerűsítése céljából. Saját erőből és kisebb anyagi támogatásokból sikerült a műhelyt szerényen berendezni, így az 1920/21-es tanévben két évfolyam, a következő évben három évfolyam dolgozott az intézmény műhelyében. A következő tanévben pedig már hét szaktanfolyamot szervezett az intézmény, összesen 362 hallgatóval.

Egy 1924-ben hozott rendelettel a pécsi fémipari szakiskola addigi 4 évfolyamos tanulmányi idejét 3 évre csökkentették, és a hat elemi helyett négyéves középiskola elvégzését írták elő felvételi követelményként. A hároméves képzés 1926-ban indult. Az intézet mellett ebben az időben egy ötágas szobából álló internátus működött. A tanulók faipari, fémipari, mechanikai és elektromos ismereteket szereztek. A gyakorlati képzés nagyobb hangsúlyt kapott, mint korábban. A műhelygyakorlat két teljes munkanapot tett ki, az elméleti órákra három és fél nap maradt.

Az 1928-as év súlyos gazdasági válsága a gyakorlati oktatásban is tükröződött. Az iparosok alig-alig vették igénybe az intézmény műhelyét, ahol csak kisebb használati tárgyakat és gépeket gyártottak.

1929-ben Létai András terve alapján a Rákóczi úton épült fel a Pécsi M. kir. Állami Felsőipariskola mai székháza. Az 1929/30-as tanév őszén, fennállásának 18. évében az iskola végre elfoglalhatta új otthonát, amely minden vonatkozásban megfelelt a kor követelményeinek. Ugyanezen tanévtől az iskola faipari szakosztállyal bővült. Az épületben működő internátus már 28 fő számára biztosított helyet a 87 nappalis tanulóból.

A Pécsi M. kir. Állami Felsőipariskola épülete

Az 1929 és 1933 közötti éveket a fokozatos, lassú fejlődés jellemezte. Emelkedett a tanulólétszám és a képzés színvonala is. A faipari szakosztályt viszont az 1933-as évben megszüntették.

Jelentős változást hozott az iskola életében, hogy a M. kir. Vallás- és Közoktatásügyi miniszter 1941. szeptember 1-jétől a fémipari szakiskolát felsőipariskolává szervezte át, gépipari és villamosipari szakokkal. Az iskola neve Pécsi Magyar Királyi Állami Felsőipariskola lett. Létrehozását a hazai ipar és mezőgazdaság szakemberigénye tette szükségessé. Olyan műszaki szakemberek kerültek ki az iskolából, akik a megfelelő ipari gyakorlat megszerzése után mesterekké, kisebb gyárak, ipartelepek vezetőivé válhattak. Az átszervezett iskolában a képzési idő 3 év volt, a gyakorlati képzés heti 10–12 órára csökkent, míg korábban, a szakiskolában heti 27 órát töltöttek a műhelyben a tanulók. Ennek az volt a fő oka, hogy csak olyan, 15–18 év közötti tanulók jelentkezhetek, akik 12 havi szakirányú műhelygyakorlattal rendelkeztek. A felsőipariskola jelentős vonzerőt jelentett a fiatalok számára a szakiskolához képest. A nagy túljelentkezés miatt felvételi vizsgát kellett tartani. A tanulók a harmadik osztály sikeres befejezése után végbizonyítványt kaptak, amely középiskolai végzettséggel volt

egyenértékű. Jelentős korlátja volt a felsőipariskolának, hogy végbizonyítványa egyetemek látogatására nem jogosított.

Az 1942-43-as tanév a háborús erőfeszítések jegyében telt. Az intézet 246 beiratkozott tanulójaival ennek ellenére elérte a befogadható maximális létszámot. A főhatóság utasítására 6 hét téli szünet után a tanév a szokásosnál hamarabb ért véget, de valamennyi záróvizsgára beosztott tanuló sikeresen elvégezte az utolsó évfolyamot.

Az 1943/44-es tanévet ugyancsak meghatározta a háborús helyzet. A háborús termelés és a katonai vonatkozású intézkedések következtében a III. osztályosoknak a szokásos 10 hónap helyett 6 hónap alatt kellett elvégezniük a tananyagot, ennek ellenére minden tanuló sikeresen levizsgázott. Az iskolaév megrövidítése miatt keletkezett oktatási szünetben a diákok iparvállalatoknál álltak munkába.

Pécs elfoglalásával a városba bevonuló szovjet hadsereg alakulatai 1944. november 29-én igénybe vették az iskolaépületet. Termeiben katonai kórházat alakítottak ki. A gépeket, berendezéseket a Szovjet Ipari Parancsnokság ipari vállalatoknak osztotta ki termelési célokra. December 9-én tűz pusztított az épületben, és nagy értékű villamos-, rajz- és fizikaszertári felszerelések váltak a lángok martalékává. A katonák 1945 februárjában ürítették ki az iskolát. A vázolt körülmények miatt a kifosztott, megrongálódott épület helyreállítása csak 1945. március 22-én indulhatott meg. A 3. osztály számára az Egyetem utcai iskola alagsorában sikerült tantermet biztosítani. A helyreállítási munkákat kizárólag tanulók, altisztek, műhelyoktatók és tanárok végezték óriási erőfeszítések árán. Visszaszállították az iparvállalatoknál tárolt gépeket.

Az Iparügyi Minisztérium főhatósága alatt kezdődött meg a tanév 1945. július 14-én, a tanítás pedig szeptember 10-én. Mivel az iskolát ért károk és a tanulók elhelyezési nehézségei bénítóan hatottak az oktató-nevelőmunkára, az 1945-46-os tanév a megfeszített erővel folyó talpra állás jegyében telt. Az ország romokban hevert, hiányzott az iskola helyreállításához szükséges anyagi fedezet. További jelentős nehézségeket okozott az egész országra jellemző tüzelőhiány. Az intézmény tanárai, oktatói óriási akarattal és fegyelmezett munkával biztosították az iskolai oktatás folyamatosságát.

1946 őszén az ipari szakiskolákat végzetek számára esti tagozat létesült.

Az 1946/47-es tanévben a nehézségek ellenére (tankönyv- és jegyzethiány) jelentős módszertani előrelépés történt. A színvonalas rajz- és szakmai oktatás érdekében a tanárok szemléltetőeszközöket készítettek.

Az intézmény életében jelentős változást eredményezett az Ipari Minisztérium 16.008/1947 IV. d rendelete alapján hozott Iparoktatási Főigazgatói rendelet (3314/1947), amely a felsőipariskola helyett az 1947/48-as tanévtől – nappali tagozaton is – **műszaki középiskola** megszervezését rendelte el, induló első osztállyal.

A műszaki középiskola létrehozását a fejlődő ipar igényei indokolták. Az új iskolatípusban a felsőipariskola tanterveivel képest több volt az általánosság, mint a tüzetesen meghatározott ipari célkitűzés. E képzési formában erős hangsúlyt kapott az érettségi vizsga, az egyetemen való továbbtanulás. Új szint jelen-

tett az iskola életében az első érettségi vizsga megszervezése 1948 júliusában, amely diákjaink számára megnyitotta az utat a felsőfokú továbbtanulás felé.

Az 1948/49-es tanévben fejezte be tanulmányait az utolsó két felsőiparista osztály. Ezzel lényegesen megváltozott a tanulók életkori összetétele, átlagosan 16 év lett a korábbi 18 helyett, ami az intézmény elméleti és gyakorlati képzésében új módszerek alkalmazását tette szükségessé, és tudatosabb pedagógiai tevékenységet követelt a nevelőktől.

1949. augusztus 1-jével ismét főhatóság-változás történt. Az iskola harmadszor került a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) felügyelete alá. Ettől kezdve **Pécsi 10. sz. Ipari Gimnázium Vas-, Fém- és Villamosipari Tagozat** lett az iskola neve.

Az intézmény az 1949/50-es tanévben nem búcsúztatott végzős diákokat, mert a felsőipariskola megszűnésével a képzési idő 3 helyett 4 évre hosszabbodott. Ugyanakkor megnőtt a beiskolázási hatósugara, mert a VKM a nagykanizsai és dombóvári ipari gimnáziumok anyaiskolájává jelölte ki, és a pécsi Bányaipari Gimnázium beiskolázása is az iskola feladata lett.

A kormány 1950. évi 40. sz. törvényerejű rendeletével ipari technikumok létrehozását írta elő azzal a fő célkitűzéssel, hogy „a fejlődő ipar részére jól képzett, általános műveltséggel és önálló kezdeményező erővel rendelkező technikusokat neveljen, és felsőbb műszaki tanulmányokra előkészítsen.”⁴

Az ipari technikum tanulmányi idejét 4 évben határozta meg a rendelet. Ebben a képzési formában a tanulók nem érettségi, hanem azzal egyenértékű képesítő vizsgát tettek, majd technikus oklevelet kaptak. A nagyméretű iparfejlesztés hatására 7 első (4 gépész és 3 villamos) osztály kezdte meg a tanulmányait az iskolában. A tanulólétszám 577-re emelkedett.

Az iskola a technikummá szervezés után **15. sz. Gépipari- és 4. sz. Villamosipari Technikum** néven működött tovább. A tervezett 18+6 osztályos fejlesztés a meglévőnél több tantermet igényelt. A tanügyi hatóság a villamosipari technikumot a Püspöki Énekiskola épületében kívánta elhelyezni. Az iskolavezetés javaslatára azonban módosult ez az elgondolás, és a tornaterem építésére korábban már kiutalt közel 2 millió forintból egy év alatt elkészült a főépület emeltráépítése. Ezáltal jelentősen megnőtt a tantermek száma.

1951 nyarán az Elnöki Tanács 16. sz. törvényerejű rendelete az iparág szerinti szakminisztérium hatáskörébe utalta a technikumok felügyeleti jogát. Az iskola a Kohó-és Gépipari Minisztérium (KGM) közvetlen elvi és gyakorlati irányítása alá került.⁵ A szaktárcához való tartozás új korszakot nyitott az intézmény életében. Az iskola rendelkezésére bocsátott műszaki könyvek, tantervek, tanmenetek az elméleti képzést, a modern gépek, műszerek pedig a gyakorlati oktatást szolgálták.

A KGM Oktatási Főosztálya összevonta a két különálló tagozatot, és a „**19. sz. Kohó- és Gépipari Technikum Pécs**”-re változtatta az iskola nevét.

Az ötvenes évek elején életbe lépett módosítás nem volt eléggé mélyreható, mert az előző években folytatott képzés sem gyakorlatban, sem elméletben

⁴ <http://allamszocializmus.lapunk.hu>

⁵ Magyar Közlöny, 1951. május 27.

Az épület az 1951-es emeletráépítés után

nem felelt meg a gyárak elvárásainak. Az intézmény főhatósága továbbra is a KGM maradt, de nevelési kérdésekben a Baranya Megyei Tanács Oktatási osztályához tartozott.

1954. január 1-től a Pozsony utca 3. sz. alatti diákotthon épületét átvette a KGM, és még ez év tavaszán iskolaigazgatói hatáskörbe utalta a közel 200 fős intézmény irányítását. Az 1954 nyarán végzett felújítás eredményeként szeptemberben 20 osztály 601 diákja vehette birtokba a megszépült tantermeket és műhelyeket. Az intézmény beiskolázási köre egész Dél-Dunántúlra kiterjedt. A jelentkezők nagy száma miatt felvételi vizsgát kellett szervezni. Az iskolában ekkor egy koreai árvákból álló villamos csoport is indult, nagyon szorgalmas, de lobbánékony természetű tanulókkal.

Az 1955. évi 37. sz. kormányerejű rendelet törölte a korábbi szabályozás megvalósíthatatlan célkitűzéseit, így az ipari technikumokat újból átszervezték.⁶ Intézményünk 1955 novemberében vette fel Zipernowsky nevét. A hivatalos elnevezése **Zipernowszky Károly Általános Gépipari és Erősáramú Ipari Technikum** lett.

A felélenkülő szakköri tevékenység és a módszeres foglalkozások eredményeként az iskola tanulói jelentős sikereket értek el az országos műszaki tanulmányi versenyeken. E tanévben került megszervezésre az öt megyére kiterjedő

⁶ Magyar Közlöny, 1955. december 30.

felőttoktatási-levelező hálózata Pécs, Baja, Szekszárd, Nagykanizsa és Zalaegerszeg konzultációs központokkal.

Az 1956–57-es tanév a megszokott keretek között indult, az iskolai életet sem hagyta érintetlenül az 1956. október 23-án kitört forradalom. A kényszerszünetek következtében az első félév mindössze 11 tanulási héttel zárult 1957. február 7-én. A tanév végére – a tanulók egy részénél észlelhető „eszmei zűrzavar” lecsengése után – jelentősen javult a munkafegyelem.

1959 márciusában a szülői munkaközösség segítségével Balatonfenyvesen megnyílt az első ifjúsági tábor, amely később Berénybe települt át, és közel harminc éven át gazdagította feledhetetlen nyaralási élményekkel az iskola diákjait.

A következő tanévekben az intézményben folyó oktatómunka kiváló hírének köszönhető hatszoros túljelentkezés következtében gyakorlatilag válogatott tanulók kerültek az iskola padjaiba, akik a jó tanterveknek, az optimális oktatási feltételeknek, a műhelyek felszereltségének és a magas követelményeket támasztó tanároknak köszönhetően sorozatban szállították a jó eredményeket.

1961 szeptemberében új tagozattal gazdagodott Pécs iparoktatása: az Oktatási Osztály engedélyével indított **műszeripari** osztállyal 20 osztályosra bővült az iskola.

Az 1963/64-es tanévben 20 nappalis, 10 estis és 23 levelezős osztály indult, a nappali tagozaton 774 tanulóval és közel 1000 fő felnőtt hallgatóval. A következő években folyamatosan nőtt a tanulólétszám, a 47 fős osztály sem számított ritkaságnak.

Az 1967/68-as tanévre már 907 diák iratkozott be 21 osztályba. E tanévben megkezdődött a tornaterem építése a Mecseki Szénbányák támogatásával. A tanulók 6000 óra társadalmi munkával járultak hozzá a beruházáshoz. A tornaterem átadása 1968 novemberében új fejezetet nyitott a Gépipari sportéletében. Egy új sikersorozat vette kezdetét.

Az 1951–1970 közötti időszak oktató-nevelő munkáját a viszonylagos stabilitás jellemezte. A technikumi éveket az intézmény egyik fénykoraként értékelhetjük. Ez az iskolatípus nagy népszerűségnek örvendett, 6–8-szoros túljelentkezés jellemezte, és jelentős társadalmi presztízst vívott ki magának azzal, hogy jól felkészült műszaki középkadereket biztosított az ipar számára.

Az 1969/70-es tanév ismét fordulópontot jelentett iskolánk történetében. Az 1965. évi 24. sz. tvr. 1969. szeptember 1-jétől megszüntette a technikusképzést, és szakközépiskolai képzés bevezetését írta elő.⁷ A tanévben indult az új, „technikumi modellű” szakközépiskolai képzés. A szakközépiskolai érettségi bizonyítvány a végzeteket szakmunkás-munkakör betöltésére is feljogosította a végzettségnek megfelelő szakágazatban. Ezt a 27/1965 (XII. 1.) kormányrendelet rögzítette.⁸ Év végén megkezdte képesítő vizsgáit az utolsó technikus évfolyam.

Az 1972/73-as tanévvel lezárult az öt megyére kiterjedő, esti és levelező formában működő technikusképzés. A felőttoktatásban résztvevők száma az előző évek hallgatói létszámához viszonyítva folyamatosan csökkent, mivel Za-

⁷ <http://allamszocializmus.lapunk.hu>

⁸ Magyar Közlöny, 1965 december.

laegerszegen, Nagykanizsán és Szekszárdon hasonló profilú iskolák létesültek. A kifutó technikusképzést új formáció váltotta fel. A nappali tagozaton végzetek 2 éves üzemi gyakorlat után, a felnőttoktatásban résztvevő, műszaki érettségivel rendelkező hallgatók még a végzettség megszerzése évében elkezdhatték a kurzust, amely szakdolgozattal zárult, így a technikusképzés, ha más formában is, még évekig fennmaradt.

Az 1973/74-es tanévben a tanulólétszám 714 főre csökkent, évfolyamonként 5 osztállyal működött az iskola. Történeti szempontból a legfontosabb lépés az volt, hogy a fenntartó feladatait – huszonnégy év után – a Baranya Megyei Tanács Művelődési Osztálya vette át a KGM-től. A rendelkezésre álló, kiváló feltételek mellett, a válogatott diákok és a stabil tanári – mérnöki – szakoktatói testület munkája eredményeként tanulmányi, kulturális és sport területen kiemelkedő eredmények sora tette országosan ismertté a Zipernowskyt.

Egy elhibázott oktatáspolitikai döntés nyomán – „az országnak szakmunkásokra van szüksége” – egy új képzési formát kellett bevezetni az 1978-as tanévtől: a szakmunkás képzési célú szakközépiskolát. E képzési forma a korábbiakhoz képest mind elméletben, mind gyakorlatban a képzés színvonalának a csökkenését eredményezte: a korábbi széles spektrumú képzést ún. „mono” (lakatos, esztergályos, felvonószerelő) szakképzés váltotta fel. Az iskola neve ekkor **Pécsi Zipernowsky Károly Ipari Szakközépiskola** lett. A diákéletet egy algériai osztály beiskolázása színesítette. Az erősáramú szakon tanuló diákok egyedi tanterv alapján 3 évig tanulták a szakmát.

A nyolcvanas évek elejétől a fenntartó, Pécs Város Tanácsa, az iskola technikai fejlesztését nem tudta megoldani. A műhelybe sok éven át csak az üzemek által kiselejtezt, elavult eszközökből jutott néhány darab. Az oktatók a gyakorlat-hoz szükséges anyagokat gyakran otthonról hozták, vagy személyes kapcsolatok révén szerezték be. A tornaterem és a tantermek a végletekig lepusztultak. Az aktív sportélet a korábbi évekhez képest visszaesett. Ez az időszak nemcsak iskolánkban, hanem a hazai szakképzésben is mélypontként értékelhető. Az MSZMP KB nyíltan beismerte, hogy „a technikumok megszüntetése hibás lépés volt”. A válságot mélyítette, hogy a 80-as évek elején tetőzött a demográfiai „hullám”, az iskola 28 osztályában 881 nappali tagozatos diák tanult. A mostoha körülmények ellenére a tanárok, a dolgozók, a szülők és a diákok összefogásával elindult a tantermek felújítása és sikerült az elavult fűtési rendszert távfűtésre átalakítani. Égető problémaként jelentkezett a szerszámgépek felújításának a szükségessége és a 180 fős kollégium működését megkérdőjelező KÖJÁL jelentés.

Az 1982. évi 43. sz. trv. rendelet⁹ eredményeként a Munkaügyi Minisztérium és a művelődési tárca háromféle modellt dolgozott ki a technikusképzés 5 éves (2+3, 2+2+1, 4+1) formában történő „újraélesztése” érdekében.

Az oktatás tárgyi feltételeinek fejlesztése céljából jól látható erőfeszítéseket tett az iskola vezetősége. 1983-ban került az első számítógép az Ipariba, egy HT 1080Z, amelyet ZX81, Spektrum, majd Commodore számítógépek követtek.

⁹ A törvényerejű rendeletek teljes listája 1949–1989. <http://allamszocializmus.lapunk.hu>

Az 1985/86-os tanévben gyártástechnológia-, gépszerelő-karbantartó, villamosenergia-ipari, villamos gép és berendezési és ipari elektronikai technikus osztályok indultak 862 beiratkozott tanulóval. Az ún. „kifutó” osztályokban a szakközépiskolai tagozaton a 4 éves képzés végén érettségi-képesítő vizsgát tettek a gépszerelő-karbantartó és az elektronikai műszerész osztály végzősei. A technikus osztályokban a 4. év végén érettségi vizsga következett magyarból, történelemből, matematikából és fizikából. Az 5. év technikus képesítő vizsgával zárult. A diákok által végzett társadalmi munka bevételéből vásárolt orfúi telekre hamarosan egy faház, majd egy vizesblokk épült, amely közel két évtizeden át kiváló nyaralási lehetőséget biztosított a diákok számára.

Az 1988-as év legmeghatározóbb eseménye az 1988. évi XXIII. sz. tv. megjelenése volt, amely a szakképzési hozzájárulásról és a szakképzési alapról rendelkezett.¹⁰ A törvény kötelezte a vállalkozásokat és vállalatokat, hogy bértömegük 1,5%-át szakképzési hozzájárulásként befizessék. Ebből 25% egy közös alapba ment, míg 75% célzott támogatásként a szakképző iskolákhoz kerülhetett. E jogszabály reményt adott az elavult technika korszerűsítésére.

1989-től látványos fejlesztésekre került sor. A három forgácsoló műhely, mechanikai kabinetek, hegesztő műhelyek, villamos mérőtermek kialakításához pályázatok biztosították a szükséges fedezetet.

Az 1989/90-es tanév rengeteg változást hozott. Utoljára indult tanfolyami rendszerű technikusképzés, és megszűnt az iskolai keretek között zajló felnőttképzés, és az addig kötelező orosz nyelvet a szabadon választható idegen nyelvek kategóriájába sorolták. Az orosz szakos tanárok többsége élt a törvény által biztosított átképzés lehetőségével, és más idegen nyelvből – angolból, németből – szerzett diplomát. Folytatódott az eszközpark korszerűsítése valamennyi szakmacsoportban, a tantermek villamos hálózatának és az iskola tetőszerkezetének a felújítására is sor kerülhetett. Számjegyvezérlésű forgácsoló gépeket és CAD/CAM számítógépes rendszert vásároltunk. Elindult a rajzgépek beszerzése, valamint egy számítástechnikai kabinet kialakítása AT kompatibilis számítógépekkel. Megkezdte munkáját az iskolai stúdió, majd video-hálózat kiépítése után színes televíziók kerültek a tantermekbe. Az elektronika oktatásában egy DEGEM rendszerű elektronikai laboratórium létrehozásával megjelent a csúcstechnológia. Egy pályázat révén – a város egyetlen iskolájaként – csatlakoztunk az ún. világbanki programhoz, ami 430 ezer USD értékű új eszköz beszerzését tette lehetővé. Mindez sokrétű fejlődést eredményezett. Az iskola tanárainak részvételével megkezdődött az új tantervek kidolgozása. Az intézmény 14 pedagógusának lehetősége nyílt arra, hogy Nyugat-Európa szakképzését és iparát tanulmányozhassa a világbanki programban részt vevő iskolák számára szervezett tanulmányutak során. A fejlesztésben résztvevők eljutottak Ausztria, Németország, Dánia, Hollandia, Anglia, Belgium, Olaszország, Spanyolország, Franciaország, Izrael szakképző intézményeibe, ahonnan hasznos tapasztalatokkal tértek vissza. Csatla-

¹⁰ www.1000ev.hu

koztunk az IIF programhoz. (Az INTERNET „előfutárának” ekkor mindössze 300 tagja volt – egyetemek, kutatóintézetek és 10 középiskola.)

A kollégium tervezett felújítása, forráshiányra hivatkozva minden erőfeszítés ellenére sem valósult meg, 1994-ben végleg bezárták. (Az egyetem megvásárolta a várostól az épületet.) Kollégista tanulóink a következő tanévtől a Puskin téri, volt katonai kollégiumba költöztek.

A megrendelt és folyamatosan érkező világbanki eszközök már a robottechnika, a hidraulika, az oktatástechnika, az AUTOCAD, az elektronika, a hegesztés technika oktatását segítették. Az épület egységes számítógép hálózatának kiépítésével lehetőségessé vált a Pécsi Universitas számítógépes hálózatához való csatlakozás. Az intenzív fejlesztés eredményeként az iskola AUTOCAD képző- és vizsgáztató, illetve INTERNET szolgáltató központ lett. A Pollack Mihály Műszaki Főiskolával együttműködve megkezdődött az akkreditált felsőfokú képzés tananyagának a kidolgozása, majd a program közös megvalósítása. Mintegy 700 nappali tagozatos diákunk számára külön tanfolyamok keretében biztosítottuk a középfokú szoftverüzemeltető-, AUTOCAD-, minőségbiztosítási felülvizsgáló és tanúsító OKJ képesítés megszerzését az iskolarendszerben megszerezhető bizonyítvány mellett. Az iskola aktív részt vállalt a bővülő ELCOTEQ dolgozóinak ki- és átképzésében.

Pécs Város Közgyűlése 1999. évi III. 13-i határozata alapján 1999. július 1-jével iskolánkhoz csatolták a Hevesy György Műszaki Szakközépiskola vezérléstechnika szakát (hat osztállyal, 180 tanulóval). A Hevesy szakközépiskolától átvett vezérléstechnikai tagozat beintegrálása sürgős fejlesztést, illetve bővítést igényelt a pneumatika, hidraulika, vezérléstechnika és robottechnika területén.

A volt tanítványoknak és az iskolának közvetlenül nyújtható szakképzési alapoknak köszönhetően, egy nagyléptékű fejlesztés részeként 75 ablak cseréjére került sor az iskolaépület 2. emeletén.

Pécs Város Közgyűlésének határozata alapján az iskola neve **Zipernowsky Károly Műszaki Szakközépiskolára** változott. Ugyanebben a tanévben egy nyertes pályázat biztosította a Comenius I. minőségbiztosítási rendszer kiépítésének a lehetőségét. Ezzel párhuzamosan erőteljes centralizáció vette kezdetét, melynek révén megszűnt iskolánk gazdasági önállósága. A gazdálkodást egy Iskolaszolgálat nevű szervezet vette át. Innovatív szemléletű oktatóinak és tehetséges diákjainknak köszönhetően az iskola eredményesen szerepelt az országos tanulmányi és szakmai megmérettetéseken, valamint az Alpok-Adria nemzetközi műszaki versenyeken.

A 2001-es tanév ismét változásokat hozott. Egy gyermeki jogok cartáját roszszul értelmező koncepció következtében a 9–10. évfolyamon a kerettanterv minden szakképző iskolában megszüntette a szakmai gyakorlati képzést. Ennek következtében a szakképzés szinte teljes egészében a 13–14. évfolyamra tolódott át.

2002-ben a következő évektől kezdődően az Országgyűlés feloldotta a kerettanterv kötelezőségét. Helyette állami vagy helyi tantervek alapján lehetett dolgozni. Ebben a tanévben lezárult a kettes számú világbanki program. Ennek

keretében, illetve SUN cég támogatásával elkészült a CISCO szaktanterem. Beüzemelésre került az új robot az automatika szaktanteremben, és lehetőség nyílt az UNIX alapú szoftverek tanítására.

A 2002/2003-as tanév viharos gyorsaságú jogszabály- és gazdasági környezetváltozással, valamint az informatika, az elektronika és az automatizálás látványos térhódításával vette kezdetét. A gépészet iránti érdeklődés csökkent, a tankötelezettség felső határát 18 éves korra emelték. Előtérbe került az akkreditáció (bizonyos oktatási formákat csak akkreditált intézmények végezhetnek). A Comenius I. után sikerült az ISO tanúsítványt is megszerezni. 34 szakmában vizsgaközpont lett az iskola.

2004 márciusában az MM és az OM pályázatot hirdetett „Térségi Integrált Szakképző Központok (TISZK-ek) létrehozására az infrastrukturális feltételek javítása céljából. A pályázati program a szakképzés hatékonyságának növelése a szakképzés és a munkaerőpiac közötti összhang megteremtését kívánta előmozdítani. A csúcstechnológiát felvonultató berendezések közös, összehangolt használata 16 TISZK szervezet jött létre országszerte. Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata iskolánkat tartotta alkalmasnak a TISZK létrehozására. A fenntartó a város 6 szakközépiskolája, valamint 2 megyei iskola bevonásával alakított konzorcium nevében nyújtott be közös pályázatot, és nyert. A TISZK megvalósítása rengeteg megoldandó feladat elé állította az intézményt a tanév hátralevő részében. A szerszámgépek egy részét selejtezni kellett, a másik részét megőrizni, ill. tárolásra elszállítani, emellett folytatni kellett az automatizálási szaktárgyi eszközeinek bővítését. Mindezen felül kiemelt feladatként jelentkezett a kétszintű érettségi bevezetése.

A 2005/2006-os tanévben érezhetően megnőtt a gépészképzés iránti érdeklődés. A nevelő-oktató munka hagyományos rendjébe beépült néhány újdonság. Ilyen volt a kompetenciamérés bevezetése matematikából és szövegértésből, az Info Kommunikációs Technika (IKT – multimédiás eszközök, interaktív tábla, digitális tananyagok) térhódítása, a WiFi hálózat kiépítése.

Az ELCOTEQ növekvő szakemberigényével összhangban nagy óraszámú tanfolyamot indítottunk automatizálási technikusok (gépész és elektronika szakirány) képzése céljából.

A következő tanévben építkezési munkálatok nehezítették az oktatást. A tanulók egy része az 500. sz. Angster József Szakképző Iskola Ifjúság utcai tanműhelyében végezte a műhelygyakorlatot. A kellemetlen körülmények – zaj, hideg, huzat, korlátozott közlekedés – ellenére viszonylag zavartalanul folyt a tanítás a beállványozott épületben. A visszaköltözésre csak a 2006/2007-es tanév végén kerülhetett sor a ballagást követően. Az érettségi és képesítővizsgákkal egy időben megkezdődött a 2. emeleti keleti műhelyszárny átépítése. A munkához szükséges pénzügyi fedezetet saját forrásból biztosítottuk.

A 2007/2008-as tanévben a pedagógusok kötelező óraszámát növelték, szűkült a szakkörökre fordítható órák kerete, és látványosan tovább mélyült a de-

mográfiai hullámvölgy. A csökkenő költségvetési előirányzat ellenére a szakképzési hozzájárulás maradványából 50 millió forint értékű fejlesztés valósult meg.

A 2008/2009-es tanév őszétől újabb változások következtek be az iskola-rendszerű szakképzésben. Határozat született arról, hogy az első 4 év (9–12. évfolyam) szakmai képzése nem számítható be a szakképzési időbe, így 2 évre emelték az érettségít követő szakképzés idejét.

2008 őszétől kompetencia alapú, moduláris tantervű új OKJ szerinti képzést indíthatott az iskola. A szakképzés felügyelete átkerült a Munkaügyi Minisztériumhoz.

2009-ben az EKF-program keretében megújult az iskola külső homlokzata. Saját erőből folytatódtak a teremfelújítások és átalakítások. Az épületben mintegy 300 számítógépből álló hálózat került kialakításra.

A 2010-es kormányváltást követő törvényi változások a közoktatást sem hagyták érintetlenül. Az oktatási intézményekre irányuló, iskola összevonásokat eredményező centralizációs törekvés az egész országon végigsöpört. A Nemzeti Alaptanterv átdolgozása alapvető változásokat idézett elő az oktatásban. A vonatkozó rendelet az informatika és gépész szakon 1 éves képzést írt elő az érettségít követő technikusképzésben. Megalakultak a Szakképzés Szervezési Társulások. Céljukat a szakképző intézményekben folyó képzés összehangolásában és, egyéb feladatok mellett, a párhuzamosságok megszüntetésben határozták meg a szervezetet életre hívói. Az intézményekhez közvetlenül juttatható szakképzési hozzájárulás folyamatosan csökkent. A fenntartó számára egyre több nehézséget okozott intézményei fenntartása. A közoktatás területén végzett átszervezés következtében a Somogy Megyei Oktatási Hivatal szakmai felügyelete alól a Baranya Megyei Kormányhivatal fennhatósága alá került az iskola. Új Nemzeti Alaptanterv került bevezetésre.

A mai Gépipari a történelem viharai közepette, tucatnyi profilváltást követően ismét technikusokat nevel. Fennállása során meghatározó szerepet játszott az iparoktatásban, később a technikusképzésben. Neve most is vonzóan cseng az ismét előtérbe került szakképzés világában. A végzett diákok megtalálják helyüket az életben, gyakorolni tudják választott szakmájukat. Az iskola büszke arra a sok ezer szakemberre – kétkézi munkásokra, technikusokra, művezetőkre, mérnökökre – akik itt szerezték szaktudásukat. Közülük sokan ma is jelen vannak az ország, Európa és a tengerentúli világ szellemi lüktetésében, hiszen találunk köztük akadémikust, tanszékvezető professzort, egyetemi tanárt, dékánt, a világ rangos egyeteméin és hazánkban tanító tanárt, sikeres vállalkozót, Nobel-békedíjjal kitüntetett atomfizikust, minisztert, politikust. Ők kivétel nélkül olyan kötődésről vallanak, amely méltán teszi egyedülállónak az iskolát a magyar középfokú oktatási intézmények rendszerében.

A 100 éves Zipernowsky Károly Műszaki Szakközépiskolában mindig tanítottak nagy tanáregyenlőségek, igazi, szakmájukat magas szinten művelő, emberiségből példát mutató pedagógusok, akik képesek voltak észrevétlenül elhinteni diákjaikban azt az eszmeiséget, amelyet öregdiákjaink, példát mutató a jelen tanulóifjúságának, „iparista szellemként” tartanak életben ma is.

A Zipernwosky Károly Műszaki Szakközépiskola Igazgatói

Kamprád Hermann (1912–1933)

Schindler Aurél (1933–1953)

Palkó Sándor (1953–1955)

Gáti Zoltán (1955–1962)

Lőrincz József (1962–1979)

Lakatos György (1979–1989)

Szederkényi József (1989–2009)

Amrein György (2009–)

Ismertebb tanítványok

Glöckler Oszvald atomfizikus, a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség tudományos titkára, Nobel békedíjas (2005)

Sztipánovics János egyetemi tanár, intézményvezető (Nashville, USA), az amerikai légierő tudományos tanácsadója (2006–2010), az MTA külső tagja

Baja Ferenc volt környezetvédelmi miniszter

Kamarás Miklós, az APV Rt és a MÁV vezérigazgatója

Lőrincz József dandártábornok, Rendőrtiszti Főiskola tanszékvezetője

Ribli Zoltán olimpiai bajnok nemzetközi sakknagymester

Korontos Zoltán Pécs rendőrkapitánya

Tanszékvezetők, egyetemi tanárok

Gelencsér Endre (SZIE, Gödöllő)

Kapitány Sándor (Kecskeméti GAMF, PTE PMMF)

Katics László tanszékvezető, egyetemi docens (PTE TTK)

Koltai Dénes egyetemi tanár, dékán (PTE FEEK)

Nagy Imre egyetemi tanár, az iskola volt tanára (PTE BTK)

Rosta István tanszékvezető, egyetemi tanár (KE, Kaposvár)

D. Tóth László egyetemi tanár (SZIE, Gödöllő)

KULT LÁSZLÓ

KÁDÁR JÁNOS LÁTOGATÁSAI PÉCSETT ÉS BARANYÁBAN

Összesen négy alkalommal járt Pécssett, illetve Baranya megyében. Első látogatása alkalmával részt vett a Baloldali Blokk 1947. március 15-i pécsi rendezvényén vett részt, ahol az 1848/1849-es forradalomról és szabadságharcról emlékeztek meg. Második alkalommal 1958. november 11-én járt Baranya

megyében, ekkor ellátogatott Komlóra, majd megtekintette a mecsekszabolcsi István-aknát és a Pécsi Porcelángyárat, illetve beszédet mondott a Szechenyi téren. A harmadik látogatásra 1965. július 9-én került sor, amikor árvíz fenyegette a Duna alsó szakaszát. Kádár személyesen ellenőrizte az árvíz elleni védekezést, és végigjárta a megerősített töltést Gerecháltól Bédáig. Távozása előtt Mohácson mondott

beszédet. Negyedik alkalommal 1966. május 18–20. között járt Baranyában. A közel három nap hosszúságú látogatás alkalmával Meszesen találkozott a Mecseki Szénbányászati Tröszt vezetőivel, bányászgyűlésen vett részt Zobák-aknán, megbeszéléseket folytatott a pécsi felsőoktatási intézmények vezetőivel, valamint egy újmecsekaljai család fogadta lakásában. A hosszú baranyai látogatás során részt vett az 1566-os szigetvári ostrom 400. évfordulójának megemlékezésén, illetve látogatást tett Mohácson, ahol megtekintette az Új Barázda Termelőszövetkezetet és a Farostlemezgyárat.

Kádár János első látogatása, 1947-ben

Kádár János első látogatása alkalmával a Magyar Kommunista Párt képviseletében a Baloldali Blokk március 15-i rendezvényén vett részt, ahol beszédet is mondott. Kádár március 14-én érkezett Pécsre, ez kiderül Ilku Pál, az MKP pécsi szervezete párttitkárának, későbbi országgyűlési képviselőnek és művelődésügyi miniszternek egyik Budapestre, az MKP Központi Vezetőségének írt leveléből.¹ A levél csak érintőlegesen említi Kádár János látogatását, így sajnos csak az érke-

¹ MNL BML X. 2.d. Az MKP Pécs Városi Szervezetének iratai 1946–1948. IX. sorozat: Pártgazdasági munka iratai, 58. dosszié, 60. 1947. április 1.

zésének időpontját tudhatjuk meg. A levélben nincs utalás sem Kádár utazásának módjáról, sem pécsi szállásáról.

Az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc 1947-es magyarországi megemlékezése – az igen feszült belpolitikai helyzet miatt – megosztotta a hazai pártokat és szervezeteket. Az egyes pártok márciusi ünnepi tematikája sorrendre áldozatul esett az aktuális politikai eseményeknek: jelesül a szinte kezdetől kiélesedő koalíción belüli pártháborúskodás egyes fázisainak.² A kormányzó koalíciós pártok, vagyis a Független Kisgazdapárt, a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt március 11-én közös pártértekezletet tartottak, ahol a Baloldali Blokk pártjai kijelentették, hogy az 1947. évi március 15-i ünnepségeket Budapesten és az ország 12 nagyvárosában – köztük Pécsen is – a Baloldali Blokk külön rendezi meg.³ Ezt megerősítette az Országos Nemzeti Bizottság, majd a Pécs-baranyai Nemzeti Bizottság március 12-i rendkívüli ülése, ahol az egyes pártok képviselői szavazással döntöttek, és végül határozatot hoztak az ünnepségek megrendezésének tárgyában.⁴ A szavazás során a Pécs-baranyai Nemzeti Bizottság tagjainak többsége az ún. blokk-pártok által rendezendő külön ünnepségek mellett foglalt állást.

A Baloldali Blokk pártjai és szervezetei, vagyis a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti Parasztpárt, illetve a Szakszervezeti Tanács tehát országszerte közös, ám a Független Kisgazdapárttól elkülönülő megemlékezéseket szerveztek. Az MKP Központi Vezetősége ezután Kádár Jánost jelölte ki a pécsi ünnepi résztvevőnek, míg budapesti szónoknak Rajk László belügyminisztert választották.⁵

A szavazás előtt a Független Kisgazdapárt képviselői nevében Kazár Andor bejelentette, hogy amennyiben a szavazás az ún. blokk-pártok által rendezett ünnepség javára dől el, akkor a Kisgazdapárt külön ünnepségeket fog rendezni a maga táborának. Véleményük szerint ez egy váratlan taktikai lépés volt, amellyel a Baloldali Blokk kisajátította a március 15-i ünnepségeket.⁶ Korábban, az MKP 1946. szeptember-október fordulóján megrendezett III. kongresszusán meghirdették a „Ki a nép ellenségeivel a koalícióból!” programot, ami egyértelműen a kisgazdáknak szólt.⁷

Az 1848-as forradalom 99. évfordulójának pécsi megemlékezései 1947. március 15-én, szombat délelőtt 9:30-kor kezdődtek a Majláth (ma Kossuth) téren.⁸ A pécsi hatóságok és Tolnai József, Pécs város polgármestere korábban a helyi sajtón keresztül megkérte a város közönségét, hogy az ünnepségek idejére díszítsék, és nemzeti színű zászlókkal lobogózzák fel üzleteiket, házaikat. A

² Gyarmati György: Márciusi hatalma – a hatalom Márciusa. Fejezetek Március 15. ünneplésének történetéből. Paginarum, Budapest, 1998. 97–98. p.

³ A pártértekezleten a Szakszervezeti Tanács is részt vett. Az MKP-t Rákosi Máttyás és Farkas Mihály mellett Kádár János képviselte.

⁴ Új Dunántúl, 1947. március 13. 1–2. p.

⁵ Szabad Nép, 1947. március 13. 6. p.

⁶ Független Nép, 1947. március 13. 1. p.

⁷ Gyarmati György: A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956. ÁBTL-Rubicon, Budapest, 2011. 97. p.

⁸ Új Dunántúl, 1947. március 18. 1. p.

Majláth téri megemlékezésen, az ún. „pécsi ifjúság ünnepén” még pártkülönbségek nélkül valamennyi politikai párt képviseltette magát, tehát a kisgazdák is. Az ünnepélyen megközelítőleg 2500 diák vett részt, amelyen a pécsi középiskolák gyakorlatilag teljes létszámban megjelentek, és ahol az egyes iskolák képviselői, a politikai pártok, és a szabad szakszervezetek küldöttségei megkoszorúzták Kossuth Lajos szobrát. A Baloldali Blokk megemlékezése 10:30-kor kezdődött a Széchenyi téren, amely ekkorra már teljesen megtelt. Az MKP hivatalos lapja, az Új Dunántúl 10 ezer fős tömegről ír. A szociáldemokraták lapjában, a Dunántúli Népszavában 20 ezer fős tömeget említenek. Az országos megjelenésű, és a Magyar Kommunista Párthoz köthető Szabad Nép pedig már 35 ezer fő megjelenéséről számol be. Mindenesetre az bizonyos, hogy a Széchenyi téren nemzetiszínű és vörös zászlókkal nagy számban felsorakoztak a különböző üzemek, bányák, gyárak és vállalatok küldöttségei. Az ünnepély a Himnusz közös meghallgatásával vette kezdetét, majd az egyes pártok képviselői mondtak ünnepi beszédet.⁹

Elsőként az MKP képviselőjében Kádár János, nemzetgyűlési képviselő, a Magyar Kommunista Párt Központi Vezetőségének tagja lépett az emelvényre: „A Magyar Kommunista Párt nevében köszöntöm Pécs és Baranya dolgozó népét. Összejöttünk, mi, a Baloldali Blokk pártjai, hogy 1848. március 15-re emlékezzünk. [...] 48. március 15-én maga a nép mozdult meg, lépett sorompóba, hogy beleszóljon az ország, azaz a saját ügyeibe. [...] 1848-ra emlékeztél először arra kell gondolnunk, hogy 48-ban csak rövid időre is, de a felkelt magyar nép saját erejéből vívta ki szabadságát és rázta le az igát a nyakáról.” Majd beszédének második felében az aktuális politikai helyzetről mondott véleményét: „Mindent meg kell tennünk, hogy a békés építőmunka feltételeit biztosítsuk. Módot kívánunk nyújtani a kisgazdapártnak, hogy becsületes fordulatot hajtson végre, mutassa meg, hogy tud szakítani a nép ellenségeivel, hogy szava és cselekedete között nincsen ellentét. [...] Azt kívánjuk, mi, a Baloldali Blokk pártjai és az egész dolgozó nép, hogy a Független Kisgazdapárt vállalt kötelezettségét becsülettel tartsa be, és vessen véget annak a pártjára és az országra nézve is káros helyzetnek, hogy népellenes csoportok a Kisgazdapártot a demokrácia elleni támadásra fedezékül használhassák.¹⁰ Olyan kormányzást kíván a magyar nemzet, amelyik az eddig megkezdett építőmunkát teljes erővel, minden anyagi forrás felhasználásával tovább folytatja.”

A beszéd utolsó szakaszában visszatért az 1848-as időszak történelméhez, és megemlékezett Oroszország szerepét is: „48-ban a nagy szabadságharc idején a német uralkodóház segítségére a cári Oroszország – Európa legerősebb reakciós hatalma – sietett. Most azonban 100 esztendő után a helyzet meg van fordítva. Az egykori cári Oroszország helyén a világ legerősebb demokratikus hatalma él, amelyik bátorítja és támogatja a magyar népet és Európa minden szabadságharcos népének.”¹¹

⁹ Dunántúli Népszava, 1947. március 18. 3. p.

¹⁰ Már 1947 januárjában több kisgazdapárti parlamenti képviselőt is őrizetbe vett a politikai rendőrség „köztársaság-ellenes összeesküvés” vádjával. Majd a párt főtitkárát, Kovács Bélát is meggyanúsították, hogy érintett az ügyben, akít 1947. február 25-én a szovjet hadsereg letartóztatott, majd előbb Ausztriába, később a Szovjetunióba hurcolták kényszermunkatáborba. Az akciósorozat nem volt más, mint „koncepciós per” a Független Kisgazdapárt széttűzésére. Végül Nagy Ferenc miniszterelnök is az összeesküvés-ügy miatt kényszerült lemondani = Gyarmati: A Rákosi-korszak... i.m. 2011. 99–101. p.

¹¹ Új Dunántúl, 1947. március 18. 1. p.

A továbbiakban Hegyesi János, a Nemzeti Parasztpárt nemzetgyűlési képviselője mondta el beszédét, amelyben rámutatott arra, hogy a földreformmal végre a parasztság is politikai jogot kapott, és beleszólhat sorsa irányításába.¹² Ezután a Szociáldemokrata Párt nevében Horváth Zoltán, illetve a Szakszervezeti Tanács képviselőjében Lakatos József mondott ünnepi beszédet, utóbbi a pécsi munkásmozgalom történetét foglalta össze. A megemlékezés 12:30-kor fejeződött be, amely végén az egyesített munkásdalárdák énekeltek szocialista dalokat, indulókat, illetve a résztvevők közösen meghallgatták a Szózatot.¹³

Kádár János második látogatása, 1958-ban

Kádár János, immáron a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának első titkára, második alkalommal 1958. november 11-én, egy keddi napon látogatott Pécsre, illetve Baranya megyébe. Kádár különvonata néhány perccel 10:45 előtt futott be a főpályaudvarra. Kíséretében Pécsre érkezett még Aczél György, a művelődési miniszter első helyettese, és Sándor József országgyűlési képviselő, az utazás, és a látogatás programjának főszervezője. Kádár Jánost a főpályaudvaron Laki István, az MSZMP Baranya Megyei Bizottságának első titkára, Palkó Sándor¹⁴ megyei tanácselnök, valamint Baranya és Pécs város számos párt- és állami vezetője fogadta és üdvözölte.¹⁵

Erkezése után rövid fogadást tartottak tiszteletére a megyei pártbizottság József Attila u. 10. szám alatti székházában, amely során Kádár pohárköszöntőt mondott: *„Kedves elvtársak, elvtársnők, kedves barátaim! Hát ilyen utazó ruhában vagyok itt, de ne adjanak egy külsőre semmit sem, mert ünnepi érzés van bennem. [...] Kívánok Önöknek nagyon sok-sok sikert; fizikai munkásoknak, paraszt embereknek, értelmiségieknek, kommunistáknak és nem-kommunistának is, akik tisztességes, hű fiai ennek a népi hazának.”*¹⁶

A köszöntő beszédek után a küldöttség gépkocsikkal elindult Komlóra. A város határában Kelemen László, a komlói pártbizottság első titkára, és Simek Árpád, Komló Város Tanácsának elnöke üdvözölte a vendégeket.¹⁷ Az autókból a Petőfi téren szálltak ki, majd innen gyalog mentek a Lenin (ma Városház) térre. Útközben számos ember vette őket körül, és Kádár röviden több komlóiival is beszélgetett. A tiszteletére rendezett fogadás a városi pártbizottság épületében volt, az emeleti nagyteremben.¹⁸

Itt a küldöttséget nagy taps fogadta, majd Kádár János a városi és járási pártvezetők 40 fős küldöttsége előtt mondott beszédet: *„Régebben hívtak már az*

¹² Szabad Nép, 1947. március 18. 2. p. A Nemzeti Parasztpárt korábban Czéh József nemzetgyűlési képviselőt jelölte ki szónoknak, ám döntésüket később megváltoztatták.

¹³ A Független Kisgazdapárt az 1848-as ünnepélyét délután 17:00-tól rendezte meg a párt Majorossy Imre utcai székházában = Független Nép, 1947. március 18. 2. p.

¹⁴ Palkó Sándor 1957–1971 között a Baranya Megyei Tanács elnöke. Tagja volt az MSZMP Központi Bizottságának. 1971–1985 között országgyűlési képviselő.

¹⁵ Dunántúli Napló, 1958. november 12. 1. p.

¹⁶ MNL BML XXXV. 1. MSZMP Baranya Megyei Bizottság iratai 1958. 8. Agitációs és Propaganda Osztály. Kampányfeladatok. Kádár János pécsi és komlói látogatásakor mondott beszédei (Agit. Prop. O. Kádár beszédei). Bizalmas iratok, 1958. november 11.

¹⁷ Új Komló, 1958. november 12. 1. p.

¹⁸ Dunántúli Napló, 1958. november 13. 3. p.

elvtársak egy látogatásra Baranya megyébe, Pécsre, Komlóra, de sajnos az ügyek valahogy nem engedték, hogy el tudtam volna jönni. [...] Maga Komló természetesen izgatja egy olyan embernek a fantáziáját, mint én vagyok, aki kommunistának tartja magát. Híre alapján és adatai alapján ismerem róla, hogy ez szocialista hazánk egyik alkotása, még pedig olyan, amilyennel szégyent vallani nem kell soha.”¹⁹

A vendégek ezután a Zója utcai Fürst Sándor munkásszálló étterméhez hajtottak, ahol 13:00-tól közös ebéden vettek részt munkásokkal, leginkább bányászokkal. A több mint 600 fő befogadására alkalmas étkező zsúfolásig megtelt. Kádár gulyáslevest és túrós csuszát fogyasztott. Ebéd után a munkásszállótól gyalog mentek az autókig, az úton Kádárt diákok kísérték, de összességében közel ezer ember búcsúztatta el Komlótól.²⁰ Ezután a vendégek meglátogatták a mecsekszabolcsi István-aknát, ahol a főbejáratnál Pataki Mihály, a Pécsi Szénbányászati Tröszt igazgatója köszöntötte őket. A bányászok az aknalejáró előtt, illetve többen bent a felolvasó-teremben várták Kádár Jánost, aki itt rövid beszédben üdvözölte a tiszteletére megjelent közel kétszáz bányászt.

A látogatás következő állomása a Pécsi Porcelángyár (1948-ig Zsolnay-kerámiagyár) volt. Ide 15:00-kor érkeztek meg, a főbejárat előtt Gál Tibor igazgató és Babella Károlyné üzemi párttitkár fogadta őket.²¹ A vendégeket körbevezették a gyár területén, akik megtekintették a műhelyeket, míg közben Gál Tibor ismertette a porcelángyár történetét, valamint tájékoztatást adott az egyes munkafolyamatokról és a termelésről. Kádár több alkalommal is megállt, és megszólította a gyár dolgozóit.

A másfél óra hosszúságú látogatás utolsó szakaszában megközelítőleg 700 fős tömeg előtt mondott beszédet a korongos műhelyben: „Talán mondani sem kell, hogy ez a fogadtatás számomra, és a velem jött többi elvtársnak – mert ugye velem jött Aczél és Sándor elvtárs is a Központi Bizottság másik két tagja – nagyon jól esett. [...] Az felett kár volna szocialista versenyt indítani, hogy melyikünk munkája könnyebb, vagy nehezebb, mert én tudom, hogy a kemence mellett meleg van. De elárulhatom Önöknek, hogy ott is volt már meleg, ahol én voltam, és én dolgoztam, és én harcoltam.”²²

A porcelángyár megtekintése után újra autókba szálltak, majd a Zipernowsky Károly Gépipari Technikum épületétől gyalog indultak a belváros irányába. Kádárt folyamatosan nagy tömeg kísérte a Széchenyi térig, ahol becslések szerint mintegy 25 ezer ember várta.²³ Korábban a város vezetése kitiltotta a villamos- és autóbuszjáratokat a térről. A tiszteletére rendezett gyűlést 17:00-kor Ambrus Jenő, a pécsi városi pártbizottság első titkára nyitotta meg, majd felkérte Kádár Jánost, hogy szóljon a jelenlévőkhöz.

Kádár a dzsámi előtt tartotta meg hosszú beszédét, amelyben többször is

¹⁹ MNL BML XXXV. 1. MSZMP Baranya m.b. ir. 1958. 8. Agit. Prop. O. Kádár beszédei. Bizalmas iratok, 1958. november 11.

²⁰ Új Komló, 1958. november 12. 1. p.

²¹ Dunántúli Napló, 1958. november 12. 1. p.

²² MNL BML XXXV. 1. MSZMP Baranya m.b. ir. 1958. 8. Agit. Prop. O. Kádár beszédei. Bizalmas iratok, 1958. november 11.

²³ Népszava, 1958. november 12. 1. p.

megemlítette a hétvégi, november 16-i országgyűlési választásokat,²⁴ illetve utalásokat tett 1956-tal kapcsolatban: „*Mindenekelőtt szívből köszönöm ezt a baráti fogadtatást, amelyben részesítettek a városban. [...] Most, miközben itt megyünk az utcán, valaki a fülembé suttogja, hogy itt a téren sok ember van, és itt beszélni kellene. Azt mondják, hogy ez spontán dolog. Hát nekem gyanús volt ez a spontánitás – és el is hiszem, hogy spontán jöttek össze, – de hogy ez a mikrofon itt az eső következtében nőtt volna ide, abban kételkedem. [...] Azt a vonalat, amit mi két esztendeje viszünk a politikában, a gazdasági munkában, és megkezdtük igen is a kulturális élet terén is, és viszünk a külpolitikában – azt a vonalat mi töretlenül tovább fogjuk vinni a választások után is. [...] Ha egyetértenek munkánkkal, eredményeinkkel, amelyeknél, ha így együtt haladunk, néhány év alatt még sokkal nagyobbakat érhetünk el, akkor támogassanak bennünket november 16-án a szavazással, de támogassanak azután is a hétköznapi munkájában is.*”²⁵

A beszédet nagy taps zárta, majd Kádár és kísérete a Széchenyi térről el-sétált – a széles tömeg között – a Színház térre, ahol már várták őket a gépkocsik. Egy másnapi hangulatjelentés szerint Kádár beszédével kapcsolatban a helyeslés mellett olyan kérdés is felmerült egyes munkaterületeken dolgozók részéről, hogy ők mikor kerülnek sorra a fizetésrendezéssel. Ezt elsősorban a kereskedelemben dolgozók vetették fel.²⁶ A látogatás legvégén az autók elhajtottak a főpályaudvarra, és az esti órákban Kádár János különvonata visszaindult Budapestre.²⁷

Kádár János harmadik látogatása, 1965-ben

Harmadik alkalommal egy pénteki napon, 1965. július 9-én látogatott Baranya megyébe. Rövid tartózkodása alkalmával megtekintette a Duna alsó szakaszát érintő árvíz elleni védekezést, és végigjárta a gátakat Gerecháltól Bédáig.²⁸ A rendkívül hosszú ideig, 120 napig tartó, több hullámú áradás eltartott egész nyáron, mind a Dunán, mind a Dráván. Ez nagy erőpróba elé állította a hatóságokat, és a védekezésre kirendelt más szerveket, akiknek köszönhetően a folyó a medrében maradt, ám így is jelentős árvízkarok voltak az egész Duna mentén. 1965. március 21-én 376 cm-es vízmagasságot mértek Mohácsnál, amely március 31-én már 755 cm-re emelkedett, és az előrejelzések még riasztóbbá tették a képet. A Duna tetőzése június 19-én volt 983 cm-es vízállásnál, amely után magassága szinte állandósult, és a lassú apadás csak augusztusra fejeződött be. A mintegy 20 km hosszú védelmi szakaszon május 20-án kellett elrendelni a közvetlen súlyos veszélyt jelentő

²⁴ Az országgyűlési választásokat vasárnap, 1958. november 16-án tartották meg. Valójában 1957 kora nyarán kellett volna sort keríteni rá, de az 1956-os forradalom utáni feszült politikai légkör miatt a pártvezetés nem merte kihirdetni, inkább két évvel meghosszabbították az Országgyűlés mandátumát.

²⁵ MNL BML XXXV. 1. MSZMP Baranya m.b. ir. 1958. 8. Agit. Prop. O. Kádár beszédei. Bizalmas iratok, 1958. november 11.

²⁶ MNL BML XXXV. 1. MSZMP Baranya m.b. ir. 1958. 22. Agitációs- és propagandamunka. Hangulatjelentések, 1958. november 12.

²⁷ Dunántúli Napló, 1958. november 13. 3. p.

²⁸ Legutóbb 1956 márciusában volt hatalmas árvíz. A hírhedt „jeges ár” akkor át is szakította a gátat a Duna bal oldalán, és elöntötte az egész Mohács-szigetet. Ezzel 14 ezer katasztrális hold elsőrendű mezőgazdasági terület került víz alá, és mintegy 2400 ház dőlt össze. Az áradás két ember életét követelte, és több ezer állat pusztult el = MNL BML XXIII. 527.a. Mohács Város Tanács Végrehajtó Bizottságának iratai. Ülésjegyzőkönyvek, 1956. április 18. 1–3. p.

III. fokú árvízvédelmi készültséget. A Mohácsi-szigetről egész falvakat telepítettek át Bács-Kiskun megyébe, Mohácson pedig 147 Duna-menti lakóházat ürtettek ki.²⁹ A félelem jogos volt, hiszen a mai modern mohácsi gát akkor még nem létezett.

Kádár János helikopterrel érkezett Gerechátra, amely a Duna jobb oldalán, közvetlenül az országhatárnál van. Összesen három helikopter szállt fel 15:50-kor Érsekcsanádán, és indult útnak a Duna alsó szakaszának irányába. Kádár kíséretében volt Fehér Lajos, a Minisztertanács elnökhelyettese, az Árvízvédelmi Kormánybizottság elnöke, valamint Dégen Imre, az Országos Vízügyi Főigazgatóság vezetője, árvízvédelmi kormánybiztos. A helikopterek 16:40-kor tűntek fel a szomszédos Erdőfű felett, majd a gerecháti töltés melletti réten szálltak le. Az előre kijelölt, alkalmi leszállóhelyen a küldöttséget Novics János, a Baranya megyei pártbizottság titkára, Baris István, a Mohács járási pártbizottság első titkára, valamint Gombás Lukács, a Dél-dunántúli Vízügyi Igazgatóság vezetője fogadta.³⁰

Rövid beszélgetés után terepjáró gépkocsikba szálltak és elindultak északi irányba, végighaladva az árvízvédelmi vonalon. A kíséret több helyen is kiszállt az autókból és megszemlélte a töltést, illetve Kádár János több alkalommal is beszélgetett az árvíz elleni védekezésben dolgozókkal, vízügyi alkalmazottakkal, katonákkal. A gáton Szilágyi Elemér, csoportvezető-főmérnök, a védelmi szakasz vezetője tájékoztatta a küldöttséget az aktuális helyzetről, és elmondta, hogy szerencsére az elmúlt 24 órában ismét 8 cm-t apadt a Duna, és ma már 900 cm alatt áll a vízszint.³¹

Ezután a terepjárók továbbhaladtak a töltés mentén, majd a látogatók megtekintették a bédai szivattyútelepet. A gátra itt is felmentek, és Kádár a töltés vonalán katonákat, vízügyi dolgozókat szólított meg a védekezés helyzetével és az éppen folyó munkával kapcsolatban. Béda után a gépkocsik a kölkedi labdarúgó pályához hajtottak, ahol a három helikopter már várta a küldöttséget. Kádár itt az újságíróknak megjegyezte, hogy: *„Érdemes volt ilyen nagy erővel védekezni a több mint száz napja tartó dunai árhullámmal szemben, a védekezés költségei sokkal kisebbek, mint az az érték, amit a kormány gyors intézkedése folytán a felvonultatott hatalmas erővel, technikai felszereléssel sikerült megmenteni. Ez a vízügyiek, a honvédség és a lakosság jó munkáját dicséri.”*³²

Kölkedről a helikopterek a töltés vonala felett repültek Mohácsra, ahol a vásártéren szálltak le. Itt Kádár Jánost Rapai Gyula,³³ a Baranya megyei pártbizottság első titkára, Palkó Sándor megyei tanácselnök, valamint Nemes Alajos rendőrezredes, a Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság vezetője fogadta és üdvözölte.³⁴ A vendégek innen autókkal a Mohács Városi Tanács Széchenyi téri épületéhez hajtottak, ahol Kádár megbeszéléseket folytatott a mohácsi városi és

²⁹ MNL BML XXIII. 1.a. A Baranya Megyei Tanács iratai (Baranya m.t. ir.). Tanácsülési jegyzőkönyvek. 1965. szeptember 21. 3. sz. melléklet, 1–4. p.

³⁰ Magyar Nemzet, 1965. július 10. 2. p.

³¹ MNL BML XXIII. 1.a. Baranya m.t. ir. Tanácsülési jegyzőkönyvek. 1965. szeptember 21. 3. sz. melléklet, 8. p.

³² Dunántúli Napló, 1965. július 10. 1. p.

³³ Rapai Gyula 1962–1969 között az MSZMP Baranya Megyei Bizottságának első titkára. 1970–1976 között Magyarország moszkvai nagykövete, majd a Kossuth Könyvkiadó igazgatója. 1959-től az MSZMP Központi Bizottságának póttagja, 1962–1980 között rendes tagja. 1963–1971 között országgyűlési képviselő.

³⁴ MNL BML XXIII. 1.a. Baranya m.t. ir. Tanácsülési jegyzőkönyvek. 1965. szeptember 21. 3. sz. melléklet, 11. p.

járasi párt- és tanácsi vezetőkkel, a vízügyi szakemberekkel, és a területi árvízvédelmi bizottság tagjaival.

A megbeszélések után Kádár elismerését fejezte ki az árvíz elleni védekezés hatékonyságáról, köszönetet nyilvánított a védekezésben résztvevő több tízezer embernek, illetve hangsúlyozta, hogy: „Az Árvízvédelmi Kormánybizottság munkája még nem fejeződött be, – és ez által a kormány munkája sem. Két fontos feladatot kell megoldania. Az első teendő javaslatokat tenni az előállt károk pótlására, kiküszöbölésére. A másik feladat meghatározni azt az utat, amelyen haladva éppen úgy biztosítani lehet az éves terv teljesítését, mintha nem is lett volna dunai áradás. Ez jelenti majd az igazi sikert, az ország gazdasági életének előrehaladását.”³⁵ Közben a Széchenyi téren becslések szerint ezer mohácsi gyűlt össze, akik elköszöntek Kádár Jánostól. Ezután a vendégek a helikopterekhez hajtottak, amelyek az esti órákban visszaindultak Érsekcsanádra. A Duna lassú, ám folyamatos apadása következtében később enyhült a helyzet Mohács térségében. Kádár látogatásának napján – 1965. július 9-én – a vízmérce 898 cm-t mutatott, és további apadás volt várható a következő napokban.

Kádár János negyedik látogatása, 1966-ban

Negyedik alkalommal közel három napot töltött Baranyában 1966. május 18–20. között. Látogatása során járt Pécssett, Komlón, Szigetváron és Mohácson. Az MSZMP Központi Bizottság első titkárának különvonata pontban 18:00-kor

Útban a megyei pártbizottság székháza felé, Palkó Sándor és Rapai Gyula kíséretében, 1966. május 18.

futott be a pécsi főpályaudvarra 1966. május 18-án, szerdán.³⁶ Kádár kíséretében Pécsre érkezett még Orbán László és Aczél György Központi Bizottsági tag, utóbbi ekkor már Baranya megye országgyűlési képviselője. Az állomás peronján a vendégeket a megyei pártbizottság, a városi és járási pártbizottságok első tit-

³⁵ Dunántúli Napló, 1965. július 10. 4. p.

³⁶ Dunántúli Napló, 1966. május 19. 1. p.

kárai, és több más állami intézmény vezetője fogadta. A vonatról leszálló Kádár Jánost KISZ-es lányok köszöntötték, és virágcsokrot nyújtottak át neki. A főpályaudvaron Pécs és Baranya nevében Rapai Gyula, a megyei pártbizottság első titkára mondott üdvözlő beszédet.

Innen gyalog mentek a Baranya megyei pártbizottság József Attila u. 10. szám alatti épületébe, ahol Kádár hosszasan beszélgetett a megyei, városi és járási pártbizottságok és tömegszervezetek vezetőivel. A küldöttség tiszteletére a Szabadság út két oldalán mintegy 10 ezer fős tömeg sorakozott fel.³⁷ A vendégek ezután gépkocsikkal a szállásukra hajtottak, ahol szűk körű vacsorán vettek részt. Kádár szállása az 1966-os látogatás folyamán végig a Széchenyi téri Nádor Szálló volt.³⁸

Másnap, május 19-én gazdag programot bonyolítottak le. Dél előtt 9:30-ra érkeztek a feldíszített meszesi bányász-munkásszálló elé. Itt Kádár Jánost és kíséretét Garamvölgyi János, a Mecseki Szénbányászati Tröszt igazgatója és Bogár József, a Szakszervezetek Megyei Tanácsának vezető titkára köszöntötte. Meszesen a munkásszálló nagytermében Kádár a pécsi bányák, gyárak és nagyobb üzemek párttitkáiraival, valamint az ún. szocialista brigádok vezetőivel találkozott. Megnyitó beszédében Bogár József arra szólította fel a megjelenteket, hogy a tanácskozás során mondjanak véleményt a szocialista brigádmozgalomról. A két óra hosszúságú megbeszélésen számos hozzászólás hangzott el a képviselőktől, akik többnyire kiemelték, hogy a mozgalom immáron általánossá vált, és ígéretet tettek, hogy a munkaversenyek során vállalt kötelezettségeiket teljesítik.³⁹

A hozzászólások után Kádár János is elmondta a véleményét: *„A felszólalásokat nagy érdeklődéssel hallgattam, bár az a gyanúm, hogy ha találkozásunk nem volna ilyen ünnepi jellegű, akkor biztosan több probléma is szóba került volna. Mégis meggyőződésem, hogy a szocialista brigádmozgalom, mint általában az egész országban, itt is mély gyökeret eresztett, és fejlődésünk egyik előrelendítőjévé vált [...] Nyolc évvel ezelőtt találkoztunk itt Pécssett, de úgy tűnik, mintha csak egy-két év telt volna el azóta. Ennek az a magyarázata, hogy az elmúlt évek szorgalmas munkában teltek el, s aki becsületesen dolgozik, aki gondol a jövőjére, akinek szép terve vannak, az nem számolja az évek múlását.”* Majd Kádár hangsúlyozta, hogy az 1950-es években is, és ma is ugyanaz a szocialista elv, világnézet ösztönzi az embereket arra, hogy benevezzenek a munkaversenyekre, jobban dolgozzanak – *„mégis, ma már egyetlen egy szocialista brigád vagy brigádtag sem válhat sztárrá, vállalati reklámfigurává, nem szakadhat el a többi munkástól.”*⁴⁰ A tanácskozás végén Sudár Ferenc Kossuth-díjas vájár emelkedett szólásra, aki életútjáról és munkásságáról beszélt, végül az értekezletet Garamvölgyi János trösztigazgató búcsúzó beszéde zárta.

A bányász-munkásszállóból távozó vendégek ezután gépkocsikba szálltak, és Komló érintésével a Zobák-aknai üzembe hajtottak, ahol bányászgyűlésen

³⁷ Dunántúli Napló, 1966. május 19. 1–2. p.

³⁸ Takács Gyulával készített interjú, Pécs, 2012. augusztus 30. Takács Gyula 1957-től a Baranya Megyei Tanács művelődési osztályvezetője, 1966–1990 között elnökhelyettese.

³⁹ Mecseki Bányász, 1966. május 24. 1–3. p.

⁴⁰ MNL BML XXXV. 1. MSZMP Baranya m.b. ir. 1966. 15. sz. dosszié/1. Kádár János 1966. májusi látogatása, 7–11. p.

vettek részt.⁴¹ Az üzem bejáratánál Komló város párt- és állami vezetői, köztük Neubauer József, az MSZMP Komló városi pártbizottságának első titkára, Simek Árpád, Komló tanácselnöke, valamint Piegl János, a Zobák-aknai bányászüzem vezetője fogadta és üdvözölte őket. A zsúfolásig megtelt felolvasóteremben a bányászgyűlést Rocskár Bálint, az üzemi pártbizottság titkára nyitotta meg, ahol Kádár János tartott igen hosszú előadást.⁴²

Beszédében elsőként azt hangsúlyozta, hogy Zobák-akna jelentőségét jól ismeri, mert ez a bánya a jelenlegi 1200 tonnás napi teljesítményével Magyarország egyik legjelentősebb feketeszén-bányája, majd szólt az ország általános helyzetéről, és megemlítette a bevezetésre váró „új gazdasági mechanizmust” is: „A gazdasági élet irányításának reformjára mindenképpen szükség van. [...] Az új gazdasági mechanizmus, melynek bevezetése a harmadik ötéves terv irányelveivel együtt hamarosan a Központi Bizottság elé kerül – alapvetően ezután is biztosítja a központi irányítást, de sokkal nagyobb önállóságot biztosít a helyi szervezeteknek.”⁴³ A bányászgyűlés végén Piegl János mondott záróbeszédet, aki ezt követően körbevezette a kíséretet Zobák-aknán, és röviden ismertette működését.

A delegáció a szigetvári Zrínyi Múzeumban, 1966. május 19.

⁴¹ Zobák-akna kiépítése ekkor még folyamatban volt. A magyar szénbányászat legmélyebb, és egyik legkorszerűbb aknájának 1969. október 7-i üzembe helyezési megnyitóján részt vett, és avató-beszédet mondott Lévárdi Ferenc nehézipari miniszter = Dunántúli Napló, 1969. október 8. p.1.

⁴² Mecseki Bányász, 1966. május 24. 4. p.

⁴³ MNL BML XXXV. 1. MSZMP Baranya m.b. ir. 1966. 15. sz. dosszié/1. Kádár látogatása, 14–15. p.

Látogatás Újmecekalján, 1966. május 19.

A vendégek ezután visszautaztak Pécsre, és az Olimpia étteremben fogasztották el ebédjüket. Az eredeti tervek szerint az étkezés után rövid pécsi pihenő következett volna, de a délelőtti program elhúzódása miatt azonnal továbbindultak. Kádár János és kísérete megtekintette a Pécsi Orvostudományi Egyetem befejezés előtt álló új épületeit, majd elindultak Szigetvárra. Az országút mentén az egyes falvak lakói – Szentlőrinc, Kacsóta, Nagypeterd – felsorakoztak, és üdvözölték a küldöttséget. Szigetváron a vár kapujában Dittrich József, a szigetvári járási pártbizottság első titkára, és Cvetkovics János, a Szigetvár községi pártbizottság titkára fogadta Kádárt.⁴⁴ Itt a vendégek Zrínyi Miklósról, és a szigetvári hősök 1566. szeptember 6-i kirohanásának 400 éves évfordulójára emlékeztek meg. Szigetváron 1878 óta rendszeresen, minden év szeptemberében Zrínyi Emlékünnepséget szerveznek az ostrom során elesett védők tiszteletére.⁴⁵

Kádár Jánost a vár udvarán Molnár Imre, a Szigetvári Várbarátok Körének elnöke köszöntötte, majd körvonalazta a vár történetét és építészeti jellegzetességeit. Ezután a vendégek bejárták a vár egész területét, és meglátogatták a Zrínyi Miklós vármúzeumot, ahol Kádár a Várbarátok Körének emlékkönyvébe a következő bejegyzést írta: „Örülök, hogy baranyai látogatásunk során alkalmunk nyílt Szigetvár hős védőinek emléke előtt tisztelni. Minden jót kívánunk a történelmi múlt emlékei hű gondozójának, és az új építőinek, Szigetvár község lakóinak.”⁴⁶ Majd a felújítások során kialakított társalgóban találkozott Szigetvár párt- és tanácsi vezetőivel, ahol a megbeszélések végén Molnár Imre egy szigetvári emlékalbumot, és a Várbarátok Körének ezüst jelvényét nyújtotta át neki ajándékba. Távozása előtt Kádár sok sikert kívánt a szeptemberi Zrínyi Emlékünnepségre is, amelyet követően Szigetvár kiérdemelte a városi rangot.⁴⁷

⁴⁴ Dunántúli Napló, 1966. május 20. 3. p.

⁴⁵ 1966-ban két napos ünnepi megemlékezések voltak szeptember 10–11. között, amelyen részt vett Kállai Gyula miniszterelnök is = Baranyai Vasárnapok. Zrínyi emlékünnepség 1566–1966. 1966, szeptember, 1–2. p.

⁴⁶ Mecseki Bányász, 1966. május 24. 4. p.

⁴⁷ A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1966. október 1-től nyilvánította járási jogú várossá Szigetvárt = Fáncsy József: Baranya megye községeinek anyakönyvi és közigazgatási beosztásai 1895–1975. Baranya Megyei Tanács VB. Továbbképzési és Módszertani Intézete, Pécs, 1976. 154. p.

Beszélgetés a Tejüzem sajtodobozoló gépénél, 1966. május 19.

Látogatás Varga László vájár uránvárosi lakásán, 1966. május 19.

A program ezután ismét Pécssett folytatódott, a küldöttség autói megálltak Újmecesek alján, ahol Kádár végigsétált az új épületek között, majd a 39-es Dandár út 3/A. sz. alatti héteemeletes házban meglátogatott egy bányászcsaládot. Varga László vájár és családja lakásukban fogadták őt, akikkel hosszasan beszélgetett.⁴⁸ Innen a kocsisor a belváros felé vette az irányt, ám a Tüzér utcánál jobbra kanyarodtak és megálltak az új, 1966 elején átadott pécsi Tejüzemnél. Ez egy spontán üzemplátogatás volt, nem szerepelt Kádár eredeti programjában.⁴⁹ A vendégek megtekintették az üzem modern, automata gépeit, termékeit, és beszélgettek a tejüzemben dolgozókkal, akik bemutatták az egyes termelési folyamatokat.

A május 19-i gazdag program a Pécsi Tudományegyetem Rákóczi út 80. sz. alatti aulájában rendezett társasvacsorán fejeződött be, ahol Kádár találkozott és megbeszéléseket folytatott a pécsi felsőoktatási intézmények vezetőivel, egyetemi tanárokkal, professzorokkal. A kíséretet a főbejáratnál Donhoffer Szilárd, a POTE rektora, Csizmadia Andor a PTE Állam- és Jogtudományi Karának dékánja, és Márk Bertalan, a Pécsi Tanárképző Főiskola főigazgatója fogadta. A díszvacsorán Kádár János és Donhoffer Szilárd is mondtak pohárköszöntőt, amely végzetével Kádár a szállására ment, és az este további részét pihenéssel töltötte.

A látogatás harmadik napján – 1966. május 20-án, pénteken – a vendégek Mohácsra utaztak. Kádár és kísérete reggel a Széchenyi térről indult el gépkocsikkal.⁵⁰ Az országút menti falvak lakói – Szederkény, Versend, Szajk, Lánycsók – kivonultak és köszöntötték a kocsisort. Mohácson már a Pécsi út mentén felsorakozott a város közönsége, és diákok, munkások, valamint különböző állami hivatalok dolgozói üdvözölték Kádár Jánost. A vendégek a város déli részén fekvő Új Barázda Termelőszövetkezet központi majorjába hajtottak, ahol Józsa István, a tsz elnöke, valamint a Mohács városi és járási párt- és állami vezetők fogadták

⁴⁸ Dunántúli Napló, 1966. május 20. 3. p.

⁴⁹ MNL BML XXXV. 1. MSZMP Baranya m.b. ir. 1966. 15. sz. dosszié/1. Kádár látogatása, 17. p.

⁵⁰ Népszabadság, 1966. május 21. 3. p.

őket. Rövid beszélgetés után Józsa István és Vitek Pál főagronómus kalauzolásával körsétát tettek, megtekintve a major gépműhelyét, istállóit, borjúnevelőjét, és a hideglevegős szénaszárító berendezését.⁵¹ A séta közben Kádár több dolgozót is megszólított. A bemutató ideje alatt részleges, 74%-os napfogyatkozás volt, amelyet egy kézről kézre adott kormozott üvegen keresztül az egész vendégsereg – köztük Kádár János is – megtekintett.⁵²

Ezután valamennyien a tsz major ebédlőjébe vonultak, ahol megbeszélések kezdődtek a három mohácsi, és a tanácskozássra meghívott bólyi és bármi termelőszövetkezet képviselői között. Itt Józsa István elmondta, hogy az utóbbi években kiválóak voltak a mezőgazdasági terméseredmények és az idei év is jónak ígérkezik, valamint hangsúlyozta, hogy az 1961-ben megalakult Új Barázda a legnagyobb, és statisztikailag a legeredményesebb mohácsi tsz.⁵³

Az értekezlet végén Kádár a Központi Bizottság, a kormány és a maga nevében üdvözölte a megjelenteket, és elismerését fejezte ki a látottakról: „*Legutóbb tavaly jártam Mohácson, amikor a Duna gátszakadással fenyegette az egész vidéket. Az elvtársak akkor megköszönték a párt és a kormány anyagi, technikai segítségét, amelyet a fenyegető árvíz megfékezése céljából rendelkezésükre bocsátotunk. Örültek a biztató szónak, és arra kértek bennünket, hogy akkor is látogassunk el, ha elmúlik a vész. Örömmel tölt el, hogy ilyen hamar teljesíteni tudtam az elvtársak kérését, de annak még jobban, hogy milyen fegyelmezett, eredményes, milyen szép munkát tapasztalhatok Mohács legnagyobb termelőszövetkezetében.*”⁵⁴

A küldöttség 12:00-kor elhagyta az Új Barázda Tsz majorját, és elindult a város északi részén lévő Mohácsi Farostlemezgárhoz.⁵⁵ Itt Fáy Mihály igazgatóval az élen a gyár műszaki-, szakszervezeti-, és pártvezetői fogadták és köszöntötték Kádárt. A program üzemlátogatással kezdődött, a vendégek megsemmisítették a színes- és a laminált üzem automata gépsorait, megismerkedtek az 1959-ben alapított gyár termelési adataival, és betekintést nyertek az egyes gyártási technológiákba.⁵⁶ A látogatás zárásaként Kádár és kísérete a gyár étkezőjében közös ebéden vett részt munkásokkal és egyes üzemvezetőkkel, ahol rövid felszólalás keretében köszöntötte a farostlemezgyár dolgozóit, és gratulált az eddig elért eredményekhez.

A mohácsi látogatás a kora délutáni órákban ért véget, a vendégek 16:30-ra érkeztek vissza Pécsre. A baranyai programsorozat az uránvárosi Ságvári Endre Művelődési Ház nagytermében folytatódott, ahol megyei pártaktíva-értekezletet tartottak. Itt Kádár rövid beszédet mondott, amelyben tájékoztatta a megjelenteket az időszerű bel- és külpolitikai kérdésekről.⁵⁷ Este a vendégek az MSZMP Ba-

⁵¹ Dunántúli Napló, 1966. május 21. 1. p.

⁵² A 74%-os napfogyatkozás Magyarországon 1966. május 20-án délelőtt, 9:17 és 11:59 között volt látható, és csúcspontja 10:35 körül következett be. A teljes napfogyatkozás az Atlanti-óceán egyenlítői része – Földközi-tenger déli része – Kaszpi-tenger – Belső-Ázsia sávban volt látható.

⁵³ Dunántúli Napló, 1966. május 21. 1–2. p.

⁵⁴ MNL BML XXXV. 1. MSZMP Baranya m.b. ir. 1966. 15. sz. dosszié/2. Kádár látogatása, 7–8. p.

⁵⁵ Népszabadság, 1966. május 22. 3. p.

⁵⁶ A küldöttség sokat időzött a felületkezelő üzemekben, ahol lakkos és laminált eljárásokkal készült a színes farostlemez – Dunántúli Napló, 1966. május 21. 2. p.

⁵⁷ Mecseki Bányász, 1966. május 24. 4. p.

ranya megyei Bizottsága által rendezett díszvacsorán vettek részt a Nádor Szállóban, amelyen megjelentek a megye és a város politikai, társadalmi és kulturális életének vezetői. A díszvacsorán Baranya és Pécs nevében Rapai Gyula mondott pohárköszöntőt, majd Kádár János búcsúzó beszédében elismerését fejezte ki a sokrétű, jól összeállított programért.

Elmondta, hogy látogatása során megismerte Baranya közéletét, és a megyében folyó termelő munka eredményeit. *„Sok érdekes benyomást szereztünk ez alatt a dús programú három nap alatt. [...] Többszörösen meggyőződhattünk arról, hogy a fejlődés – akár csak az ország többi táján – Baranyában is komoly mértékű. Örömmre szolgált azt látni és hallani, hogy itt Baranyában érzik, és tudják az emberek, hogy munkájuknak van értelme, terveiknek van realitása, és bár sok gonddal, nehézséggel kell megküzdeniük, bátran, bizakodva tekintenek a jövőbe.”* – mondotta zárszavában.⁵⁸ A vendégek ezután gépkocsikkal a főpályaudvarra hajtottak, ahol Kádár a tiszteletére egybesereglett tömegtől is búcsút vett, majd különvonatával visszautazott Budapestre.⁵⁹

Összefoglalva az eseményeket elmondhatjuk, hogy Kádár János négy pécsi, illetve baranyai látogatása – a lehetőségekhez képest – a legmagasabb színvonalon zajlott le. 1947-ben még nem volt pártvezető, de a Baloldali Blokk rendezvényén az MKP képviselőjében jelent meg, így minden kedvező feltételt megkapott a város vezetésétől. 1958-ban – két évvel az 1956-os forradalom után – még nem konszolidálta teljesen a hatalmát, a megtorlások még nem fejeződtek be. A pártvezetés megpróbálta beállítani az egészet spontán látogatásnak, és a pár nappal korábbi sajtó sem említi érkezését. Az 1965-ös látogatása azért különleges, mert nem vett részt ünnepeken, megemlékezéseken, illetve hogy ez az egyetlen látogatás, amikor nem járt Pécsen. De színvonalában mindközül kiemelkedik az 1966-os látogatás, amelyen igen gazdag programot bonyolított le. Akkorra már szilárd hatalmát az is jelképezte, hogy baranyai látogatásáról dokumentumfilm is készült, amely bemutatja Kádár János három napjának minden lényegesebb eseményét, a megérkezés pillanatától kezdve az elutazásig bezárólag. A filmet egy héten át vetítették a pécsi mozik, és 1966 végére az összes baranyai filmszínház bemutatta. A látogatások, az ünnepek szervezése, Kádár beszédei igen jól jellemzik a kor hangulatát, a Kádár-korszak mindennapjainak miliójét, a pártapparátus iratszövegeinek frazeológiáját, a párt sajtó stílusát.

Archív fotók és iratok, a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára, a Dunántúli Napló és Takács Gyula gyűjteményéből.

⁵⁸ MNL BML XXXV. 1. MSZMP Baranya m.b. ir. 1966. 15. sz. dosszié/2. Kádár látogatása, 12–13. p.

⁵⁹ Dunántúli Napló, 1966. május 21. 3. p.

MUZSLAI KAMPIS MARGIT

*1898. május 30. Budapest, †1981. július 9. Pécs

Muzslai Kampis Margit az 1972-ben, a Janus Pannonius Múzeumban rendezett kiállításához kiadott négy oldalas katalógusban absztrakt geometrikus motívumokba hajló képeihez mért szüksézsavúsággal, így ír önmagáról: „A század elején kezdtem festeni, a főiskola után hosszú ideig kiállító művész voltam Budapesten. A század közepén nem jegyeztek... Hatvannégy esztendősen, tíz éve kezdtem újra, s most – 1931 óta először – önálló kiállítást rendezhettem olajfestményeimből. Akkor, negyvenegy éve a Nemzeti Szalonban állítottam ki képeimet.”

Festői életművének korai időszakát még az a feszélyezettség határozza meg, melyben a művek létrejöttük és megjelenésük szociológiai közegével állnak kapcsolatban. A középosztálybeli polgári jólét, ebből következően a Képzőművészeti Főiskola intézményessége, s így a korszak uralkodó ábrázolási konvencióihoz, divatos művészeti irányzataihoz való igazodás határolja ekkor még a szabad művészi alkotás cselekvésterét. De ezt a szociológiai igazodást jelenti a „nőművészeti” mozgalmiság szolid tendenciózussága is. Az 1920-as, 30-as években a Magyar Képzőművésznők Egyesülete Új Csoportja, a „Női Új Nyolcak” – melynek Muzslai Kampis Margit is alapító tagja volt – kapcsolódása az art decohoz, valamint a kubizmus és az expresszionizmus progresszív irányzataihoz az emancipáció szolid gesztusán túl csak a korszak mondén konformizmusának női dekorációját rajzolta.

A Pécssett hatvannégy évesen – az élet cezúrái után – újra kezdett festészet nem *őszikék* Muzslai Kampis Margit életművében. Nem a korai korszak tematikájához és tanult, konvencionális stílusához tér vissza az öregség szabadidős fáradtságával, hanem egy egészen új, nemzetközileg is korszerű formanyelv ifjúsága jelenik

Citromos csendélet, 1978 körül, v.o. 50x60 cm Jbl: MKM. Mgt.

meg alkotásaiban. Aki itt *először* megszólal, mindenféle affektáció és feszélyezettség nélkül teszi, túl szociológiai és művészeti igazodásokon és csoporttendenciákon, túl a gyermeknevelés női kötelezettségein és a sors tragikus nehézségein. Képeinek elvont tárgyyszerűsége közvetett jelzése ennek a magányos függetlenségnek, melyben az absztrakció időbeli és térbeli távolságot teremt a múlttól és a jelenvalóktól. Miközben felettébb egészségtelenek voltak a feltételek, melyek ennek a festői frissességnek a körülményeit alkották: a megélhetéshez alig elég nyugdíj, a műteremnek is használt kicsiny, csendéletnyi szoba, s mindehhez a modern ábrázolási formáknak nem éppen kedvező művészeti közélet.

Tájképei, városképei és csendéletei geometrikus motívumokból építkező fesszesen komponált konstruktív szerkezetűkkel, az egynemű színterületek árnyéktalan síkszerűségével egy statikus, időtlenséget sugalló világ szenttelen művészi távolságát teremtik meg, melyet a színek örömteli változatossága ellenpontoz. Minden, még éppen beazonosítható, valóságra vonatkozó tárgynak semleges, kompozíció szerinti értéke, pusztán ottléte van, s végtelékig leegyszerűsített modern csendéleti jellege olyan önmagába záruló szűkszavúság, melyben egy életérzést csak annak képi ábrázolása értelmezhet. Mert, aki nagy önmegtartóztatással ezeket az alapvető formákra redukált képeket alkotta, abból kellőképp hiányzott minden fecsegő önsajnálát. Derűs tudomásulvétele ez a dolgoknak, a *minden megvan* nyugalma, melyben valaki egyszerűen csak otthon ül, és képeket fest.

A Janus Pannonius Múzeum 2012 decemberében gyűjteményes kiállítással, s a kiállításhoz kapcsolódó kiadvánnyal, valamint a *Kávéházi esték pécsi műbarátoknak* rendezvénysorozat keretében emlékezik meg a Pécsen élt művész eddig csak szűk körben ismert jelentős munkásságáról.

Nagy András

A MECSEK KÜLÖNLEGES ÉRTÉKŰ NÖVÉNYEI 2.

Ruscus aculeatus – szúrós csodabogyó

Ismét a Mecsek leghíresebb botanikusának jegyzetei, könyvei szolgálnak forrássul. Horvát A. Olivér neve sorozatunk minden részében tiszteletünk és szeretetünk jelképe.

A Pécsi Akadémiai Bizottság 1988-ban adta ki „A Mecsek ritka virágai” című kis könyvecskéjét Csapody Vera színes akvarelljeivel illusztrálva. Olyan megtiszteltetés ért, hogy én szerkeszthettem e negyedik, átdolgozott és bővített kiadást. A különleges növények egyike a szúrós csodabogyó (**c.**). Azért is „érdekes”, mert az oldalhajtásai (szárai) levéllé módosultak, emiatt apró virágai e levélnek látszó, fényes zöld és igen szúrós hegyben végződő, levélszerű szervből képződnek, majd ősz felé a virágokból élénkpiros, kemény bogycsokorok fejlődnek. Ezek olyan „nagyok” lesznek, mint egy kisebb cseresznye. A növény szerteágazó, néha méternyire szétterülő. Igen szép és télen is zöld. Ha jól termékenyülnek az apró fehér virágok, akkor tele van a bokrocska piros bogycsokkal. Nemcsak a Mecseken (különösen a Jakab-hegyen) gyakori, hanem jellemző az egész baranyai flórajáráásra.

Különösen érdekes, hogy Horvát egy másik híres biológus, Hollós László feljegyzését idézi. (Hollós 1859-ben született Szekszárdon. Leghíresebb munkája a földalatti gombákról szól, később a Magyar Tudományos Akadémia tagjává választotta.) Ő volt az első, aki 1912-ben (éppen 100 éve!) a Magyar Botanikai Lapokban így írt, az általa vadpuszpángnak nevezett különleges növényről: „*A vad puszpángot a szekszárdi hegyi erdőkben ismerem ugyan gyermekkorom óta, de hogy azt rendszeresen szedik és Budapestre viszik, csak 1912-ben, egy kirándulásom alkalmából, a helyszínen egy vadórtól hallottam.*” Később azt is megtudta, hogy asszonyok gyűjtik, akik a szedési jogért 250 koronát fizettek. Tolnában, Baranyában, sőt Kaposvár környékén is gyűjtötték és a kereskedők hajóval szállították tömegével Budapestre. Koszorút kötöttek belőle. Főleg Mindenszentek táján volt keresett, még Debrecenbe is szállítottak.

Saját adataimmal megerősítve írhatom, hogy a múlt század közepéig nemcsak a Mecseken, hanem a Tenkes erdeiben is bér munkában, koszorúkészítőknek szedték az asszonyok a szúrós csodabogyót, ahogy erre felé is nevezik, egértövist. Nagy Ferenc (a háború utáni első szabadon választott, kiscsopárdi miniszterelnök) szülőfalujában, Bissén tudtam meg helyi idős asszonyoktól, hogy a tenkesi egértövis alacsonyabb növésű, tömör bokrokat alkotott. Értékesebbnek tartották, mint a mecsekit. Speciális, görbe, fanyelű késsel vágta le a zöld hajtásokat és kisebb bálákba szedték össze. A tövek így minden évben új hajtásokat tudtak fejleszteni. A felvásárló ezeket a „kibálákat” pakolta fel a szekérré.

Tudni kell, hogy a gyűjtés miatt alaposan kiritkult növény ma már védett faj. Szerencsére kultúrába véve elvileg ültetvényeket lehetne létesíteni egy-egy „anyatóból”. Vajon miért kellene termesztetni? A szúrós csodabogyó ugyanis az európai és az ennek megfelelő magyar gyógyszerkönyvben hivatalos gyógynövény. Talajból kiszedett gyökértörzse (*Rusci rhizoma*) értékes gyógyszeripari nyersanyag. Trombó-

zis-ellenes hatóanyagát kivonják és gyógyszert készítenek belőle. Tehát gyógytea készítésére nem használható, sőt, mérgező. Külföldről szerzik be a hatóanyagot, illetve a belőle készült gyógyszereket. Természetes állományai nagy területeken fellelhetők, honos Dél-Európán kívül Nyugat-Ázsiában is.

E különleges növény – hála a természetvédők éber szemének – szerencsére a Mecseken szépen terjed (még a szárazságot is bírja), különösen a Nyugat-Mecseken gyakori. Meg kell említeni rokonát, a lónyelvű csodabogyót. Ez is védett ritkaság, de nem nő bokorra, nem annyira feltűnő és „szerencsére” koszorúkészítésre vagy gyógyszergyártásra alkalmatlan.

Szabó László Gyula

VÁRALJAI FESTETT LÁDÁK

Bátky Zsigmond jeles néprajzkutató így ír a népi bútorokról: a parasztmesterség legtöbbször egy előző úri stíluskornak maradéka, amely kornak kultúrája lassan hatolt a néprétegek közé, s ott aztán szívós ragaszkodásra talált.

A festett ládák anyaga puhafa (fenyő). A forma és díszítmény tekintetében pedig a kor ízlésének megfelelő: a festett templomkazetták reneszánsz hatású virágornamentikájával, olaszkorsós kompozíciójával rokon. A faragást a festés pótolja rajtuk, a plasztikai hatás érzékeltetésében pedig segít az árnyékolás. Míg az ácsolt ládát egy ügyes kezű személy készítette, addig a festett ládát már egy műhely, azaz csoportos munkamegosztásban készült. Az apró részletek festése már asszonyi kezek munkáját dicséri. A régióban az asztalosmesterek többnyire németek, ez némiképp látszik a feliratok helyes-

írásában. A helytelen elválasztás azonban nem csupán a szótagolás szabályainak nem ismerésén múlt, hanem a fő szempont a térkitöltés volt. Ilyen térkitöltés jelentkezik a ládák zárszerkezete körüli koszorús díszítéseknél is.

A festett ládák a régióban a 18. század végén és a 19. században váltak általánossá, de funkciójuk sohasem vált olyan egyetemessé, mint az ácsoltaké. A festett láda mindenekelőtt kelengyeláda volt, és szemestakarmány, liszt vagy más élelmiszer tárolására sohasem szolgált. Ebben a minőségében tehát nemcsak a házasságkötés ceremóniájában volt fontos, központi szerepe, hanem szimbólumként díszbútora is volt a tisztaszobának. A háziiparosok készítette ácsolt ládákkal szemben a festett ládák tanult iparosok munkái. Váralján egy kis bútorfestő központ alakult ki az 1800-as évek közepétől az 1900-as évek elejéig készültek itt bútorok. A műhely több nemzedéken át működött. Musch Henrik és Musch János, apa és fia kezéből igen szép tárgyak kerültek ki, akik bútoraik virágozását mintalapok alapján készítették, így a nagyobb méretű fehéreneműs, ruhás ládákat és a kisebb ékszerek, főkötők stb. tárolására szolgáló ládikákat. A ládákon leggyakoribb a kétmezős, szimmetrikus elrendezés, ahol a díszített felület élénk színét erőteljes kontúr választja el az alapszín mélykékjétől. A növények szárára fő- és mellékmotívumként fűződnek fel a rózsák, tulipánok, levelek, amelyek fekete, zöld, kék és piros színnel festettek. A díszítőelemeket fehér és színes pettyezés kíséri. Az egységesen sötétkék alapot leggyakrabban okkersárga vagy fehér, esetenként piros kazetták színesítik. A név és évszám a festett mezők között maradó helyre kerül; a ládákon a tulajdonos férfi vagy nő neve látható, a padokon, ágyakon pedig általában a házaspáré. A legnagyobb megrendelők a Zengő alji reformátusok voltak.

Burján István

In memoriam Szépe György
(*Nagykőrös, 1931. április 19. †2012. szeptember 12. Budapest)

Elhunyt Szépe György egyetemi tanár, professzor emeritus, az MTA doktora. Péccsett a tanárképző karon az egyetemi tanár- és nyelvészképzés elindítója, az újonnan szervezett bölcsészettudományi kar alapító tanára. Gyászolják munkatársai, tanítványai, tisztelői a nagyhírű tanárt, a nemzetközileg ismert nyelvtudóst.

Pályájának derekán, 1982-ben vette át Temesi Mihály főiskolai tanártól a JPTE Tanárképző Kar professzoraként a Magyar Nyelvi Tanszék irányítását. Szépe György kapcsolata Péccsel jóval korábbra tehető. A debreceni, majd a budapesti egyetem magyar-francia szakos bölcsészhallgatóját a 40-es évek végén, az 50-es évek elején még megérinthezte az 1940-ben bezárt pécsi bölcsészkar szellemi kisugárzása. Ismerte a nagynevű pécsi bölcsészprofesszorok munkásságát, a szellemtörténeti iskola eredményeit. Temesi Mihállyal az 50-es évek kezdetétől kapcsolatban állt. Nyelvjárásgyűjtőként tudott ormánsági gyűjtéseiről, az MTA Nyelvtudományi Intézete kutatójaként olvasta Temesinek a különböző akadémiai bizottságok számára készített nyelvpolitikai, nyelvtervezést is érintő írásait. Tudott Temesi általános nyelvészeti irányultságáról.

Szépe György már az 50-es években részt vett nemzetközi konferenciákon, ahol az európai nyelvészet élvonalába tartozó kiváló nyelvtudósokkal, a prágai és a genfi iskola követőivel találkozhatott. A velük való kapcsolattartást, műveik olvasását megkönnyítette német, francia, angol, orosz, spanyol és román nyelvtudása, s közülük a francia, a német és az angol nyelv szinkrontolmács szinten való ismerete.

A világ nyelvészeti kutatásaiban, az 1920-as években, jelentős fordulat következett be. A leíró és a történeti nyelvészet helyét a nyelv és a beszéd összefüggéseit kutató, a nyelvet történetiségében és egyidejűségében elkülönülten szemlélő, a nyelvészet sajátos helyét kereső vizsgálat váltotta fel. Innen vezetett az út a strukturalista nyelvleírason keresztül a ma is élő, legnagyobb hatású generatív nyelvészethez. Szépe György kutatott, tanult, oktatott a 60-as években Európa nagy egyetemein is, kétszer járt Cambridge-ben, hosszabb időt töltött az USA kutatóhelyein, megismerte a nyelv vizsgálatának új elméleteit és gyakorlati módszereit. Közeli ismeretségbe került neves nyelvészekkel, az USA-ban hallgatta többek között Lotz Jánost, a New York-i Columbia egyetem professzorát, kutató volt a 20. század nagyhatású gondolkodójának, Noam Chomskynak, a transzformációs generatív nyelvelmélet megalkotójának az intézetében. Chomsky szerint egy nyelv nyelvtanát szigorú elméletként kell leírni, úgy, hogy ennek a szabályrendszernek a segítségével az adott nyelv minden mondata megalkotható legyen.

A generatív nyelvészet az elvont nyelvi képességet vizsgálja, vagyis a mondatok legmélyebb kapcsolópontjait keresi, azokat az összefüggéseket, amelyek többek között a gépi fordításhoz is szükségesek. Abból indult ki, hogy mindenki rögzít egy szabályrendszert a nyelvelsajátítás során, amelynek segítségével egész élete folyamán végtelen számú mondat megalkotására lesz képes. A generatív

nyelvészeti kutatások kiterjeszthetők akár a nyelvtörténet, a leíró nyelvészet, a kontrasztív nyelvészet, a szövegnyelvészet, az alkalmazott nyelvészet irányába is.

Szépe György már fiatalon azon fáradozott, hogy a modern irányzatokat megismerve a kutatásokat a magyar nyelvre kiterjessze, az eredmények gyakorlati alkalmazását elősegítse, a magyar nyelvészetet a nemzetközi tudományos közéletbe bekapcsolja. Az ő szerkesztésében jelent meg 1973-ban a Nyelvtudomány ma c. tanulmánykötet, melyben az újat hozó iskolák bemutatására vállalkozik, valamint 1976-ban Lotz János Szonettkoszorú a nyelvről c. könyve, elindult az Általános Nyelvészeti Tanulmányok c. sorozat, melynek társszerkesztője volt. Tanulmányútjai során megismert neves nyelvészeket hív meg Magyarországra, köztük Lotz Jánost, akit 1937-ben Pécsen sub auspiciis doktorrá avattak, és tanítványát Robert Austerlitzet, aki később szintén a Columbia egyetem professzora lett. A brassói származású, 16 nyelven beszélő nyelvész ellátogatott Pécsre, s hosszabb időt töltött a Tanárképző Főiskolán Temesi Mihály vendégeként. Lotz János a 60-as években visszaköltözött Magyarországra, bekapcsolódott az itteni tudományos munkákba, s Budapestről irányította az USA-beli kutatóintézetét. Temesi Mihályt még pécsi diákéveiből ismerte, aki Szépe György ösztönzésére 1971-ben Lotz János és Szépe György közreműködésével az összetevő nyelvvizsgálat témakörében nemzetközi konferenciát szervezett Pécsen.

A Pécsi Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvi Tanszéke a leíró magyar nyelvtani és nyelvelméleti kutatások témakörében az anyanyelvi nevelés, a nyelvoktatás irányítója volt. Könyvek, írások jelentek meg nyelvűvelés, beszédtechnika, helyesírás tárgyában. Készült egy nyelvjárási monográfia Temesi Mihály gyűjtéséből, valamint előkészületben volt Baranya megye földrajzi neveinek a kiadása, ezen kívül a tanszék oktatói széles körű ismeretterjesztő munkát is végeztek. Temesi Mihály az MTA magyar nyelvoktatási szakbizottsága elnökeként először figyelt fel arra, hogy egy kísérleti program keretében lehetőség nyíljon Pécsen, az 1940-ben bezárt bölcsészkar újraindítására. Szépe Györggyel közösen elértek, hogy a kísérlet kipróbálására, a választás Pécsre esett. Szépe György szerint a Pécsi Tanárképző Főiskola a magyarországi főiskolák között a legjobbnak számított, különösen jó híre volt a magyar szakos tanárképzésnek.

Szépe György úgy látta, hogy Pécsen a korábbi főiskolai magyar nyelvészeti tanszék jó alapot nyújt egy modern szellemiségű, a legújabb nyelvészeti kutatásokra épülő, új egyetemi oktatási program kidolgozásához. A tanszék oktatóit nagy szakértelemmel, türelemmel, állította át az egyetemi programra. A pécsi tudományos közéletbe való bekapcsolódás céljából konferenciákat szervezett. 1983-ban az Erzsébet Tudományegyetem nyelvészprofesszorának, Klemm Antalnak az emlékére mondatantól, majd több tudományterületet is érintő témakból 1984-ben Norma, szabály, eltérés, 1985-ben Megértés és értelmezés címmel. A konferenciák szervezésében, az új egyetemi programok bevezetésében, a tanárképző karon folyó átalakításban, az oktatásban segítségére volt Temesi Mihály, aki címzetes egyetemi tanárként tevékenykedett 1988-ban bekövetkező haláláig.

A Magyar Nyelvészeti Tanszék időközben Nyelvi és Kommunikációs Intézeté alakult, amelybe már beletartozott az újonnan létesült, de az induláskor még

a Magyar Nyelvi Tanszék keretei közt működő Olasz, Francia, Kommunikáció és Finnugor Tanszék is.

Az 1992-ben újjáalakult bölcsészkaron folytatott egyetemi szintű nyelvészképzés az alkalmazott nyelvészet területét fogta át. Az alkalmazott nyelvtudomány a nyelvnek a nyelvészet körén belüli hasznosítása a társadalmon belüli nyelvi érintkezés elősegítése céljából. Szépe érdeklődésének, tájékozottságának, szaktudásának megfelelően bekapcsolta a nyelvi tervezést, a nyelvpolitikát, a nyelvi jogok témakörét is az egyetemi oktatásba. Kidolgozta az alkalmazott nyelvészeti doktori iskola oktatási tervét. Tanított külföldi és belföldi egyetemeken, megszámlálhatatlan tanulmánya őrzi munkásságának az emlékét.

Szépe tanár úr pécsi működése során egy új nemzedéket indított el a tanári és a kutatói pályán. Előadásaival, tanári tevékenységével vonzóvá tette mindenki számára a modern nyelvészeti kutatások eredményeit. Személyiségével, közvetlen stílusával el tudta hitetni hallgatóival, hogy a nyelv összefüggéseit, belső rendszerét, helyét, szerepét megismerni érdekes dolog. Lebilincselően izgalmas előadásaival elkápráztatta hallgatóit, a nyelvészettel való foglalkozásban nem fáradtságos szellemi munkát, hanem játékos időtöltést láttak, bár tudták, hogy hosszú út vezet az ismeretek megszerzéséig. Hallgatóiban, kollégáiban, mindenkiben értékelte azt, amit értékelni lehetett. Elfogadó, humánus, baráti légkört teremtett maga körül. A tanári munkának, a tudományos közéletnek minden eseménye fontos volt számára. Ismerte és el is várta a társasági élet szabályainak a betartását, a művelt ember viselkedéskultúráját. Sokszor hangsúlyozta, hogy az egyetemnek az értelmiségi életformára szocializálni kell a hallgatókat, a nevelés, a példamutatás fontos az egyetemi ifjúság számára. Ezért minden alkalmat megragadott, hogy az emberi kapcsolatok fontosságát hangsúlyozza. Még a sikertelenül felvételiző hallgatóval is hosszasan elbeszélgetett terveiről, s jó szóval bátorította a további tevékenységekre. Nem fukarkodott a dicsérettel, segítségnyújtással, mindenkinek azt adta, amire szüksége volt; szerzett könyvet, ösztöndíjat, az elért eredményeket jó szóval, bátorítással nyugtázta; kollégái, tanítványai eredményeinek ismeretségi körében jó hírért keltette. Láthatatlanul is segített. Pécssett otthon érezte magát, s bár az egyetem Nyelvtudományi Tanszéke volt életének legfőbb színtere, ismerte a várost, lakása volt Pécssett, érdekelte a város múltja és jelene. Az általa irányított doktori iskola programjába vette a neves pécsi nyelvészek munkásságának tanulmányozását, értékelését, műveik összegyűjtését, és ebből kiadványok összeállítását tervezte. Jelen volt Sellyén 2002-ben Temesi Mihály *Az Ormánság nyelvjárása* c. posztumusz monográfiájának a bemutatóján. Szakkönyvtárát, amit még működése idején a szobája polcain helyezett el, a Nyelvtudományi Tanszék könyvtárának adományozta. A Pécsi Szemle folyóiratot jól ismerte, tanítványait is az olvasására buzdította, előfizetője volt a kiadványnak. Egyszerre volt modern és konzervatív. A meglévő viszonyok között a lehetőségeket kereste. Beírta nevét a város, az egyetem történetébe.

Zemplényi Vera

In memoriam Surján Miklós

(*1933. április 30. Pécs, †2012. október 13. Pécs)

2012. október 12-éről 13-ára virradóan elhunyt Surján Miklós könyvtáros, bibliográfus, a Csorba Győző Megyei Könyvtár egykori igazgatója, a Pro Pannonia Kiadói Alapítvány kuratóriumának elnöke. A Nagy Lajos gimnáziumban érettségizett (1951), az ELTE könyvtár (1955), majd magyar szakán végzett (1958). Egész életében Baranya megye könyvtárügyét szolgálta. A kaposvári pályakezdő évet leszámítva, 1956-tól volt a Baranya Megyei Könyvtár munkatársa, 1979–1990 között a Baranya Megyei (majd Csorba Győzőről elnevezett) Könyvtárban feldolgozó, osztályvezető, igazgatóhelyettes, majd 1991–1994 között igazgató. Tudását, tapasztalatait könyvtárosok képzésében és a felsőoktatásban, a Pécsi Tanárképző Főiskolán, a könyvtártani ismeretek oktatójaként hasznosította. Több önálló kötete vagy társszerzőként írt munkája és számos szakmai cikke jelent meg. Sajtó- és helytörténész volt. Elsősorban bibliográfusként, szakkatalógusok és repertóriumok készítőjeként vált ismertté, a Baranyai Művelődés, a Dunántúl, az Ív, a Sorsunk folyóiratok repertóriumai az ő nevét őrzik. A különböző könyvtár-szakmai kiadványok készítése, módszertana tekintetében országos szaktekintélynek számított. Fő műve *A Baranya megye sajtóbibliográfiája 1832–1984.* (1992), valamint *Pécs bibliográfiája 1960–2005* (2008). Országos és helyi szakmai szervezetek, egyesületek tagja volt, így az OKT Osztályozási Szakbizottságának, a JPTE BTK Kari Könyvtári Bizottságának. 1982–1990 között a Magyar Könyvtárosok Egyesületének elnöke. A Pécsi Kamarakórus egyik alapítója, a Kórusnak mindvégig tagja maradt.

Könyvtárigazgatóként részese volt a Pro Pannonia alapítvány 1991-ben történt létrehozásának. Csaknem két évtizeden át a kuratórium elnöke. Munkájával, segítőkészségével hozzájárult ahhoz, hogy a kezdetben a Baranya Megyei Könyvtár keretében, majd 1996 júniusától önállóan, alapítványi formában folytatott könyvkiadói tevékenység túllépje a megye, az ország határait, ismertté és elismertté váljon. A kuratórium ülésein, a döntések meghozatalában – akárcsak korábban könyvtárvezetőként – gazdag tapasztalataival, mértéktartó látásmódjával, konszenzusteremtő személyiségével vett részt. Tisztségét – hasonlóan a korábbiakhoz – szerényen, csendesen, a háttérbe húzódva, ám az eredményekhez mégis jelentősen hozzájárulva töltötte be. Sokirányú, színvonalas munkájáért több elismerésben részesült, melyek közül kiemelkedik a Szabó Ervin-díj (1987) és a Népművelésért Díj (1995). Hobbijához, a kórusénekléshez – a Pécsi Kamarakórus tagjaként – 1958-tól haláláig hű maradt.

Hosszabb ideje fegyelmезetten küzdött betegségével, és az utolsó napokig, amíg tehetett, aktív munkát végzett. Derűs, kiegyensúlyozott személyiségét könyvtárosok nemzedékei, Pécs-Baranya kulturális életének és könyvkiadásának szereplői megőrzik magukban.

Szirtes Gábor

100 éve Pécssett... 1912-ben

- október 1.** Csernus Jenő, Dobrovics Péter és Gebauer Ernő képkiallítása a Nőegyletben.
- október 4.** Johann Strauss Cigánybáró c. operettje került színre a Pécsi Nemzeti Színházban Csók Vilma és Szánthó János főszereplésével.
- október 4.** Az Irányi Dániel téren, a volt Littke-kaszárnyában megnyitotta kapuit a Magyar Királyi Állami Fémipari Iskola.
- október 10.** Ülést tartott a város közigazgatási bizottsága.
- október 12.** A Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület felolvasóestjén Szentkirályi István a pálos rend patacsi, ürögi és szentkúti birtokairól tartott előadást.
- október 13.** Zichy Gyula megyéspüspök sajtóvasárnapot tartott és 10 000 koronát adományozott a katolikus sajtó javára.
- október 19.** Megszökött egy újonc a pécsi 8. huszárezred kaszárnyájából.
- október 27.** Piszter Aurél titkár kíséretében Pécsre érkezett Koch Ágoston, az Irgalmas rend generálisa.
- október 26.** Rézbányay József, a pécsi jogakadémia tanára hitvédelmi előadást tartott.
- október 29.** Tízéves találkozóra hívták a Hadapródiskola 1902-ben végzett diákjait.

- november 4.** A Pécsi Zenekedvelők Egyesületének első hangversenyét rendezték.
- november 9.** Zsolnay Miklós és a városi bizottság tagjai indítványozták Pécs város törvényhatóságánál gróf Zichy János számára a díszpolgárság megadását.
- november 11.** Az elhunyt ügyvéd Horváth Antal szőlőjét a városi közgyűlés megszavazott határozata szerint „Horváth Antal szőlőtelepnek” nevezték el.
- november 12.** Mészáros Gyula, a Magyar Nemzeti Múzeum öre, orientalista Konstantinápolyról tartott előadást a Nemzeti Kaszinóban.
- november 13.** A Pécsi Nemzeti Színház új bemutatója Lehár Ferenc Éva c. háromfelvonásos sláger-operettje volt.
- november 23.** Katalin-bált rendeztek a Pécs-Budai Külvárosi Katolikus Körben.
- november 23.** A Pécs-Baranyamegyei Múzeumegyesületben Szőnyi Ottó a Mindenszentekről nevezett templom és temető történetéről adott elő.
- november 25.** Magvassy Pál tornatanár Pécsre érkezett, és svéd gimnasztikai kurzusokat tartott a város lakossága számára az Aranyhajó Szálloda földszinti kistermében.
- november 29.** Békefi Lajos tenorista leszerződött a Pécsi Nemzeti Színházhoz.

- december 3.** Holló Alajos képkiallítása a Nemzeti Kaszinóban.
- december 8.** A Pécsi Dalárda fennállásának 50. évfordulójára díszhangversenyt rendezett a Pécsi Nemzeti Színházban.
- december 14.** A pécsi kereskedelmi és iparkamara közgyűlést tartott Kindl József elnökletével.
- december 14.** Megnyitotta kapuit az Apolló mozgószínház.
- december 16.** Betegápolási tanfolyamot szerveztek a cs. és kir. csapatkórház főépületében.
- december 19.** Molnár Ferenc A farkas c. darabját tűzte műsorára a Pécsi Nemzeti Színház.
- december 22.** Zichy Gyula megyéspüspök felszentelte a restaurálás után az Ágoston-téri templomot.
- december 24.** Opris Péter posta- és távírda-igazgató két automata távbeszélőt ajándékozott Pécs városának. Egy beszélgetés díja 20 fillér volt.

75 éve Pécssett... 1937-ben

- október 1.** A pécsi egyetemi kabaré a Pécsi Nemzeti Színházban bemutató előadást tartott.
- október 3.** 35 éves osztálytalálkozóra voltak hivatalosak a hadapródiskola hajdani, 1902-ben végzett növendékei.

október 6–10. Megnyitott a népfőiskola őszi tanfolyama.

október 6. Az aradi vértanúkra való emlékezés jegyében emlékünnepélyt rendeztek az Országzászlónál.

október 7. Negyventagú cigányzenekar adott hangversenyt a Pécsi Nemzeti Színházban a cigányok magyarországi letelepedésének 500. évfordulója alkalmából.

október 11. Sztrájkba léptek a pécsi festő és mázoló munkások bérük 10%-os emelése érdekében.

október 13. A pécsi tűzérsztály megünnepelte névadója, Kinizsi Pál 1479-ben aratott kenyérmezei győzelmének évfordulóját.

október 16. A város és az egyetem ünnepélyes keretek között fogadta Kornis Gyula titkos tanácsost, akit az egyetem díszdoktorává avattak.

október 16–27. A Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társaságának (Aba-Novák Vilmos, Hollós Mattioni Eszter, Szomor László, Klie Zoltán, Gábor Jenő) kiállítása a Pécsi Katolikus Körben.

október 18. Ingyenes kézimunka és kesztyűtanfolyamot rendeztek az Ágoston téri elemi iskolában.

október 21. A rendkívüli városi közgyűlésen 50 ügy került napirendre.

október 23. Krisztics Sándor egyetemi tanár előadásával vette kezdetét az iparos líceum előadássorozata.

október 24. Egyházmegyei eucharisztikus nagygyűlést rendezett a Katolikus Akció Pécssett.

október 27. Elhunyt Cafilisch Jenő nyugalmazott takarékpénztári igazgató-főpénztáros (*1874).

október 28. Gyermekeothont avattak a Klapka György u. 6. szám alatt.

november 5. József Ferenc királyi herceg 500 Baross Szövetségi taggal Pécsre érkezett.

november 7. Cserkészközgyűlést rendezett a VII. pécsi cserkészkerület a ciszterci gimnázium dísztermében.

november 12. Hazaérkezett Pécsre egy 25 éves fiatalember, aki végigharcolta az abesszin háborút.

november 14. Elindult az első filléres vonat Pécsről Eszékre.

november 14. Gróf Sigray Antal, Griger Miklós, Kállay Tibor, Ernszt Sándor, Friedrich István és vitéz Makray Lajos mondott beszédet a keresztény párt pécsi nagygyűlésén.

november 15. A pécsi Béla király 8. honvédgalogezred ezredünnepélyt tartott.

november 20. Habsburg Ottó királyfi 25 éves születésnapján szentmisét celebráltak a Székesegyházban.

november 25. Elsötétítési és légmentesítési riasztási gyakorlatot tartottak a honvédelmi miniszterrendeletére.

november 27. Közgyűlést hívott össze a Stefánia Szövetség.

november 30. A pápa Mosonyi Dénest pécsi nagypréposttá, Lajos Gyulát mesterkanonokká nevezte ki.

december 2. A pécsi szabóiparosok munkabeszüntetésbe kezdtek bérük 10%-os emelése érdekében.

december 2. Tisztújító közgyűlést tartott a Baranyai Állami Tanítók és Óvónők Egyesülete.

december 4. Pécsre látogatott Bornemissza Géza iparügyi miniszter.

december 4. A DGT hagyományos ünnepséggel ülte meg Szent Borbála napját.

december 5. Megalakult a Pécsi Rádióamatőrök Egyesülete.

december 6. Horthy Miklós névnapját megünnepelte Pécs katonai és polgári társadalma.

december 11. Bokrétaünnepély keretében felavatták a pálos templom tornyát.

december 15. Nagy sikerrel zajlott le a pécsi eszperantó ötven éves jubileumi ünnepsége.

december 17. A Király és a Majorossy Imre utca sarkán álló Sperl-ház falán egy Szent Teréz szobrot helyeztek el, amelynek felirata: *Rózszaesőt hullatok a földre.*

december 18. A Csodatükkör c. magyar mese-operettet mutatták be a Pécsi Nemzeti Színházban.

december 23. Meggyújtották a gyertyát a „Mindenki karácsonyfáján”.

december 28. Elhunyt Keresztény János gyógyszerész, a Pécs-Baranyai Gyógyszerészek Egyesületének, a Budai Külvárosi Katolikus Kör és a Pécsi Daloskör díszelnöke.

december 29. Kőrössy Zoltán és Csongor Béla operettjének, a Gellérthegy-i randevúnak pécsi ősbemutatóját közvetítette a rádió.

december 30. A város törvényhatósági bizottságában a város eljárást kért a Székesegyház körüli várfalak kiszabadítására.

50 éve Pécssett... 1962-ben

október 3. Átadták a pellérdi elágazásnál épült új ÁFOR-telepet.

október 5. Edmond Rostand *Cyrano de Bergerac* c. romantikus drámáját mutatta be a Pécsi Nemzeti Színház társulata. A főbb szerepeket Bánffy György, Upor Péter, Pécsi Ildikó és Vág Mária alakították.

október 10. Megkezdődött a Prágai Zenei Színház vendégjátéka Pécssett, három műsor került a közönség elé: a Muzsikáló Városok, a Mozart Prágában, és a Dallamkóktél.

október 11. Több mint egy hónapos késéssel megkezdődött a tanítás az újonnan átadott újmecsekfaljai iparitanuló-otthonban.

október 11. A Hazafias Népfront Városi Bizottságának rendezésében értelmiségi nagygyűlést tartottak Pécssett, amelynek fő témája az MSZMP VIII. kongresszusa.

október 18. Pogács József nemzetközi sakkmeister 30 táblán szimultánt játszott a megyei tanács kultúrtermében.

október 23. Szovjet bányaműszaki küldöttség megtekintette Petőfi-bányát.

október 26. „Ki mit tud?” estet rendezett az Orvostudományi Egyetem KISZ-szervezete a POTE aulájában.

október 27. Megkezdte munkáját a Baranya megyei pártértekezlet, amelyen felszólalt Aczél György, a Központi Bizottság tagja.

november 4. Elhunyt Kauser Lipót, ny. egyetemi tanár, a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi karának egykori dékánja, az állam- és jogtudományok kandidátusa. (*1882)

november 6. Díszünnepséget rendeztek a Leőwey Klára Gimnáziumban a Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulója alkalmából.

november 8. „Egységes művészetszemlélet felé” címmel Major Máté egyetemi tanár tartott előadást a TIT művészeti szakosztálya szervezésében.

november 9. Először rendezett kitudóztatási doktorrá avatást a Pécsi Orvostudományi Egyetem Tanácsa. Papp Gyulát avatták Népköztársaság-gyűrés orvos-doktorrá.

november 9. Jacques Offenbach Hoffmann meséi c. darabját mutatta be a Pécsi Nemzeti Színház társulata, amelyet teljesen újszerű felfogásban vittek színre.

november 14. Ipari kigép-bemutatót tartott a Ziperowsky Károly Gépipari Technikumban a Pécsi Kiskereskedelmi Vállalat.

november 16. Bemutatták Kertész Endre – Horváth Jenő Bekopog a szerelem c. zenés darabját a Pécsi Nemzeti Színházban. A főbb szerepeket Galambos György, Karikás Péter, ifj. Latabár Kálmán, Vág Mari és Bázsa Éva játszotta.

november 21. Új tánciskola kezdődött Hermann tánc tanár vezetésével a KPVDSZ Művelődési Házban.

november 25. Megnyitották Gebauer Ernő emlékkiállítását a Janus Pannonius Múzeum Rákóczi út 15. sz. kiállító-helyiségében.

november 30. A Jelenkor szerkesztőségében vitaestet rendeztek a Hoffmann meséi c. dalmű pécsi bemutatójáról. Előadó Németh Antal és Eck Imre.

december 1. Ismét megnyílt a Kossuth Lajos u. 17. sz. házban a felújított Levendula illatszer-

bolt. A megnyitó alkalmából díjmentes kozmetikai tanácsadással és arckikészítéssel várták a vásárlókat.

december 7. Victor Hugo Ezer frank jutalom c. négyfelvonásos színművének magyarországi ősbemutatóját tartották a Pécsi Nemzeti Színházban. A főbb szerepeket Dávid Kiss Ferenc, Győry Franciska és Végvári Tamás játszotta.

december 8. Kodály Zoltán születésének 80. évfordulója alkalmából ünnepi hangversenyt rendeztek a Liszt Ferenc hangversenyteremben pécsi ifjúsági énekkarok közreműködésével.

december 8. Megrendezték a hagyományos svábbált az Olimpia étterem összes termében. A vendégeket a komlói Molnár fúvószenekar szórakoztatta.

december 11. Elhunyt Hal József, Pécs város főorvosa (*1899).

december 12. Az MSZMP Pécs városi Végrehajtó Bizottsága össztitkári értekezletet tartott a Fegyveres Erők Klubjában.

december 15. Megnyílt az SZMT székházban a megyei újtási kiállítás.

25 éve Pécssett... 1987-ben

október 1–3. Fennállásának 75 éves évfordulója alkalmából rendezvénsorozat indult a Janus Pannonius Gimnázium és Szakközépiskolában, ahol iskolatörténeti kiállítás is nyílt.

október 2. „A csángók textilművészetéből” címmel kiállítás nyílt a Néprajzi Múzeumban.

október 4. A Bóbita Bábszínház Kós Lajos rendezésében mutatta be a Ludas Matyit.

október 5. Megnyílt Borbély Tamás és Harnóczy Örs fotókiállítása az Ifjúsági Ház galériájában.

október 7–8. Pécssett tartotta ülését a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Szekciója, amelyre 43 könyvtáros érkezett az egész ország területéről.

október 9. Ünnepélyes keretek között megnyitották a XIX. egyetemi napokat a POTE-n.

október 9. Színházi kitérítések adtak át a Pécsi Nemzeti Színházban a Montmartre-i ibolya premierje előtt, Ujlaky László, Vághelyi Gábor, Vári Éva, Lang Györgyi és Unger Pálma névű díjban részesült, Lovas Pál magántáncos pedig Pro Theatro díjat vehetett át.

október 12. Koloss István orgonahangversenyét rendezte meg a Székesegyházban az Országos Filharmónia. Közreműködött a Pécsi Egyetemi Kórus.

október 13. Divatbemutatót rendeztek a Sportszarnokban, ahol a Mecsek és a Szliven Áruház divatáru és konfekció részlege, valamint a Viktória divatáru szaküzlet mutatta be kollekcióját az érdeklődőknek.

október 16. Elhunyt Szöllősy Kálmán könyvtáros, író, a Pécsi Körzeti Könyvtár, majd a Baranya Megyei Könyvtár vezetője (*1916).

október 21. „Meglátni és megszeretni” címmel Fucskár Attila pécsi amatőr fotós kiállítása nyílt meg a Pécsi Nemzeti Színház előcsarnokában.

október 24. A Csontváry-matiné 1987/88-as évadjának nyitányaként fellépett a Csontváry Múzeumban a mackleburgi Staatskapelle fúvósötöse.

október 26. A 30 éves az úrkutatás c. előadással nyitották meg Pécssett a csillagászati hetet, amelynek előadásait a TIT nyelviskolában tartották.

október 30. A takarékoskossági világnap alkalmából Fáy András-emléktáblát avattak. Az első takarékpénztár alapítójáról ugyanekkor egy kertvárosi utcát is elneveztek.

október 30. A városi tanács erkélyén a Zeneművészeti Főiskola fúvósai 17. századi szerzők műveiből adtak koncertet.

október 30. Nemzetközi bánya-egészségügyi konferencia kezdődött Pécssett, az Akadémiai Bizottság székházában Flerkó Béla akadémikus, a PAB elnöke, Nemezc Ernő és Halász Béla akadémikus köszöntötte a megjelenteket.

október 31. Fotókiállítás nyílt a Pécsi Galériában a Mecseki Fotóklub harmincéves évfordulója alkalmából.

- november 2.** „A Szovjetunió képekben” címmel fotókiállítás nyílt a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 70. évfordulója alkalmából az Ifjúsági Házban.
- november 3.** Stevanovity Zorán dedikálta lemezét a 3. számú hangszerboltban.
- november 4.** „Október fényei” címmel mozgalmi vetélkedőt rendeztek általános iskolásoknak a pécsi Várostorláti és Munkásmozgalmi Múzeumban.
- november 5.** A Petőfi moziban tartották a Szovjet filmek fesztiváljának megnyitó ünnepségét. A fesztiválra szovjet filmküldöttség érkezett.
- november 9–11.** Kubai esteket rendeztek a Szliven étteremben, ahol kubai ételeket és koktélokat szolgáltak fel, és fellépett a Los Armonicos kubai gitárzenekar.
- november 12.** A Pannon Krónika c. tévéműsor teljes adásidejét a 300 éves Nagy Lajos Gimnáziumnak szentelte a televízió második műsorában.
- november 14–15.** Nagysikerű antikvár könyvvásárt rendeztek az ANK Művelődési Házában.
- november 19.** A Pécsi Egyetemi Színpad bemutatta Urbán Gyula Minden egér szereti a sajtót c. mesejátékát Szijártó Ildikó és Besenczi Árpád főszereplésével.
- november 19.** Megkezdődött a Magyar Immunológiai Társaság XVII. Vándorgyűlése Pécsen.
- november 19.** Pécsre látogatott az Amerikai Egyesült Államok budapesti nagykövete és felesége. Mark Palmer látogatást tett a Janus Pannonius Tudományegyetemen és az Orvostudományi Egyetemen, valamint a Hunor Kesztyűgyárban.
- november 21.** Kommunista műszakot tartott a Mecseki Szénbányák összes üzeme. A befolyó összeget a bányászzenekar, a szocialista brigádok és a bányásznap rendezvények támogatására fordították.
- november 24.** EDDA koncert volt az Ifjúsági Házban.
- november 26.** A Perczel utcában megnyílt az első pécsi farmerszaküzlet a MERUKER anyagi támogatásával. Hazai és külföldi farmerruhák szerepeltek a kínálatban.
- november 29.** A Pécs felszabadulásának 43. évfordulója alkalmából tartott ünnepi tanácsülésen a város díszpolgárává avatta Aczél Györgyöt.

- december 1.** Megtartotta évadzáró hangversenyét a Mecseki Szénbányák Fúvószenekara a József Attila Művelődési Központban.
- december 2.** Bemutatta új, Bukfenc c. lemezét a Szelkiáltó együttes a Művészetek Házában.
- december 3.** Farkas Ferenc A bűvös szekrény c. operáját mutatta be a Pécsi Nemzeti Színház operatársulata a Kamaraszínház stúdiószínpadán.
- december 3.** A Vasutas Művelődési Ház vasútmodellező körének anyagából vasúttörténeti és vasútmodell kiállítás nyílt a főpályaudvar kulturvároteremben.
- december 9.** Bemutatta első nagylemezét az Amadinda ütőegyüttes a DOZSO-ban.
- december 11.** Pécsre látogatott a művelődési miniszter. Köpeczi Béla a megyei pártbizottságra, a Művészetek Házába és a tudományegyetemre is ellátogatott.
- december 14.** Pákolitz István József Attila díjas költő Tűzbenéző c. verseskötetének bemutatóját tartották a Művészetek Házában. A kötet szerzőjével Hallama Erzsébet író nő beszélgetett.
- december 14.** Hangversenyt adott a POTE aulában a Pécsi Szimfonikus Zenekar. A műsorban Mozart, Haydn és Beethoven művei csendültek fel Medveczky Ádám vezényletével. Trombitán közreműködött az osztrák Hans Mesiter.
- december 15.** Több mint húsz ország szakembereinek részvételével megkezdte ülését Pécsen az UNESCO Európai Felsőoktatási Központja, a CEPES.
- december 18.** Hivatalosan is forgalomba helyezték az északi érintő úton épített első pécsi alagutat.

EGYÉNI ELŐFIZETŐK

dr. Ács Zoltán * dr. Ádám Antal * Ádám Imre * dr. Aknai Tamás * dr. Andrásfalvy Bertalan * dr. Antal Borbála * Arató Csaba (Budapest) * Auer Gábor * Auth Ferenc (Budapest) * dr. Balatonyi Zoltán * Bánfai Antal * dr. Bánhegyi György (Anglia) * dr. Bánhegyi Mihály & Komoróczy Ildikó * Baranyai Pál * dr. Barcza Tiborné (Budapest) * Baronek Jenő * Békés Sándor * dr. Bellefi Árpád * dr. Békéfi Irén * dr. Bencze Gerda & dr. Szekeres Péter * Benyovszky Mónika * Bertók László * †Betlehem László * dr. Bihariné Bauer Zsuzsanna * dr. Biró József * dr. Blasszauer Róbert (Budapest) * Boda Miklós * Bóday Miklós * Bóday Zoltán * dr. Bodor András (Kömlőd) * Bodor Attila * Bognár László * Bognerné dr. Tóth Mária * dr. Bohusné Váradí Zita (Óbánya) * Bókay Endre * Boros László * dr. Borsay Péter * Borsy Eszter * Bozóky Anita * dr. Bődő László * Czerpan István * dr. Csaba Tamásné * Csánk Jenőné * Csékeiné Korda Klára * Csenkey Éva (Budapest) * Csizi Péter * dr. Csullag József (Bonyhád) * dr. Csullag Zsolt (Bonyhád) * dr. Deli József & Szegvári Csilla * Derényi László (Vác) * Dévényi Sándor * dr. Dobay Péter * Dolgos Sándor * Dunai Ferencné * dr. Éberling László * Egerszegi Andrea * Engel András * Eperjesi Ferencné * Erdi-Krausz Gábor * Erdős János (Zók) * Éri Gyöngyi (Budapest) * Erőss Zsolt * Feld János * Filákovity István * Fitos Gábor * Frankovics György * dr. Füredi Péter * Gábor Olivér * Gálos Éva * Gállos Orsolya (Pécsvárad) * Gáspár Csaba * dr. Gáspár László (Budapest) * Gasz Zoltán * dr. Gazda Ferenc * Gergely Tibor * Golob Ferenc * Göbölös István * Göbölös Szilárd * Guld József * dr. Gundrum Károly * Gyánti Istvánné * dr. Gyenizse Péter * Gyimesi Gábor * dr. Győrey Ferencné * Hábel János * Hágén József * Hajnándi Kelle Katalin * dr. Haida Tamás * Haraszt Ágnes & Haraszt Gyula * Hánt József * Haraszt Attila (Siklós) * Haász János * dr. Havasi János (Budapest) * Hegedűs Lajos * Hegyi Ákos * Hervay F. Levente OCist (Zirc) * Hevesi Andrásné (Budaörs) * Hirthné Richter Judit * Homola Viktor (Budapest) * Hopp-Halász Károly (Paks) * dr. Hoppál Péter * Hormay Mihály * dr. Horváth Attiláné dr. Nagy Éva (Budapest) * dr. Horváth Béla (Budapest) * Horváth István & Tengely Adrienn (Járdánháza) * Horváth Józsefné * Huba József * Hudák István * dr. Hudvágner Sándor * Huszár Zsuzsanna * Ijjász István * Ilcsik János (Mohács) * István László * dr. Jandó Péter * dr. János Edit * Jerney Miklós & Borsy Márta * dr. Jobst Kázmér * Jusztinger Antal * Kalász Gyula * Kamarás Júlia * Kanizsai István * dr. Kaposi Zoltán * Karancsi Iliusz * dr. Karádi Oszkár * Kassai József * Kassai Róbert (Budapest) * Kator György * dr. Kelemen László * Kelléné Nagy Zsuzsanna * dr. Kende Péter * dr. Keresztes László Lóránt * dr. Keszthelyi Béla * dr. Kilár Ferenc * dr. Kilár Győző * Kis-mányoky Károly * dr. Kiss Endre * dr. Kiss Iván (Rátenger) * dr. Kiss Károlyné * Kiss Sándor * dr. Kocsis Béla * Koltai Erika * dr. Korinek László * Kosári Aurél * Kovács Szabó János * Kozma Ferenc * dr. Kövecz Ferenc * Kraft János * dr. Krassó Sándor * dr. Krommer Károly * Kulcsár László * Kult László * Kungl János * dr. Kutas László & dr. Feuerbach Apollónia * Kvéder László * dr. Laczayné dr. Dombay Sarolta * Laczhegyi Béla * Lafferton Győző * Lakatosné Novotny Sarolta * dr. Lenárd László * Lengvári István * Lengvárszky Attila * Lenkovics László * dr. Létai Györgyné * Lovász Lázár * dr. Madas Éva (Székesfehérvár) * Madas Katalin * Mádai Dalma (Budapest) * Magyarlakai Józsefné dr. * Markó Imre * Marksz Levente * Matus Dezső * Mattyasovszky Zsolnai Péter (Budapest) * Márcz Róbert * Méhes Károly * dr. Meláth Ferenc * Mendly Lajos * dr. T. Mérey Klára * Merényi Tamás * Mesterházy Gábor (Budapest) * dr. Mestyan Gyuláné * dr. Mestyan Ildikó * Mihályi István * Mischl Róbert * Molnár G. Judit * dr. Molnár Péter (Debrecen) * Moór József * dr. Mózsa Szabolcs (Budapest) * Müller Péter (Hosszúhetény) * dr. Nagy Anna * Nagy Csaba * Nagy Erzsébet * dr. Nagy Gábor * dr. Nagy Imre * dr. Nagy István Péter (Budapest) * Nagy Zoltánné (Kővágószőlős) * Németh Ferenc (Budapest) * Németh József * Németh Norbert (Csányoszló) * Németh Zsolt * Norgauer Mária * dr. Nyers József * Odrobina Zoltán * dr. Olasz István * Onhausz Miklós * Onody Jenő * Oszoli Dénes * Öhlmlüller Miklós * Pálffy Attila * ifj. Pálffy István * dr. Pandúr József * dr. Páva István * dr. Páva Zsolt * Pavlovics Attila * Peták Péter * Pilaszanovich Irén (Budapest) * Pirkhoffer Mónika * dr. Pirkhoffer Ervin * dr. Plótár Imréné (Hévíz) * dr. Polgárdy Géza (Budapest) * Pusztafalvi Gábor * Radó István * dr. Rákóczy István * dr. Rákosyné dr. Vass Klára * Ramocsay Istvánné (Budapest) * Rayman János * Rétfalvi Sándor * dr. Roisz Andrásné (Orfű) * Roma Enrico (Budapest) * dr. Román Lászlóné * Rónaky Gizella * Rozvány György * Rozs András * Róth Lajos * Rusznyák-né Gaszt Felícia * Sallay Árpád * dr. Sándor Mária (Budapest) * Sándorné Gacsályi Irma * dr. Sárlos Tamás * Schmelczter Józsefné * dr. Schmidt Pál * Schmuck Roland * dr. Schneider Imre * dr. Schweitzer Gábor (Budapest) * Sebők Ferenc * Sey Gábor * Sikorski-Zsolnai Antónia * dr. Sirmor Ferenc (Siklós) * Siptár András * Sivák Henrik * dr. Solyom László (Budapest) * Sonkoly Károly * Soó László * Staub Ernő * Stenczer Béla * dr. Süle Tamás * Szabados György * Szabó Dóra (Pogány) * dr. Szabó Gyula * Szabó Klára Gabriella (Budapest) * dr. Szabó László Gy. * Szakácsné Kozáry Piroška * Szalay Lajos * dr. Szántó Péter (Budapest) * Szarka Zsolt * Szász János * dr. Szebenyi Imre (Budapest) * dr. Szeberényi József * Szeép Zoltán (Budapest) * Szeifert Judit * Szekeres Imre * Szenesné Fülöp Mária * dr. Szépe György (Budapest) * Szieberth Józsefné (Balatonföldvár) * Szieberth Judit * Szelestey Judit * dr. Szili Katalin (Budapest) * dr. Szily Imre Balázs (Budapest) * Szirtes Béla * dr. Szirtes Gábor * dr. Szirtes Lajosné * dr. Szolcsányi János * Szűcs István * Takács Dezső * Tam László * Tamási Balázs * dr. Tamási István (Leányfalu) * Tarrósi József (Szava) * dr. Tegzes Ferenc * Temesi Andre Miklós * dr. Temesi László * Tenkely István (Pomáz) * Tenkely Miklósné (Budapest) * dr. Tigyi József * Tirkala Ferenc * dr. Tóth Bertalan * dr. Tóth Gyula * Tóth Ivánné * dr. Tóth József * Tóth Klára * Tóth Mihályné * Tóth Zsolt (Borsfa) * Traj Ferenc * dr. Ujvári Jenő * Úz György * dr. Varga Csaba (Budapest) * dr. Varga Levente * Varga Mihály * Varga Péter * dr. Vargha Dezső * dr. Vargha Gábor (Budapest) * Várnagy Attila * dr. Varró Zoltán & dr. Darók Judit * Vass István * Vince Ernő * dr. Visy Zsolt * Vojcsik József * Vóko János * Wanek Péter Franz (Budapest) * Wenczel Csilla * Wass Róbert & Wolosz Vera * Zalay Buda * dr. Zemplényi Vera * Zemplényiné Barta Júlia * Zengővári Mária (Budapest) * dr. Zoltai Ákosné * dr. Zsigmond Endréné (Szombathely) * dr. Zsolt Njura (Agárd).

INTÉZMÉNYEK

ANK * BM Levéltár (2) * Cigány Kult. és Közműv. Egyesület * Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimn. és Koll. (2) * Csorba Győző M. Könyvtár (2) * Déri Múzeum (Debrecen) * Egészséges Városért Alapítvány * Érc- és Ásványbányászati Múzeum (Rudabánya) * Hajnóczy József Kollégium (2) * Hétfő Kft. * Hidas Egészségügyi Bt. * Iskolaszolgálat (38) * Janus Pannonius Gimn. (3) * Központi Bányászati Múzeum (Sopron) * Lüsztér-Ékszer Bt. (Kozármisleny) * Magyarországi Németek NK * Malomkő Alapítvány (Orfű) * Mecsek Őko Zrt. * Mecsek Egyesület * Médiaközpont Pécs * Minerva Könyvtár * Nevelők Háza Egyesület * Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara (40) * Pécsi Galéria * Pécsi Gyermekotthon * Pécsi Horvát Színház * Pécsi Kulturális Központ * Pécsi Református Gimnázium * Pécsi Sport Non-profit Zrt. * Pollack Mihály Műszaki Szakközépiskola * PTE Egyetemi Könyvtár * PTE Egyetemi Levéltár * PTE BTK-TTK Könyvtár * PTE PMMF Könyvtár * PTE Társadalomtudományi Szakkönyvtár * Radnóti Miklós Szakközépiskola.